

Puigortunngortut pillugit nassuiaat, 2012

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, UPA 2012

Imarisai

Siulequt.....	3
Eqikkaaneq.....	4
1 Nassuiaatip tunuliaqutaa periutsillu.....	8
1.1 Nassuiaat.....	8
1.2. Puigortunngornermik nappaatilinnut pilersaarutip aningaasatigut allaffissornikkullu kinguneqaatai.....	8
1.3 Periutsit.....	9
2 Paasissutissiissutit.....	11
2.1 Puigortunngortunut tunngasut aaqqissuussaanagerat.....	12
3 Puigortunngornermik nappaat nappaatillu atugaanera.....	14
3.1 Puigortunngornermik nappaateqarnerup qanoq ingerlasarneranik nassuiaat.....	14
3.2 Puigortunngornermik nappaatip Kalaallit Nunaanni atugaanera.....	16
3.3 Puigortunngornermik nappaatip siunissami atuunnissaa nappaammillu eqqorneqartartut ukiumut amerlassusaat.....	18
3.4 Puigortunngornermik nappaatit assigiinngitsut atuunnerat.....	19
3.5 Puigortunngornermik nappaateqarnermi tarnip pissusaanik aallaaveqartumik pissusilersuutitigut ajornartorsiutit.....	21
3.6 Puigortunngornermik nappaateqarnermi aarlerinaatillit.....	22
3.7 Puigortunngornermik nappaateqarnerup nassataanik nappaatit.....	24
4 Puigortunngornermik paasiniaaneq.....	26
4.1 Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi puigortunngornermik nappaammik misissuineq.....	26
4.2 Puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinermit atatillugu CT-scannerip pingaarutaa pillugu oqallinneq.....	27
4.3 Nappaat puigortunngornermik patsiseqarnerisooq paasiniaarlugu aaviinerit.....	29
4.4 Puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinermi misiliutit.....	29
5 Puigortunngornermik nappaatit katsorsarneqarsinnaanerinit periarfissat.....	32
5.1 Paaqqutarinninneq isumassuinerlu.....	32
5.2 Ulluinnarni sammisassaqaartitsineq.....	33
5.3 Timip nukiisa sungiusarneri.....	35
5.4 Nakorsaatit atorlugit katsorsaaneq.....	35
5.5 Peqqinnissaqarfiup kommunillu suleqatigiinnerat.....	36
6 Pinaveersaartitsineq.....	38
6.1 Puigortunngornermik nappaateqalersarnermit atatillugu peqqinnerulernissamut pinaveersaartitsinerinillu suliniutit.....	39
7 Inatsisit ajornartorsiutillu inatsisilerinermit tunngasut.....	41
7.1 Inatsisitigut sinaakkutit.....	41
7.1.1 Inunnik isumaginninnermit peqqinnissaqarnermullu inatsisit puigortunngornermik nappaateqartunut attuumassuteqartut.....	41
7.1.2 Inuit puigortunngornermik sakkortuumik nappaateqartut paaqqutarineqarnerannut atatillugu akuersiseqqaarnagit iliuuseqarnerit.....	42
7.2 Immikkoortut malittarisassaqaarnissamik pisariaqaartitsisut.....	43
8 Puigortunngornermit attuumasumik ilinniartitaaneq ilinniartitaanerullu qaffasissusaa.....	45
8.1 Inunnik isumaginninnermi peqqinnissamullu tunngasuni puigortunngortut pillugit ilinniartitaanerit.....	45
8.2 Pikkorissarnerit ilinniartitseqqinnerillu.....	46
9 Qanigisaasut inuiaqatigiinnilu qaammaasaqarneq.....	48
9.1 Inuiaqatigiinni qaammarsaaneq.....	50
10 Teknologit.....	51
11 Initatigut avatangiisit ineqarnikkullu neqeroorutit.....	53
Paasiniaaviit.....	55
Ilanngussaq 1.....	57
Ilanngussaq 2.....	62
Ilanngussaq 3.....	63
Ilanngussaq 4.....	66
Ilanngussaq 5.....	67

Siulequt

Inatsisartut 2010-mi ukiakkut ataatsimiinneranni Naalackersuisut puigortunngornermik nappaatillit pillugit Inatsisartunut nassuiaammik 2012-imi upernaakkut ataatsimiinnermi saqqummiussissasut akuersissutigineqarpoq. Nassuiaat taanna kingorna nuna tamakkerlugu puigortunngornermik nappaateqartut pillugit ataatsimoorussamik siunissamullu ungasinnerusumut isigisumik pilersaarummut, 2013-imi upernaakkut ataatsimiinnermi saqqummiunneqartussamut tunuliaqutaassaaq.

Nuna tamakkerlugu puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarummiik kissaateqarneq, puigortunngornermik nappaateqartut amerliartornerannik tunuliaqutaqarlunilu nappaatip annertussusa pillugu sukumiisumik ilisimasamik pigisaqartoqarnanilu inuit tassannga eqqugaasut ilaatigut mississorneqarnissaannut, taakku pillugit inatsisinik, ineqariaatsinut, katsorsarneqartarnerinut, peqqinnissaqarfimmit kommuninillu taakkununga inuuniarnikkut ikiorsiinikkut unammilligassat annertussusaannik paasisaqarusunneq tunuliaqutaavoq.

Nassuiaat una pineqartoq pillugu paasisutissanik saqqummiivittut isigineqarlunilu puigortunngornermik nappaateqartut, katsorsaanikkuinnaanngitsoq aammali paaqqutarineqarnerannik, isumassorneqarnerannik, ilinniartitsinernut, pinaveersaartitsinernut, inatsisitigut tunuliaquttanik kiisalu ilaqaataasunut pissutsit ataatsimut qanoq inissisimanerannik ersersitsivoq.

Puigortunngornermik nappaat Europami nappaatit nanertuinerpaat sisamaattut FN-ip nunarsuaq tamakkerlugu peqqinnissamut suliniaqatigiiffissuata allattorsimaffiani inissisimavoq.

Ullumikkumiit 2040 tikillugu Kalaallit Nunaanni 65-iniit 79-it tikillugit ukiullit marloriaammik amerlasuseqalernissaat ilimagineqarpoq, 80-illu sinnerlugit ukiullit sisamariaatinngornissaat ilimagineqarluni. Ukioqqortuujuneq puigortunngornermik nappaateqalersinnaanermut aarlerinaatini annersaammat, ukiuni aggersuni puigortunngornermik nappaateqalersut amerlassusaasa qaffakkiartupiloornerat naalattissavarput. Inuiaqatigiit nalinginnaasumik ineriartornerisa aamma utoqqaat inunnik ikittuinnarnik ulluinnarni attaveqartalernerat nassatarigaa malunnarpoq, taamaammallu utoqqaat amerlasuut kisimiittunngorlutik utoqqalinissaat ilimanaateqarpoq.

Inuk puigortunngornermik nappaateqalerluni ikiorneqarnissaminik pisariaqartitsileraangat, pisortat ikorfartuinissamik ikiuinissamillu pitsaasumik neqerooruteqarnissaat pingaaruteqarpoq.

Piffinniit piffinnut neqeroorutit piffinni ataasiakkaani periarfissat apeqqutaatillugit allanngorarput, taamaattoq taakku nerisassanut tunngatillugu aqqissuussinernik, angerlarsimaffimmi ikiorteqartitsinernik, ulluunerani ornittakkami inissaqartitsinernik, utoqqaat illuanni ulloq unnuarluunniit angerlarsimaffimmi inissamik qasuersaarfimmik imaqarsinnaasarput. Utoqqalisartulli amerliartornerisa neqeroorutit taakku amerlanerugaluttuinnartunit ugartorneqalernissaat kingunerissavaa. Inuiaqatigiit neqeroorutinut taamaattunut aningaasartuutaat qaffassapput, soorluttaaq puigortunngornermik nappaateqartumut namminermut taassumalu ilaqaataanut inuttut inuunermi kinguneqaatit annertussasut.

Nassuiaat puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarusiassamut aallaaviusussanik kaammattuutininik arlalinnik nassataqarpoq.

Peqqissutsimut Naalackersuisutut nassuiaat siunissami puigortunngornermik nappaammik eqqugaasunut taakkulu ilaqaataannut qanoq ilusilimmik neqerooruteqarnissarput pillugu oqallilluarnermut tunngaviussasoq neriuutigaara.

Marts 2012

Agathe Fontain

Peqqissutsimut Naalackersuisoq

Eqikkaaneq

kapitali 1-imi nassuiaatip tunuliaqutaa oqaluttuarineqarpoq

Nassuiaat ataatsimoortumik ungasinnerusumullu isigisumik puigortunngortut pillugit 2013-imi pilersaarutissamut tikkuussisussaavoq. Puigortunngortut pillugit kingorna pilersaarut puigortunngortunut ataatsimut isigisumik innuttaasunullu puigortunngornermik eqqugaasunut ataatsimoorusilluni suliniutinik siuarsaassaaq. Pilersaarut peqqinnissaqarfik, isumaginninnermik sullissisut kommuninilu suliffeqarfiit akimorlugit pinaveersaartitsinerik, paasiniaanermik nappaammillu siusissukkut suussusiiinnermik, nakorsaasersuinnermik, paaqqutarinninnermik isumassuinnermillu kiisalu ataqatigiissaarinnerik suliniutinut aallaaviussaavaq, tassunga ilanngullugit minnerunngitsumik akisussaaffimmik ersarissaaneq.

Kapitali 2-mi innuttaasut ineriartornerat aallaavigalugu puigortunngortut pillugit paasissutissiisoqarpoq

Innuttaasut ukiumikkut inissisimanerat naapertorlugi utoqqaat ukiuni tulliuuttuni amerliartorlutillu utoqqaanerulersartut amerliartorput. Inuit 65-inik taakkunanngalu amerlanerusunik ukiullit ullumikkut 3700-sunit 2040-mi 9200-t missaannut amerleriassapput. Taamatut utoqqaanerusut amerliartornerat, taamaalillunilu utoqqaanerusut puigortunngornermik eqqugaasussatut ilimagisat amerleriarnissaat siunissami nappaammik paasiniaanermut, nakorsaasersuinnermut paaqqutarinninnermullu annertunerusumik piumasaqaatitaqassaaq. Nappaammik paasiniaaneq nakorsaasersuinnerlu peqqinnissaqarfiup akisussaaffigai, tamannali kommuninik isumassuinnermik, paaqqutarinninnermik, isumaginninnermilu ikiorsiissutinik ingerlatsisunik qanimut suleqateqarluni ingerlanneqassaaq. Aammattaaq pineqartumi ataqatigiissaarinnissaq malinnaaffiginninnissarlu pisariaqartinneqassapput.

Kapitali 3-mi puigortunngornermi nappaatip qanoq issusaa allaaserineqarpoq

Puigortunngorneq nappaateqartumut siusinnerusumut sanilliullugu ataatsimut isigalugu anersaakkut (eqqarsartaatsikkut) sanngiillinnermik ersiuteqartarpoq. Taamaalilluni puigortunngorneq inunni siusinnerusukkut nalinginnaasumik anersaakkut piginnaanilinni inunnilu siusinnerusukkut eqqarsartaatsikkut kinguarsimassuteqartuni atugarineqalersinnaavoq.

Puigortunngornermik nappaatit amerlanerit ajorsiaartuaaginnavittarput. Puigortunngornermi qaratsap pissusaani minnerpaamik marlunni, amerlanertigulli amerlanerungaartuni piginnaanikinnerulerneq ersiutaasarpoq.

Kalaallit Nunaanni inuit qanoq amerlatigisut puigortunngornermik eqqugaanersut aammalu ukiumut qanoq amerlatigisut eqqugaasarnersut ilisimaneqanngilaq.

Nappaatip nassuiarnera sakkortussusaanullu tunngaviit assigiimmik nalilerneqanngillat, taamaalillunilu ataatsimut tunngaveqarluni sulinnissaq ajornakusoorluni.

Kapitali 4-imi puigortunngortut pillugit misissuineq paasissutissiissutigineqarpoq

Puigortunngortut pillugit misissuinerit nunap immikkoortuini imaluunniit Dronning Ingridip Napparsimmavissuani nakorsartittunut immikkoortortami ingerlanneqarnerusarput. Puigortunngortunik misissuineq aqqissuussaasumik ingerlanneqanngilaq. Paasiniaanermi nappaatip ingerlanata qanoq innera, puigortunngornermik misissuut annikitsoq, kiisalu aaviinerit arlallit atorlugit allatut puigortunnguutit atuutinninneranik uppersarsiinikkut pisarpoq. Misissuutip atorineqartarnera tamanit isumaqatigiiffiunngilaq.

Peqqinnissaqarfimmi paasiniaaneq nakorsaasersuinerlu nakorsartittunut immikkoortortap aamma tarnimikkut nappaatilinnut immikkoortortap aaqqissuussaasumik suleqatigiinnerisigut pineq ajorpoq, taakkulu aamma najoqqutassat ilitsersuutillu assigiit malinneq ajorpaat.

Nappaatip oqaluttuassartaa ilisimaarilluaraanni, tassunga ilanngullugit peqqinnissaqarfimmi pitsaasumik misissuineq, kiisalu puigortunngorneq paasinialugu aaviilluni misissuinerit, napparsimasuni amerlanerini CT-mik scannerinerimi paasisanit nappaatip oqaluttuassartaatigut ilisimariinngisanik annertunerusunik paasisaqartoqangaarneq ajortoq naliliutaavoq.

Kapitali 5-imi paaqqutarinnineq isumassuinerlu, sammisat sungiusarnerlu kiisalu puigortunngornermut atatillugu nakorsaasersuinerimi periarfissat paasisutissiissutigineqarput

Ullumikkut puigortunngornermik nappaatit ajorunnaarsinneqarsinnaanngillat, nakorsaatilluunniit pitsaanerpaat atoraluaraanni eqqarsartaatsip pissusai nappaatip atuutilinnginnerani piginnaasanut uteqqis-sinnaanngillat.

Puigortunngortunik nakorsaaneq avatangiisini eqqortuni, paaqqutarinnineq eqqortoq aammalu isumassuineq eqqortoq atorlugit inooqataaneq pingaernerutillugu ingerlanneqartarpoq. Taakku kommuunip akisussaaffigisaanik ingerlanneqartarput, inunnullu puigortunngornermik eqqugaasunut sulisoqarnikkut, inigisatigut aningaasatigullu isumalluutunik inuiaqatigiinnut atuiffiunerpaasarlutik.

Kikkut tamarmik ulluinnarni isumaqarluartumik *sammisassaqartinneqarnissartik* pisariaqartittarpaat, inuilli puigortunngornermik nappaateqartut taamatut ingerlatsinissamut piginnaasaqarunnaarsinnaanerit annertuumik aarlerinaateqarpoq. Sammisat suut isumaqarluartuunersut qanorlu annertutigisumik ingerlanneqartariaqarnersut inummiit inummut assigiinneq ajorput.

Timip sungiusartarnerani siunertaapput timimik atuisinnaanerup, timip aalatissinnaanerata, aap ingerlaarnerata, qasujaannerullu pitsaanerulernissaat kiisalu kinaassutsip misiginerata ikorfartorneqarnissaa.

Puigortunngornermut nakorsaatit arlaannaallunniit ajorunnaarsitsisinnaanngilaq, nappaatip ineriartorneranik unitsitsisinnaanani imaluunniit nappaatip ineriartorneranik tunngaviatigut allanngortitsisinnanani. Nappaatip ersiutaanut taamaallaat sunniuteqartarput, tassa nappaatip ineriartorneranik nikisitsisinnaapput, taamaallutillu inuunermik sivitsuisinnaanatik. Puigortunngortunut nakorsaatit namminneq inuunermik sivisunerulersitsineq ajorput, taamaasillutillu "naalliunnermik sivitsuisaratik".

Kapitali 6-imi puigortunngortarnermut attuumassuteqartuni pinaveersartitsinermit tunngasut allaaserineqarput

Inusaatsip puigortunngornermillu nappaateqalersarnerup ataqatigiinnerinut erseqqissunik uppernaarsaattisaqanngilaq. Puigortunngornermilli nappaateqalersarnermut atatillugu pissutsit assigiinngitsut atuussorinarput. Inooriaatsimik pissuteqartut, assersuutigalugu pujortartarnerup, orsutakkaanik nerisagarneq, timimik aalatitsinnginneq, aap naqitsinerata qaffasinnera, uummalliuutillu pissutigalugit uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaaneq Alzheimerip nappaataanik aammalu puigortunngortarnermut aarlerinaammik annertusisitsisartut misissuinerup ersersippaa.

Ilisimasaqartoqarnerugaluttuinnarpoq isumatsanneq aammalu sivisuumik stresseqarneq siusissukkut puigortunngornermik nappaateqalersarnermut pissutaanerpaasartut ilagigaat.

Pingaarnertut pinaveersaartitsineq kinguneqarnerusoq *nerisatigut, pujortartannginnikkut, imigassamik aalakoornartulimmik atuinnginnikkut aammalu timimik aalatitsinikkut* kiisalu inooqataanerimi sammisatigut inummik ulluinnarni sammisagaartitsisutigut anguneqarsinnaavoq, nikallunngaqqajaanerlu uierusernerlu pitsaaliorsinnaallugit.

Kapitali 7-imi inatsisit aammalu pineqartumi inatsiseqarnikkut ajornartorsiutaasartut paasisstissiisutiginerput

Puigortunngornermut tunngasut ilaatigut inunnik isumaginninnermut inatsisini ilaatigullu inatsisini peqqinnissaqarfimmut tunngasuni ilaatinneqarput. Inatsisitigulli tunngaviit annertuujunatillu nutarsarneqarsimangillat. Tamanna sulisorisanut, ulluinnarni inunnik puigortunngornermik eqqugaasunik sul-lissisinut kiisalu inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut taakkulu ilaqutaannut unammil-lernartunik nalaatassaqtitsisarpoq.

Puigortunngornermut tunngasuni inatsisiliornissaq pisariaqarpoq, inuup puigortunngortup illersorne-qarnissaanik qulakkeerisumik ilutigitillugulu peqqinnissaqarfimmi inunnillu isumaginninnermik sulisut inatsisitigut illersugaanerannik qulakkeerinnittumik, tamatumunnga ilanngullugu pissaanermik atuisinnaaneq.

Kapitali 8-mi peqqinnissamut ilinniartitaanerni aammalu ilaatigut ilinniaqqinnerni kiisalu pikkorissaanerni ilinniartitsinernilu puigortunngortarnermut attuumasunik ilinniartitaanerit qaffa-sissusaat paasisstissiisutiginerput

Napparsimmavinni, peqqissaavinni kommuninilu sulisut puigortunngorneq pillugu unammilligassanut iliuuseqarsinnaanermut piareersarneqarnissaat pingaaruteqarpoq. Eqqarsarsinnaanikkut sanngillineq puigortunngornerup nassatarisaa nappaatip paasinissaanut, suussusersinissaanut kiisalu nakorsaa-sersornissaanut, paaqqutarinninnissamut isumassuinnissamullu immikkut piumasaqaatinik nassata-qarpoq.

Peqqinnissaqarfimmi kommuninilu ilinniarsimasutut sulisut tamarmik tunngaviusumik ilinniartitaa-nerminni puigortunngorneq pillugu tunngaviusumik ilisimaarisassanik pissarsisimasarput.

Kommunini tamatumunnga tunngasuni ilisimasat annertussusaat inuit ataasiakkaat soqutiginnissu-saannik annertuumik tunngaveqarput, pineqartumili piumasarineqartut aqqissuussaanagerusumik piler-sikkiartorneqarput. Ilinniartitaaneq qitiutinneqartariaqarpoq annertuumillu salliutinneqartariaqarluni, puigortunngornermut tunngasuni ataatsimut iliuitsit pitsanngortinneqassappata.

Kapitali 9-mi ilaqutaasut namminnerlu piumassutsiminnik suliniartut atuuffii allaaserineqarput

Puigortunngornermik nappaateqarneq nalinginnaasumik "ilaqutaasut nappaataannik" taagorneqarpoq. Inuit puigortunngornermik nappaatillit ilaqutaat amerlaqisut paaqqutarinninnermik isumassuinnermillu timikkut tarnikkullu nanertuutaasaqisumik suliaqartarput, taamaammallu ilaqutaasut suliaasa ataqqine-qarnissaat pingaaruteqarpoq, taamatuttaarlu taakku ikorfartorneqarnisamik, siunnersorneqarnissamik kiisalu qasuersertinneqarnissaannik neqeroorfigineqartarnissaat pingaaruteqarluni.

Nuummi Sisimiunilu puigortunngornermik nappaatillit qanigisaasa ataatsimooqatigiiffiinik pilersitsiso-qarsimavoq. Qanigisaasut aammalu peqqinnissaqarfiup inunnillu isumaginnittoqarfiup akornanni oqaloqatigiinnerup suleqatigiinnerullu nukittorsarnissaat pisariaqarpoq.

Innuttaasut akornanni puigortunngornermik nappaateqarneq pillugu qaammarsaanerup patajaallisarlugu ingerlattuarnissaa pingaaruteqarpoq.

Kapitali 10-mi teknologi innuttaasunut puigortunngornermik nappaateqartunut, taakku ila-qu-taannut kiisalu puigortunngortunik sullissisinut iluaqutaasinnaasoq allaaserineqarpoq

Teknologi inuit puigortunngornermik nappaateqartut allanik isumalluuteqannginnerannut, imminnut ikiornerunerannut aammalu isumannaannerusumik inuuneqarsinnaanerannut annertunerusumik periarfissiisinnaavoq, taamatuttaarlu inunnut puigortunngornermik nappaatillit taakkulu qanigisaasa pitsaannerusumik inuuneqarnissaannut patajaallisaasinnaavoq. Aammattaaq teknologi sulisut suliaannik annikillisaasinnaallunilu paaqqutarinninnermut isumassuinernullu ikorfartuutaasinnaavoq. Kiisalu teknologimi ineriartorneq puigortunngornermut tunngasuni uppersaasarsuinermut alaatsinaannernullu pingaaruteqarlunnarpoq.

Kapitali 11-mi peqqinnissaqarfimmi kommuninilu init atugassat sammeneqarput

Inunnik puigortunngornermik nappaateqartunik sullissinermi initatigut avatangiisit unammillernartuusinnaapput. Tamanna peqqinnissaqarfimmi kommuninilu atuuppoq. Taamaattumik utoqqaat pillugit iliuusissani aammalu kommunit utoqqarnut inissialiortitsinissamut pilersaarutaanni puigortunngortut ilanngullugit eqqarsaatigineqarnissaat pisariaqarpoq.

1 Nassuiaatip tunuliaqutaa periutsillu

Kapitalimi uani nalunaarusiap pilertortneranut aammalu puigortunngornermik nappaateqartut pillugit nassuiaatip siunertaata tunuliaqutaalu kiisalu periutsit nassuiaatigineqarput.

2010-mi ukiakkut Inatsisartut ataatsimiinneranni Naalackersuisut puigortunngornermik nappaatillit pillugit Inatsisartunut nassuiaammik ataatsimoortumik ungasinnerusorlu isigalugu puigortunngorneq pillugu nuna tamakkerlugu pilersaarummut tunuliaqutaasussamik saqqummiinissaminnik peqquneqarput. Puigortunngorneq pillugu pilersaarut aallartisarneqassaaq, 2013-imilu Inatsisartut upernaakkut ataatsimiinneranni saqqummiunneqassalluni.

Nassuiaat una puigortunngornermut tunngasunik taamaallaat qulaajaaneruvoq taamaattumillu peqqussutigineqartup immikkoortuata siulliup inernalugu.

1.1 Nassuiaat

Nassuiaatip puigortunngornermik nappaateqarneq tamaat ataatsimut isigalugu aallaavigaa. Pineqartumi peqqinnissaqarfimmut, kommuninut, inunnik isumaginninnermut kiisalu ilinniartitaanernut tunngasuni ingerlanneqartut qulaajaavineqarsimapput. Qulaajaanerup taassuma ineneri nalunaarusiami pingaarnertut tunngaviupput. Nappaatip suussusersineranut, ilinniartitaanernut aammalu paaqqutarinninnermut tunngasut kiisalu immikkoortut inatsisinut inatsisitigullu unammilligassanut tunngasut, qanigisaasunik akuliutsitsinnernut, nammineq piumassutsimik aallaaveqartumik kattuffinnik suleqateqarnernut aammalu pineqartumi teknologimut tunngasut saniatigut.

Nassuiaammi arlalinnik kaammattuuteqarnissaq anguniarneqarpoq, puigortunngorneq pillugu pilersaarummut tamanik isiginnittumut nukittuumullu pingaaruteqartussatut isigineqartunik.

Naassuiaat puigortunngortut pillugit pilersaarummut atatillugu suliaakkiut tunuliaqutaralugu (takuuk ilanngussaq 1), suleqatigiissitat arfineq marluk suliaat, aammalu pineqartumi immikkut ilisimasallit ilanngussineri tunuliaqutaralugit suliarineqarpoq. Ilanngussaqartut ataasiakkaat ilanngussaminnut namminneerlutik akisussaapput, Peqqissutsimullu Naalackersuisoqarfik nassuiaatip oqaasertaanut kaammattuutinullu akisussaasuvoq.

Puigortunngornermik nappaatillit pillugit pilersaarummi matumunnga malittaasussami suliniutit puigortunngornermik nappaat pillugu aammalu innuttaasut puigortunngornermik nappaatillit pillugit tamakkiinerusumik iliuusissatut suliniutissat siunnersuutigineqarput. Pinaveersaartitsineq, misissuinerit aammalu nappaammik suussusersiisernerit, nakorsaattortitsineq, paaqqutarinnineq aammalu isumassuineq kiisalu puigortunngornermut tunngasunik peqqinnissaqarfimmi, inunnik isumaginnittoqarfimmi kommuninilu suliffeqarfiit akimorlugit puigortunngornermik nappaateqartut pillugit ataqatigiissaarineq suleqatigiinnerlu pilersaarutikkut qulakkeerneqassapput.

1.2. Puigortunngornermik nappaatilinnut pilersaarutip aningaasatigut allaffissornikkullu kinguneqaatai

Aningaasatigut allaffissornikkullu kinguneqaatissat nalunaarusiami matumani nassuiaasiorneqanngillat. Suliassaq taanna puigortunngorneq pillugu pilersaarutip allanneqarneranut ilanngunneqassaaq. Pilersaarutip aningaasartaanut isumalluutinillu pisariaqartitat kaammattuutit piviusumik pilersaarummut ilanngullugit suliarineqarnerannut atatillugu ilanngunneqassapput. Tassunga ilanngullugu kommunit Namminersorlutillu Oqartussat suliassaasa ersarissumik agguataarneqarnissaannut isumaqatigiissutit piareersimapput.

Danmarkimi ukiumut 8,3 mia. kr-it angullugit inuiaqatigiit puigortunngornermik nappaateqartunut toqqaannartumik aningaasartuutigineqartartut misissuinerit paasinarsisippaat^{1 2}. Missinguineq taanna inernerit marluk ataatsimoortinnerisigut anguneqarpoq: agguaqatigiissillugu inummut puigortunngornermik nappaateqartumut ataatsimut aningaasartuutit, aammalu Danmarkimi puigortunngornermik nappaatillit amerlassusaat.

Misissuinerit taaneqartut suliap ingerlaqqinnerani ilanngutitneqarsinnaapput.

Taamaalilluni erseqqissarneqassaaq puigortunngortut pillugit nassuiaat taamaallaat pineqartumi qu-laajaanerummat, aningaasaqarniarnerlu, taamaalillunilu aningaasaqarnikkut kingunerisassai puigortunngortut pillugit pilersaarutissami ilanngunneqarumaartut.

1.3 Periutsit

Nassuiaat Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqartut pillugit apeqqutinik immersugassiakkut akisassanik (ilanngussat 2, 3 aamma 4) akissutit atorlugit paasissutissanik nammineq katersanik kiisalu danskit pineqartoq pillugu ilisimasaannik ilisimatusarnerannillu tunngaveqarpoq.

Puigortunngorneq pillugu pilersaarummut atatillugu, ilutsimut annertunerpaakkut Kalaallit Nunaannut pissutsinut nalimmassaaniarneq siunertaralugu, nunat allat puigortunngornermik nappaateqartut pillugit suliniutinik qanoq pilersaarusiortarnerat qimerluussallugu naapertuutissaaq.

Pineqartoq pillugu allaaserisat misissorneqarlutik toqqammavissatut naleqquttut toqqartorneqarput. Ingammik Socialministeriet aamma Inderigs- og sundhedsministeriets "Kortlægning af demensområdet i Danmark 2010" atornerarpoq (Danskit isumaginninnermik ministereqariata kiisalu Nunamut namminerit peqqissutsimullu ministereqarfiata "Danmarkimi puigortunngornermik nappaateqarneq pillugu paasissutissanik katersiviat, 2010"). Nalunaarusiami ullumikkut puigortunngornermik nappaateqarnermut tunngasut atituumik nalunaarsorneqarput kiisalu Oqartussaqaarfiit ilisimasaqarfiillu assigiinngitsut akimorlugit paasissutissanik imaqarluni. Pineqartoq pillugu pissutsit killiffiannik paasissutissiinissaq kiisalu ineriartortitsiffiusinnaasutut periarfissanik tikkuussinissaq siunertaavoq. Paasissutissanik katersinerit malitsit Socialministeriet, Inderigs- og Sundhedsministeriet, Finansministeriet, KL aamma Danske Regioner 2010 naanerani "National handleplan for demensindsatsen" saqqummersippaat - ("Nuna tamakkerlugu puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut". Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut kaammattuutit sukumiisunik 14-inik inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut suliniarnermik patajaallisaallunilu pitsaangorsaanissamik siunertaqartunik imaqarpoq. Immikkoortut pingaarnerit ilaat kingorna puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarusiortarluni sulinerit ilanngunneqassapput.

Peqqinnissamik inunnillu isumaginninnermik suliaqartut annertuumik danskit ilisimasaannik ilisimatusarnerannillu sulinerminni aallaaveqartarmata, nalunaarutit taakku nassuiaatip matuma annertuumik ilaatut ilanngunneqarlutillu tunuliaqutarineqarput. Taamattaq ilisimatusarnikkut allaaserisat kiisalu Nationalt Videnscenter for Demens-imit atorussiat nalunaarusiallu arlallit misissorneqarput.

Peqqinnissamut tunngasunik tunuliaqutalititut suleqatigiissitap kapitalini 3-mi, 4-mi kiisalu 5.4-mi pissutsit pillugit ilisimasanut tunngasut annertunerit suliarat. Paaqutarinninnermik isumattuinnermillu ilisimasat, kapitali 5.1, timimik sungiusaaneq, kapitali 5.2 kiisalu pinaveersaartitsinermit tunngasumi immikkoortumi, kapitali 6-imi, aallarniut Nationalt Videnscenter for Demens-ip nittartakkami qupperneranit tigusaapput.

¹ Gustavson, A., Svensson, M., Jacobi F., Allgulander, C., Alonso, J., Beghi, E., et al. 2011. Cost of disorders of the brain in Europe 2010. Eur. Neuropsychopharmacol., 21, 718-778

² Wimo, A. & Prince, M. 2010. World Alzheimer Report 2010. The Global Economic impact of Dementia London; Alzheimers Disease International

Nappaat pillugu paasissutissanik katersineq apeqqutinik immersugassiakkut akisassanik kommunini utoqqaat illuini pisortanut kiisalu kommunini utoqqarnut sullissivinnut ataasiakkaanut nassiunneqartunit akissutinik aallaaveqarpoq. Taamattaq peqqinnissaqarfik, ilinniarfiit aammalu Nuummi nappaateqartut ilaqutaat ilaatinneqarput.

Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit paasissutissatut katersaat annikitsuaraannaapput, amerlanertigullu pigisaqartoqavinnani, soorluttaaq pineqartumi aaqqissuussinerit, akisussaaffimmik inissiinerit, periutsit aammalu sulisorisat ilinniakkatut tunuliaqutaat assigiinngiaartut. Akissuteqartut ilinniakkatigut tunuliaqutaat nalilersuiffiqarsinnaasimangilaq, soorluttaaq inuttut nammineq isummap imaluunniit ilinniakkat aallaavigalugit naliliineq akissutinut tunuliaqutaanersoq nalilissallugu ajornarsimasoq. Tamanna paasissutissatut katersat assigiimmik tunngaveqartumik akineqarnerannik qulakkeerinnissinnaannginnermut sunnuteqarpoq, taamaammallu paasissutissat pitsaassusaannik sanngiinnerulersitsilluni.

Peqqinnissaqarfiup akissutai amerlanerit Dronning Ingridip Napparsimavissuaninngaanerput, tamatumalu nunap immikkoortuini puigortunngornermik nappaateqarneq pillugu suliniarnerup annikitsuinnarmik nassuiaammi ilanngunneqarnera kinguneraa. Taakku saniatigut kommunit apeqqutitut nassiunneqartunut tunngatillugu ataqatigiissumik akitinniarnert ajornakusoorsimaqaaq. Tamanna periuserineqartumit namminermit, inuttatigut amikkitoornermik, tulleriarinnginnermik, ataqatigiissarinermik allamilluunniit patsiseqarsinnaavoq. Tamanna tunuliaqutaralugu paasissutissanik katersineq Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqartut pillugit ilisimasanik qularnaatsunik tikkuus-sisuunani pissutsit qanoq issinnaaneritik tikkuussiinnarpoq, tamannalu nassuiaatip sanngeequtigaa.

Paasissutissanik piviusunit allaavilinnik pissarsinissap kiisalu pineqartoq pillugu ilisimasat killeqarnerisa ullumikkut puigortunngornermik nappaatilinnik suliniarnerup naammaginarumik pilersaaruserineqarnerani ingerlaneranut takutitsivoq. Pilersaarutip piviusullu ataqatigiinnissaat qulakkeerumallugu pilersaarummik suliaqarnermut atatillugu tamatuma eqqummaariffiginissaa pingaaruteqarpoq.

Nassuiaammi ilaqutaasutut ilanngunneqartut Nuummi ilaqutaasut ataatsimoorfianneerput, taamaallilunilu Kalaallit Nunaanni ilaqutaasut tamaasa sinnerlugit peqataanatik.

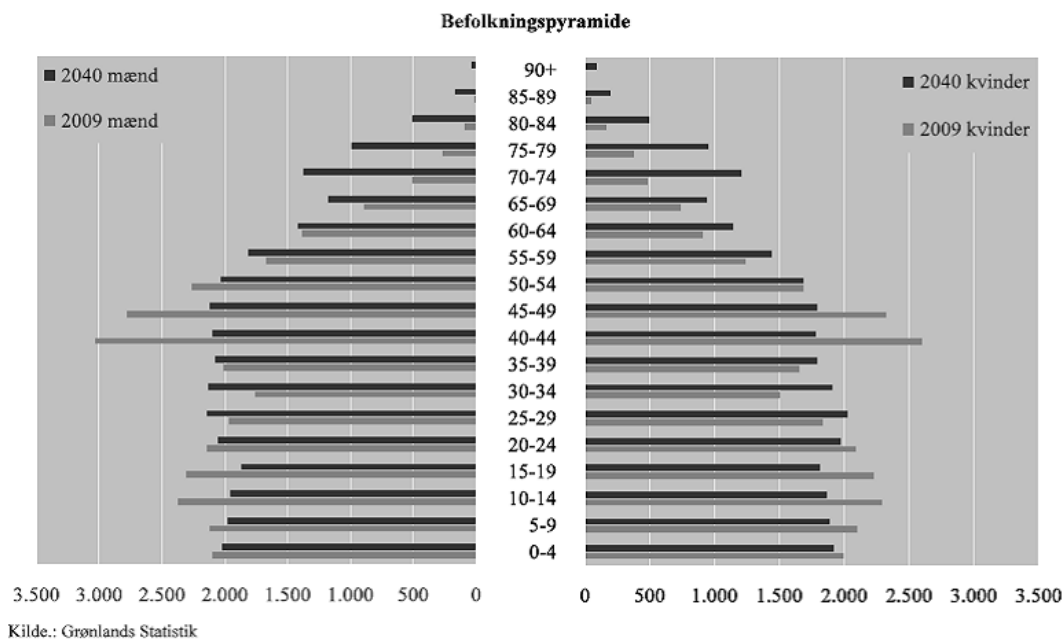
Kapitalini ataasiakkaani tunuliaquttat aamma/imaluunniit pineqartoq pillugu ilisimasat nassuiarneqarput, ajornartorsiuteqarfiit aalajangersimasut ersarissarneqarlutillu naatsumik oqaluuserineqarput. Kapitalit tamarmik puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarummik suliaqaaqqinnissamut kaammattuutitik naggaserneqartarput.

2 Paasissutissiissutit

Innuttaasut ukiumikkut katitigaanerat pissutaalluni ukiuni tulliuuttuni utoqqaat amerliartussapput. 2040-mi inuit 65-inik taakkunanngalu ukioqqortunerit 2009-mut sanilliullugu marloriaammit amerlanerulersussaapput. Piffissamissaaq tassani meeqqat inuusuttullu 14 %-inik ikinnerulersussaapput. 2040-p tungaanut innuttat sulisinnaassusillittut ukioqartut 5 %-inik ikileriassapput³. Ukiunut aggersunut innuttat katitigaanerinik eqqoriaanerani 2030-mi inuit agguaqatigiisillugu inuusarnerat ullumikkut arnanut ukiunit 71-iniit 74-inut, angutinullu 66-iniit 70-inut qaffannissaat ilimagineqarpoq. Ineriartornerup taassuma kinguneranik utoqqaat amerlassusaat annertuumik qaffassaaq. Inuit 65-inik ukiullit utoqqaaneru-sulluunniit ullumikkut 3700-niit 2040-mi 9200-nut qaffassapput⁴. Takussutissiaq 1 takuuk.

Peqatigisaanik inuusuttut amerlanerugaluttuinnartut ilinniagaqarnissartik pillugu illoqarfinnut nuuttar-nerat, amerlasuullu uteqqittannginnerat ersarissigaluttuinnarpoq, tamatumalu nunaqarfimmiut siunis-sami amerlanerusunik utoqqartaqalernissaat nassatarisinnaavaa. Taamaasilluni unammilligassaqaq-nerulissaaq, nunaqarfinnimi utoqqaat suliassamik tassannga kivitsisinnaasunik naammattunik sulisus-saqannginnera pissutigalugu ikiorneqarnissaminnik pisariaqartitsissammata.

Takussutissiaq 1-imi Kalaallit Nunaanni innuttat 2009-mi agguataarsimanerat aammalu 2040-mi agguataarsimanissaannik ilimagisat angutinut arnanullu immikkoortillugit takutinneqarpoq

2008-mi utoqqarnut tunngasunik ataatsimut aningaasartuutit 700 mio. kr. ataatilaarlugit annertussu-seqarput, tassanilu utoqqalinersiutisiat aammalu utoqqarnut peqqinnissaqarfimmi aningaasartuutaasut ilaatinneqarput, aningaasartuutit taakku inuiaqatigiit isertitaasa 4,5 %-iinik naleqarput. Sullissinernut neqeroorutit allangortinnagit 2040-mi aningaasartuutit 1.600 mio. kr.-inik annertussuseqassapput, imaluunniit inuiaqatigiinni isertitat tamarmiusut 10,5 %-ii.

Innuttat utoqqaanerisut toqqissisimanartumik atugaqarnissaasa qulakkeernissaat inuiaqatigiit atuga-rissaartut suliassaraat pingaarutilik. Suliassat aningaasatigut sinaakkusiussat iluanni pilersaarusi-ornissaat unammilligassaavoq annertoq. Tamatuma peqatigisaanik kommunit utoqqarnik paaquta-rinninnerisa ilusilersornerata aaqqiissuteqarfiginissaa pisariaqarpoq. Siunissami innuttat amerlassu-

³ Kalaallit Nunaanni Kisitsisinik Naatsorsueqqissaartarfik

⁴ Akileraartarnermut Atugarissaarnermullu Ataatsimiititaliaq 2011

saannut sanilliullugu utoqqaat amerliartorneranni, taamaalillunilu aamma utoqqaat puigortunngornermik nappaateqartut amerlinissaannik ilimagisaqarnermi paasiniaanermut, nakorsaasersuinermut aammalu paaqutarinninnermut pisariaqartitat annertusisussaapput. Puigortunngornermik nappaatilinnut tunngasut siunissami kommunit utoqqarnik paaqutarinninneranni annertussutsikkut aningaa-sartuutissallu eqqarsaatigalugit annertuumik unammilligassanngortussaavoq.

Puigortunngorneq nappaatinut arlalinnut ataatsimut taaguutaavoq, nappaatillu taakku tamarmik qaratsap atuussinnaanerata sanngiillineranik ilisarnaateqarput. Qaratsap atuussinnaaneranik sanngiillissutit taakku ulluinnarni atuussinnaanerup apparneranik kinguneqartarput, amerlanertigullu eqqaamasinnaanermik ajornartorsiuteqalernermik kiisalu piginnaasat nalinginnaasut, soorlu oqaatsitigut, tamanik isiginnissinnaanermik aammalu naliliisnaassutsip apparnerannik ersiuteqartarluni. Nappaatip nalinginnaasumik ingerlanerani ullunnarni pisassanik allanik ikiorneqartariaqarnerup annertusiartornera attaveqarnikkullu ajornakusooruteqariartorneq nalaatassaasarpur. Tamakku inummut puigortunngornermik nappaateqartumut qanigisaasunullu sunniuteqartarput. Tamatuma nassataanik inunnik puigortunngornermik nappaateqartunik nakorsaasersuinermik, paaqutarinninnermik isumassuinermillu suliaqartunut unammilligassanik pilersitsisarpoq.

Kalaallit Nunaanni inuit 300-nit amerlanerusut ullumikkut puigortunngornermik nappaateqarnerat missiliorneqarpoq. Inuit agguaqatigiissillugu inuusarnerisa qaffakkiartornerata nassataanik innuttat puigortunngornermik nappaatillit taamaaqataanik amerliartussasut ilimagisariaqarpoq.

2.1 Puigortunngortunut tunngasut aqqissuussaanagerat

Puigortunngortunut tunngasuni iliuuserisat tamarmiusut Kalaallit Nunaanni susassaqaqtunit assigiingitsunit amerlaqisunit isumagineqarput.

Suliniarneq isumaginninnermik sullissivimmi aammalu peqqinnissaqarfimmi suliaqarfiit akimorlugit ingerlanneqarpoq. Peqqinnissaqarfimmi suliassat ilaatigut inunnik nappaammik eqqornerqartunik nassaarniarnermik, nappaammik paasiniaanermik, nakorsaasersuinermik napparsimasunillu paaqutarinninnermik kiisalu sungiusaaqqinnernik ilaqarput. Kommunit inunnik isumaginninnermi ingerlatsiviini paaqutarinninnermik isumassuinermillu suliaqarnermik, sammisassanik neqerooruteqarnikkut kiisalu eqaarsaartuartsinernik, qanigisaasunik paarlaanernik qasuersertitsinernillu il.il. suliassat pingaarnertut sammineqartarput.

Ullumikkut peqqinnissaqarfiup kommunillu akornanni suliassat ersarissumik avinneqarsimangillat. Suleqatigiinnerup aqqissuussaanickekut pingaarnertut sinaakkutai pineqartumi suliniarnerup pitsaassusaanut pingaaruteqartuupput. Matumani pineqarsinnaapput suleqatigiinnerup ilusaa, suliniutip ingerlarna imaluunniit puigortunngornermut tunngatillugu suleqatigiinnissamut pisussaaffiliisumik isumaqatigiissutit, soorlu Danmarkimi sumiiffinni arlalinni taamaattoqartoq.

Napparsimanerup ingerlarna peqqinnissaqarfiup iluani imaluunniit kommunit iluini kiisalu peqqinnissaqarfiup Kalaallit Nunaannilu kommunit akornanni ataqatigiissaarneqarneq ajorpoq, tamatumalu nassataraa napparsimasut ataasiakkaat pitsaassumik isumagineqarnissaasa qulakkeerneqarsinnaannginnera aammalu pineqartumi ineriartornerup malinnaavigineqarsinnaannginnera.

Puigortunngornermut tunngasuni suliassaqaarfiit susassaqaarfiillu akimorlugit sulisussaanerup erseqqissarpaa suleqatigiinnerup siunissami nukittorsarneqarnissaa.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerluqu pilersaarummut kaammattuutit:

- Puigortunngortut pillugit pilersaarutip Utoqqaat pillugit iliuusissanut takkuttussanut ilanngunneqarnissaa eqqarsaatigineqassasoq.
- Puigortunngortut pillugit aqqissuussineq peqqinnissaqarfimmi kommuninilu nassuiaasiorneqassasoq, tassunga ilanngullugu suliffeqarfiit akimorlugit suleqatigiinneq.

- Akisussaaffik ersarissarlugu, suliassaqarfiit akimorlugit suleqataasut akornanni pisussaaffiliisumik suleqatigiinnissamik isumaqatigiissusiorluni siunissami inissinneqassasoq. Sulinermut aaqqissuussaanermi sinaakkusiussaqaq assersuutigalugu tassaasinnaavoq **suleqatigiinnissamut ilusi**, suleqataasut attuumassuteqartut akornanni suleqatigiinnerup ilusilersornissaanut sakkuusinnaasoq, taamaalilluni inuit puigortunngornermik nappaateqartut qanigisaasalu ataqatigiissumik sullinneqarnissaat qulakkeerumallugu, imaluunniit **sullissinerup pilersaarusionera**, suliaqaqatigiit akornanni, suliassaqarfiit akimorlugit sulinerit aammalu peqqinnissaqarfimmit iliuitsit tamarmiusut nassuiarneqarnerat, suliassat agguataarneqarnissaannik ataqatigiissaarneqarnissaannillu ersarissumik nassuiaaffiusoq.
- Qitiusumi ataqatigiissaarineq kiisalu puigortunngortunik alapernaarsuineq (alaatsinaanneq) isummerfigineqassasut.

3 Puigortunngornermik nappaat nappaatillu atugaanera

Kapitalimi uani puigortunngornermik nappaammut ersiutit, puigortunngornermik nappaatip sakkortususaanut tunngasut kiisalu Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaatip atugaanera allaaserineqarput. Eqqarsartaatsimut tunngasunik pissusilersuutit akornusiutaat, navialissutit puigortunngornermillu nappaatit suussusaat nassuiaatigineqarput. Naggataagut puigortunngornermik nappaatip nappaatit allat nassatai saqqummiunneqarput.

3.1 Puigortunngornermik nappaateqarnerup qanoq ingerlasarneranik nassuiaat

Puigortunngornermik nappaateqarneq napparsimasup siusinnerusumut sanilliullugu anersaakkut (eqqarsartaatsikkut) pingaarnertut sanngiillineranik ersiuteqarnerusarpoq. Taamaalluni puigortunngornermik nappaat inunnit siusinnerusukkut nalinginnaasumik anersaakkut piginnaaneqartunit inunnillu siusinnerusukkut eqqarsartaatsikkut kinguarsimassutilinnit atorineqartarpoq.

Puigortunngornermik nappaat minnerpaamik nappaatinut 100-nut – aammalu puigortunngornermik nappaatit kingornuttaattakkat ilanngukkaanni – 200-t missaanni aalajangersumik immikkut nappaatit ataatsimut taaguutigaat, taakkunani Alzheimers demens-imik taaneqartoq nalinginnaanerpaalluni.

Puigortunngornerup minnerpaamik qaratsap atuuffii marluk arlaqarnerusulluunniit sanngiillinerat nassatarisarpa, matumanilu pingaarnertit tassaapput: *Eqqaamannissinnaaneq, eqqarsaqqissaarsinnaaneq, misissuilluarsinnaaneq, malinnaasinnaaneq, piareersarsinnaassuseq, aaqqissuussisinnaaneq, ajornartorsiutinut aaqqiissusiorsinnaaneq, nammineerluni qanoq iliorsinnaassuseq, aalajangersinnaassuseq, nalilersuisinnaassuseq, pisunik paasinnissinnaaneq, pipallassinnaanermut aqutsisinnaaneq, inooqatigiinnermut tunngasut piginnaasat, oqaatsinik piginnaasat, atuarsinnaaneq allassinnaanerlu, kisitsisunik naatsorsuisinnaaneq, kiinnanik ilisarinnissinnaaneq, illup iluani silamilu sumiiffisiorsinnaaneq, assassorluni piginnaasat*. Taamatuttaaq puigortunngornermi makku nalaatassakajupput *kinaassutsip allanngornera, pissusilersornermi allannguuteqarneq kiisalu misigissutsitigut inuunermi allannguuteqarneq*.

Puigortunngornermik nappaatit amerlanerpaartaat ajorsiaartuaartitsisarput. **Puigortunngornermi nappaatit ersiutaanni** siuliani taaneqartuni minnerpaamik marlunni, amerlanertigulli suli amerlanerungaartuni piginnaanikillineq nalaatassaasarpoq.

Nappaatip puigortunngornermik nappaatit suussusilernissaanut pissutsit allat puigortunngornermik nappaammut assingusut atuutinnginneri aalajangiuteqqaarneqassapput. Matumani akuutissanik imaluunniit nakorsaatinik atuinerup kinguneranik puigortunngornermik nappaammut assingusunik ersiuteqarnerit, soorlu qaratserfikkut aammik uninngasumik peqartoqarneratigut naqitsinermik pilersitsineq, qaratsakkut tinusumik peqarneq, timip inuussutissaminik suliarinninnerata appasinneranik, B12-imik (cobalamin) vitaminikilliorneq, nakorsaatinik utoqqarnut naleqquttuunngitsunik atuinermik kiisalu imigassamik aalakoornartulimmik, benzodiazepininik iisartakkanik aammalu morfininik atornerluinerit pissutigalugit. Taamatut puigortunngornerit ittunik nappaateqarnerit puigortunngorneruinngitsutut taaneqartarput (**sekundær demens**), taakkumi nappaatip pilerneranut patsisaasup katsorsarneratigut puigortunngornermi nappaatip ersiutai annikillisillugilluunniit peerutsinneqarsinnaammata. Ajornartorsiutilli taassuma akiorniarnera puigortunngorneruinngitsutut nappaatit puigortunngornermi nappaatip ineriartornerani atuussinnaagajunnerisa ajornarsisittarpa.

Naggataagut, misissuineri ajornanngippat, tarnikkut nappaatinut ersiutit, puigortunngornermik nappaammut assingusinnaasut atuutinnginneri uppersarnarneqassapput. Matumani nappaatit, soorlu sianiutitigut qasusorneq PTSD (post traumatic stress disorder – nalaataqarnerlussimanermik kingunerlutsitsineq) piffissami sivisuumi stressimik nappaateqarneq, erummartuneq imaluunniit eqqarsartaatsikkut inuttut qanoq pissuseqarneq, allallu pineqarput. Pisut taamaattut **puigortunngortuusinertut** taaneqarsinnaakkajupput. Matumanissaaq katsorsaaneq imaluunniit nappaatip suussu-

saanik nassuiaaneq amerlanertigut puigortunngortuusinermit iluaquusiinnaapput. Matumanissaarlu ersiutit taakku aamma puigortunngornermik nappaateqarnermit ilaallutik nalaatassaasarpur.

Takuneqarsinnaasutut puigortunngornermik nappaatip suussusersiniarneranut atatillugu puigortunngorneruinngitsumik aammalu puigortunngortuusinermit nappaateqarnerup atuussinnaanerisa aalajangernissaat assorsuaq pingaarutiliuvoq, taamaalilluni inuit puigortunngortutut isigineqassanngimmata taamatut nappaateqanngitsut. Tamanna nappaateqartumut namminermit, ilaqaataasunut aammalu inuiaqatigiinnut annertuumik pingaaruteqarpoq. Ammattaq puigortunngornermit nappaatinut assingusutut tunngavittut taaneqartut atuutinnginnerat aalajangerneqarpat puigortunngornermik nappaateqarnerup aalajangiunneqartarnera **nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaa** annertunermit ikiortigalugu pisarpoq, killilimillu aaviinerit, mississuinerit assigisaallu atorineqartarlutik. Matumanili puigortunngornermik nappaatit qaqutigoornerusut kinguaariinni kingornuttagaasut allaanerussuteqarput. Matumani nappaatip suussusersisarnera inuup timaata sananeqaataasa misissornerisigut pigajuttarpoq. Inuiaqatigiinni innuttakitsuni eqqarleriit akornanni katittoqartarnera inuiaqatigiinni innuttaqortuunit akulikinnerummat, inuiaqatigiinnit innuttakkaanit Kalaallit Nunaanni *puigortunngornermik nappaatit kinguaariit kingornuttagaasa* amerlanerunissaat ilimanaateqarneruvoq.

Nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaata nappaatip suussusersiniarneranut pingaaruteqartorujusuunera maannakkut misissuinerit aalajangersimasunik (aaviinerit, qaratsap imertaanik misissuinerit, scannerinernit il.il.) puigortunngornermi nappaatinut pingaarnernik suussusiinnaasunik atugassaqariaannannginnermik patsiseqarpoq. Taamaammat amerlanertigut nappaatip ineriartornerata qanoq issimaneramik (assersuutigalugu tassanngaanaq takkunnarsuq imaluunniit kigaatsumik takkukkiartornerasuq), nappaatip ersiutaasa qanoq innerisigut (anersaakkut piginnaasat arlallit annikilleriarnerannik, anersaakkut piginnaasat ikittuaranngornerannik, anersaakkut piginnaasat ilaannaasa atuussinnaalernerinik) nappaatillu ineriartornerani pissutsinik allanik paasiniaanerni nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaatigut nappaat paasineqartarpoq. Taamaalilluni puigortunngornermi nappaatit akulikinnerit puigortunngornermik nappaatit assigiinngitsut akulerullutik ataatsikkut atuuffiini, nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaa taamaallaat atorlugu puigortunngornermi pissutsit assigiinngitsut atuuffigisaat atorlugit immikkoortinneqarsinnaapput, tamannalu toqoreersut qarasaannik misissuinerit annertuuni nalinginnaanerpaajusoq ilisimaneqarpoq.

Kalaallit Nunaannili nappaatip ineriartornerata oqaluttassartaata immikkut atuunera iluaqutaavoq.

Puigortunngornermik nappaateqartoqarneranik suussusiissagaanni puigortunngornermik nappaatip ersiutai sivikinnerpaamik qaammataini arfinilinni atuuttuusimassapput, peqqinnissaqarfimmilu misissuinerit atorineqarsinnaasuni pissutsit allat patsisaannginnerat sapinngissamik uppernarsineqarsimassaaq.

WHO-p (nunarsuarmioqatigiit FN-ip ataani peqqinnissaq pillugu kattuffissuanni) puigortunngornermik nappaatip tunngavii ukiut 20-t matuma siorna suussusilerneqarlutik aalajangiunneqarput, taakkulu ilaat ilisimatusarnikkut sukkasuumik ineriartorneq pissutigalugu pisoqalisooraluartut sulii pisortatigoortumik atugaapput (International Classification of Diseases version 10 (ICD-10), nappaatip sussusaanut ilisarnaatit F00-F03 kiisalu F1x.73). Siuliani nappaatip qanoq inneranik nassuiaat ullumikkut ilisimatusarnerup killiffianut naleqqunneuvoq.

Taamatuttaaq aamma silaqassutsimut piumasaaqat ullumikkut allanngortinneqartariaqarpoq, puigortunngornermimi nappaatit imminnut qanittut marluk akulikitsumillu atugaasut *Lewybody demens* aamma *Parkinsonip nappaataata nassataanik puigortunngornerup* ilaata tappiorannartut atorlugit nassuiarneqarsinnaanngitsumik silaqassutsimik piffissap ilaani annaasaqartarnermik ilisarnaateqartarmata.

Nappaatip atuunnerata sakkortussusaa: Matumani WHO-p ICD-10-mik aalajangersagai atorsinnaassuseqartorujussuullutillu atoruminartuupput. Nappaat ima immikkoortinneqartarpoq.

Annikitsumik puigortunngornermik nappaateqarneq: Nappaateqartoq (aamma allanut) malunnartumik nappaammik eqqugaavoq, sulili nammineersinnaavoq.

Akunnattumik sakkortussusilimmik puigortunngornermik nappaateqarneq: Napparsimasoq ikiorneqarani pisinnaassuseeruppoq, ullulli tamaasa piffissami sivilisunerusumi kisimiitineqarsinnaanera suli illersorneqarsinnaavoq.

Sakkortuumik puigortunngornermik nappaateqarneq: Napparsimasoq annertuumik ikiorneqartariaqarpoq, piffissanilu sivikitsuniluunniit nammineertinneqarnissaa illersorneqarsinnaanani.

Kommunini sisamani nappaatip atuunneranik qulaajaanermut atatillugu nappaatip atuunnerata sakkortussusaanut immikkoortiterineq annerusoq kommunimi sulisunut apeqqutinik akisassanik immersuisussanut oqilisaanissaq siunertaralugu atorneqarpoq. Taamatut immikkoortiterinerup taassuma siusinnerusukkat kommunini atorneqarsimanera, aammalu utoqqaat illuini suleqatigiinnit tamanit atorneqarsimanera patsisaavoq, taannalu ilinniarsimassutsikkut ilisimasaqarnissamik pisariaqartitsingilaq. Takkuk kapitali 3.2-mi takussitissaq 2.

Nappaatip atuunnerata sakkortussusaanut immikkoortiterinermi tunngaviit nassuiarneqartarnerilu ullumikkut assigiinngillat, tamannalu ataatsimut tunngaveqarluni sulinissamut pingaaruteqarpoq.

Danmarkimi puigortunngornermik nappaatinik nalinginnaanerpaanik suussusiliinermut tunngaviit pingaarnerit Rigshospitalimi "Nationalt Videnscenter for Demens"-ip quppersagaliaani "Diagnosekriterier for demens og demensgivende sygdomme" (Puigortunngornermik nappaatip suussusilertarneranut tunngaviit nappaatillu puigortunngornermik nassataqartut) allassimapput. Quppersakkamili imigassap aalakoornartullip nassataanik puigortunngorneq aammalu nappaatit kingornuttaattakkat qaqutigootut, Kalaallit Nunaannut tunngatillugu pingaarutilittut oqaatigineqartariaqartut, ilaatinneqanngillat.

3.2 Puigortunngornermik nappaatip Kalaallit Nunaanni atugaanera

Inuit puigortunngornermik nappaammik eqqorneqartut qassiussusaat Kalaallit Nunaanni ilisimatarnikkut misissuinerneq annertuumik tunngaveqartumik misissuiffineqarsimanngilaq. Inge Lynges⁵-p 1997-imi annikinnerusumik misissuinerneq pigineqarpoq, tassanilu **ukiumut napparsimalersartut nutaat amerlassusaat** missingerniarneqarpoq.

Danmarkimi inuit nappaammik eqqorneqartut qassiussusaat Danmarkimi Kalaallit Nunaannilu innuttat ukiuisa agguataarsimanerat nalimmassaatigalugu nuukkaanni, taava Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqartut 200-t missaannik ullumikkut amerlassuseqarnissaat eqqoriarneqarsinnaavoq. Tamanna kitsitsisinik nalimmassaaginnarluni eqqoriaataasutut taaneqarsinnaavoq, tassani avatangiisitigut, inuusaatsikkut, inuullu sananeqaataasigut nunani taakkunani assigiinngissutsit annertuujusut eqqarsaatigineqanngimmata. Kalaallit Nunaanni imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup kinguneranik puigortunngortut kiisalu inuup sananeqaataasa qaqutigootut nassataannik puigortunngornermik nappaateqartut Danmarkimut sanilliullugu amerlanerunissaat ilimanarpoq.

2011-p ukiaani Kalaallit Nunaanni kommunini puigortunngornermik nappaatillit pillugit paasiniaanermi inuit puigortunngornermik nappaateqartut qanoq amerlatiginerannik paasiniaanermut ilaatillugu puigortunngornermik nappaatillit agguataarsimanerat apeqqutigineqarpoq, tassanilu nappaatip ineriartornera sisamanngorlugu immikkoortinneqarpoq. Taanna tunuliaqutaralugu inuit 254-inik amerlassusillit puigortunngornermik nappaateqartut paasineqarpoq. Inuit puigortunngornermik nappaatillit nappaataasa qanoq inerisimatiginera takussutissiaq 1-imi takuneqarsinnaavoq. Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaatillit nakorsamit suussusiisarneq qaqutiginnaq pisarpoq, taamaammallu inuit puigor-

⁵ Inge Lynges: Mental Disorders in Greenland. Past and Present. Meddelelser om Grønland, Man & Society 21, 1997

tunngornermik nappaateqartut 254-it amerlassusilerneqarnerat paaqutarinniffimmi pineqartumiluun-
niit paarsisutut sulisunit nappaatip inissisimaneranut aammalu nappaatip qanoq inerisimatigineranut
immikkoortiterlugit allassimasut naapertorlugit nappaatilitut nalunaarsorneqarput. Inuit taakku puigor-
tunngornermik nappaateqartutut imaassinnaavoq nakorsamit suussusersineqarsimanngitsut.

**Takussutissiaq 1-imi Kalaallit Nunaanni inuit puigortunngornermik nappaateqartut nappaatip
qanoq inerisimatigineranut immikkoortiterlugit amerlassusaat takuneqarsinnaavoq⁶**

Nappaatip inerisimassuaa	Amerlassutsit
Annikitsumik eqqarsartaatsikkut puigortunngornermik nappaateqarneq *	7
Annikitsumik puigortunngornermik nappaateqarneq	65
Akunnattumik puigortunngornermik nappaateqarneq *	3
Sakkortulaartumik puigortunngornermik nappaateqarneq	73
Sakkortuumik puigortunngornermik nappaateqarneq	63
Sakkortoorujussuarmik puigortunngornermik nappaateqarneq	43
Innuttat puigortunngornermik nappaateqartut katillugit amerlassusaat	254

* Taakku marluk taamaallaat Kommuneqarfik Sermersuumi angerlarsimaffinni paaqqinnittunit ilaatinenqarput

Aatsaat siullermeerluni Kalaallit Nunaanni inuit puigortunngornermik nappaateqartut amerlassusaat
nalunaarsorneqarpoq. Immersugassiat utoqqaat illuinut angerlarsimaffinnilu paaqqinninnermik
suliaqartunut tamanut nassiunneqarput. Immersugassatut akisassiat piffimmi pisortaniunerusoq
akineqarput, akisutillu procentinngortikkaanni amerlangaatsiarput.

Inunnik puigortunngornermik nappaateqartutut eqqoriaanertut amerlassusaannik nalunaarsuineq **taa-
maallaat** puigortunngornermik nappaateqartunik pisortanit attavigineqartutut ilisimaneqartut aallaa-
vigalugit pivoq. Taakku saniatigut inuit ilisimaneqanngitsunik amerlassusillit annikitsumillu puigor-
tunngornermik nappaateqartut, pisortanillu suli nappaateqartutut ilisimaneqanngitsut, piunissaat ilima-
gineqartariaqarpoq. Taakku aatsaat pisortanit imminnut isumagisinnaajunnaaraangata qanigisaasu-
nilluunniit isumagineqarsinnaajunnaarunik "nassaarineqassapput".

Qulaajaanermi angusat pisortatigoortuunngitsumik siusinnerusukku eqqoriaanernut, Kalaallit Nuna-
ta sineriaani illoqarfinni utoqqalerisut utoqqaallu illuini paaqqinnittutut sulisut tikeraarfigisarnerini
Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqartut 350-it 400-llu akoranni amerlassuseqarnis-
saannik missiliuinermut naapertuupput. Amerlassutsinik missingiineq taanna missingiilluni eqqoriaa-
nerinnaavoq. Eqqoriaanerup taassuma aaqqissuussanngitsumik aalajangersumillu tunngaveqarnani
ingerlanneqarnini sanngeequtigaa.

Taamaalilluni Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqartunik eqqoriaanermi periutsit san-
ngeequteqaraluartut inerneru imminnut naapertuutikannerput. Kalaallit Nunaanni puigortunngornerup
atugaanera malinnaaffigiumallugu aaqqissuussaannerusumik siunissami periuseqarnissaq pisariaqas-
saaq.

⁶ Nanortalimmit pigisaaniillu kisitsisit amigaataapput.

3.3 Puigortunngornermik nappaatip siunissami atuunnissaa nappaammillu eqqorneqartartut ukiumut amerlassusaat

Piffissami aalajangersimasumi inuit akornaanni nappaatip atugaanerata annertussusaa nalunngikkaanni inuiaqatigiit paaqqutarinninnissamut il.il. neqeroorutissaat piareersarneqarsinnaapput. Peqqinnissaqarfiullu nappaateqartunik paasiniaanissaminut atatillugu isumalluutit atugassai piareersarneqassappata, taava nappaateqartut paasisat ukiumut amerlassusaasa ilisimanissaat aamma eqqoriarsinnaasariaqarpoq. Puigortunngornermik nappaatit amerlanerit kigaatsuarannguamik sakkortusiartortarmata, nappaateqartut nutaamik paasisat soorunami eqqortumik ilisimanissaat ajornarlunnangajappoq. Soorunami aamma ukiumi aalajangersumi nappaateqartut nutaamik paasineqartut amerlassusiviat ukiumut nutaatut paasisat amerlassusaattut atorneqarsinnaavoq. Maannakkulli puigortunngornermik nappaateqartunik paasiniaaneq annertunerusumik aqqqissuussaasumik ingerlanneqanngimmat kisitsisip taassuma appasippallaarnissaa ilimanaateqartorujussuussaaq. Tamanna kisitsisinik ilimagisat aallaavigalugit eqqoriaanerinnaassaaq. Matumani piviusorsiornerusumik tunngaveqartumik missingiutip pigineqarnissaa iluernerussagaluarpoq. Nappaatip suussusersineranit puigortunngornermik nappaateqarnermik patsiseqartumik toqunissap tungaanut agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut naatsorsuinermit atorneqassappata, nappaateqartut nutaamik paasineqartut nappaateqartut ilisimaarineqartut amerlassusaat nappaateqartut nalunaarsorsimasutut ukiuni inuusarnermik aggorlugu paasineqassaaq:

Nappaateqartut nutaamik paasisanik missingiut = nappaateqartut ilisimasat / nappaatip suussusilerneqareernerani agguaqatigiissillugu inuusarneq.

Kalaallit Nunaanni nappaatip suussusersineqarnerata kingorna qanoq sivistigisumik inuusarneq ilisimaneqanngilaq.

Danmarkimi nappaatip suussusilerneqarneraniit toqutiginissaata tungaanut ukiut tallimat missaat inuusoqartarpoq, akerlianillu nunani soorlu Sverigemi Hollandimilu inuusarneq sivistunerarpoq, nunanimi taakkunani Danmarkimut⁷ sanilliullugu piffissami siusinnerusumi nappaat suussusersineqartarmat.

Danskit nappaatip suussusersineraniit toqutigerata tungaanut inuusarnerannut naatsorsuutaat atussagaanni, tassa ukiut tallimat, siusinnerusukkut nappaateqartut ikinnerpaaffittut amerlanerpaaffittullu missingiussat atorlugit Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqartut nutaamik paasisat ukiumut 40-t 80-illu missaanniinnissaat missingerneqarsinnaavoq.

Soorunami nappaateqartut tamarmik assigiinngitsorpassuarnik patsiseqarlutik nappaammik suussusersinissaanik nakorsiarnissaminilluunniit kissaateqarneq ajorput. Danmarkimi piffinni misissuiffiunerpaasartuni nappaateqartut 50-60 %-iisa missaat paasineqartartut missingerneqarpoq.

Tamatuma kinguneranik sapaatip akunneranut inuk ataaseq puigortunngornermik nappaateqartut nappaataa suussusineqartalerpat, Kalaallit Nunaat Danmarkimi nappaammik misissuiffiunerpaasunut sanilliunneqarsinnaalissaaq.

Danmarkimiinnaanngitsoq nunarsuarmili tamarmi massakut ilisimatusarneq tunngavigalugu nunani tamani inuit puigortunngornermik nappaateqartut ukiuni 30-ni tullerni marloriaatingajammik ullumernit⁸ amerlassuseqarnissaat ilimagineqarpoq. Taamatut qaffiarneq nunani inuuniarnikkut inuusaatsikkullu annertunerpaamik piffissami matumani qaffariaateqarfiusuni pissasoq ilimagineqarpoq, taamatullu ineriartorneq massakut Kalaallit Nunaanni atuuppoq. Taamaalilluni ukiut 30-t qaangiuppata Kalaallit Nunaanni inuit puigortunngornermik nappaatillit 800-t angullugit amerlassuseqalersinnaapput – matumanilu eqqoriaat appasinnerpaaq 400-nut kisitsisitalerneqarpoq.

⁷ Nationalt Videnscenter for Demens Ukiumoortumik nalunaarussiaq 2009

⁸ Nationalt Videnscenter for Demens Ukiumoortumik nalunaarussiaq 2009

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfimmit kisitsisit kiisalu innuttaasut amerliartornissaannik naatsorsuutit aallaavigalugit inuit puigortunngornermik nappaateqarumaartussat amerlassusissaat eqqoriaanikkut nalilerneqarsinnaavoq. Amerliartornissamik naatsorsuutit National Videncenter for Demens-ip 2009-mut ukiumoortumik nalunaarusiaanit aallaaveqarpoq.

Takussutissaaq 2-mi inuit 2010-mi puigortunngornermik nappaateqartut kiisalu ukiut qulikkaarlugit ukiup 2040-p tungaanut amerlassusaasa ineriartornissaannik ilimagisat takutinneqarput.

Takussutissiaq 2-mi Kalaallit Nunaanni inuit puigortunngornermik nappaateqartut 2040-p tungaanut ukiut qulikkaarlugit amerlassusissaattut ilimagisat takutinneqarput

Nappaateqartut	2010		2020	2030	2040
	Angutit	Arnat	Amerl.	Amerl.	Amerl.
Ukiui					
	%		Amerl.	Amerl.	Amerl.
60 – 64	0,2	0,9	12	17	20
65 – 69	1,8	1,4	27	35	53
70 – 74	3,2	3,8	34	44	74
75 – 79	7,0	7,6	48	67	85
80 – 84	14,5	16,4	51	63	86
85 – 89	20,9	28,5	19	42	65
90 – 94	29,2	44,4	10	18	24
95 – 99	32,4	48,8	3	3	6
100 +	32,4	48,8	0	2	5
Puigortunngornermik nappaateqartut katillugit			204	291	418
					593

3.4 Puigortunngornermik nappaatit assigiinngitsut atuunnerat

Alzheimers demens nunarsuaq tamakkerlugu puigortunngornermik nappaatini atugaanersaavoq. Taanna puigortunngornermik nappaateqartut 60 %-iisa missaannit nappaatigineqarpoq. Taannali *vaskulær demens*-ilu ataatsikkut atuuffeqarput. *Vaskulær demens* (taqqatigut aallu naqitsineranik aallaaveqartumik nappaatit nassataannik puigortunngorneq, tassa qaratsami taqqatigut milittoornerup aammalu qaratsakkut aanaartoornerup nassataannik) puigortunngortut tamarmik 30 %-iinit atugaavoq, sulilu annermik *Alzheimers demens*-imik atuuteqateqarfeqarluni, taamaalilluni puigortunngornermik nappaatit taakku marluk nappaateqartut 65-70 %-iinit nappaatigineqarput. Puigortunngornermik nappaatit taakku marluk nappaatigilernissaat aarlerinarnersaavortaaq.

Taamaalilluni *Alzheimers-imik vaskulær demens-imillu ataatsikkut nappaatillit* puigortunngornermik nappaateqartuni tamani amerlanersaapput (puigortunngornermik nappaateqartut tamarmiusut 40-45 %-ii) tassanilu ikinnerutsiartut (puigortunngornermik nappaateqartut tamarmiusut 20-25%-ii) *Alzheimers demens*-imik nappaateqarput, aammalu ikinnerit allat (puigortunngornermik nappaateqartut tamarmiusut 3-5 %-ii) *vaskulær demens*-imik nappaateqarlutik.

Vaskulær demens suli annertunermik atuuffinnut *multi-infarkt demens* (infarkt = taqqakkut milittoorneq) aggulunneqartarpoq, *taqqakkut milittoornerup ataatsip arlallilluunniit kinguneranik puigortunngornermik nappaateqalernerneq* (annertunerat pingartilinniluunniit inissisimanerat pissutigalugu) kiisalu *subkortikal vaskulær demens* aamma *Binswangers demens*-imik taaneqartartoq (subkortikal: latinerisut, sub-: ataani imaluunniit itinerusumi; cortex: ameraasami; subkortikal: qaratsap ameraasaata iluani itinerusumi). Kingulleq qaratsami itinerusumi aanaartoornermik eqquinerusarpoq,

tassani sianiutit attavii ipput kiisalu suli qaratsami itinerusumi tunngaviusumik piginnaasavut inunnguuseralugulu piginnaasavut ipput. Tamanna annertuunik aammalu katsorsaruminaatsunik sianiutinik qasusoornermut assingusunik ersiuteqartarpoq, allaat tarnip nakorsaasa *vaskulær depression*-imik taasagaattut issinnaanera ilimanaateqarluni. Tamannali erseqqivissumik suli uppenarsineqanngilaq. *Vaskulær demens*-imik nappaatip ataaniittut agguarneri nunarsuarmi assigiinngiaartumik atuupput, taamaammallu qanoq taakku Kalaallit Nunaanni agguataarsimaneri qularnaarlugu oqaatigineqarsinnaanngilaq.

Lewy body demens aammalu *Parkinsons sygdom*-imik nappaateqarnerup kinguneranik puigortunngorneq annikinnerutsiartumik atugaavoq, taamaattorli suli amerlaqisunit, tassa puigortunngortut tamarmik 15-25 %-iinit atugaalluni. Taakku ilisarnaatigaat puigortunngornerit pingasuit (triaden demens), parkinson-imik eqqugaaneq aammalu takusuusisarnermik tusaasuusisarnermilluunniit nassataqartumik tarnikkut napparsimalerneq. Siullermut tunngatillugu puigortunngornermik nappaateqalerneq aammalu parkinsonisme ataatsikkupajaaq atugaalersarput; kingullermullu tunngatillugu parkinsonisme-mik ukiuni arlalinni puigortunngornermik nappaatip sakkortusiartoreernerani nappaataalersarluni. Napparsimanerup naggataata atuunnerani tarnikkut timikkullu akornutit assigiilersarput, nakorsanillu arlalinnit nappaatit ataatit isigineqartarluni. Puigortunngornermik nappaatit taakku nunarsuarmi tamarmi annikitsuinnarmik suussusersineqartarput.

Fronto-temporal demens (pandelapsdemens) nunarsuaq tamakkerlugu puigortunngornermik nappaateqartut 5 %-iinit atugaavoq. Taanna nappaatinik assigiinngitsunik ikinnerpaamik 80-inik immaqalu suli amerlanerusunik aallaaveqarpoq, taakkunanngalu arlallit kinguaariinni kingornuttagaallutik. Tamanna isumaqarpoq Kalaallit Nunaanni angajooqqaat amerlasuut qanittumik ilaqutariineri pissutaalluni %-inngorlugu 5 %-imit amerlanerit *fronto-temporal demens*-imik puigortunngornermik nappaateqarsinnaasut. Tamanna pingaartuuvoq, puigortunngornermimmi nappaatit taakku inuunerup ingerlanerani siusinnerusukkut takkuttarput aammalu *fronto-temporal demens*-imik nappaatillit inuuniarnikkut misigissutsitigullu sakkortuumik akornusiisumik pissuseqalersarmata, tamanna paaqutarinninnermut atatillugu ajornartorsiutinik annertuunik nassataqartarpoq. Kalaallit Nunaanni ilaqutariit marluk *fronto-temporal demens*-imik kingornuttaannissamut sananeqaateqartut qularnaatsumik ilisimaarineqarput, tassa *demens ved Huntingtons sygdom* aamma *demens ved duplikation af kromosom 7*, taamatulli atugaqarnissamut sananeqaatillit amerlanerunissaat ilimanaateqartorujussuuvoq.

Imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup nassataanik puigortunngornermik nappaateqarneq ilisimatuussutsikkut isigalugu nappaatit ilumut isigineqartariaqarnersoq qularutigineqartorujussuuvoq. Piffissamili sivisuumi imigassamik aalakoornartulimmik atonerluineq siusissukkut puigortunngornermik nappaateqaleriartornermik nassataqarsinnaanerata aarlerinaataa annertusiartortartoq qularutigineqanngilaq. Kalaallit Nunaanni *imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup nassataanik puigortunngornermik nappaateqarnerup* qanoq annertuginera eqqoriassallugu ajornakusoorpoq, Danmarkimili atugaanerani annertunerungaatsiarnissaa ilimanarpoq. Nakorsiartartunit misilittakkat aallaavigalugit puigortunngornermik nappaateqartut 10 %-iisa taamaannerat ilimanarpoq, immaqali 20 %-i eqqornerussaaq. Tamatumali siuliani ilimagisanut procentialersuutit taakku amerlaqqataannik appartissavai.

Qaratsakkut ajoqusernerup kinguneranik puigortunngornermik nappaateqarneq (aallaatinnikkut, nakkarnikkut, anaatinnikkut, qaratsami tinusoqarnermik pilattartinnikkut, angallannermi ajutoornikkut, imaani ipinikkut, tilluuttarnikkut il.il.) procentinngorlugu annikitsuinnavoq. Inge Lyngep suliaani siuliani taaneqartumi kalaallit arnartaat danskit angutitaattut arnartaattullu amerlatigisunik qaratsakkut ajoqusernermik eqqugaasarput, kalaallilli angutit eqqugaasartut amerlassusaat marloriaatingajaavoq. Amerlanertigut qaratsap siornata tungaa ajoquserneqarnerpaasarpoq, taamaammallu nappaat *fronto-temporal demens*-itut ittarpoq, taassumalu nassataanik pissusilersuutikkut ajornartorsiuteqarnermik nassataqartarluni. Tamatumalu saniatigut amerlanertigut inuit inuusuttut suli ukiorpasuarini inuusussat matumani eqqugaasarmata, taamatut nappaateqartut inuiaqatigiinnut annertuumik suliaqarnisamik nassataqartarput. Taamatut nappaatillit nalinginnaasumik puigortunngornermik nappaateqar-

tutut taagorneqaratik qaratsamikku ajoqusersimasunik taaneqartarput. Demens ved hydrocephalus-imik puigortunngornermik nappaateqarneq, AIDS allallu nappaatit qaqutigoorluinnartut inunnit ikittu-innarnit nappaatigineqarput.

3.5 Puigortunngornermik nappaateqarnermi tarnip pissusaanik aallaaveqartumik pissusilersuutitigut ajornartorsiutit

Puigortunngornermik nappaateqartut akornanni tarnip pissusaanik aallaaveqartumik pissusilersuutitigut ajornartorsiuteqartut akulikitsuararsuarmik naammattuugassaasarnert inuiaqatigiit puigortunngornermik nappaateqartunik isumaginninneranni ajornartorsiutini annerpaanut ilaavoq. Akuttunngitsumik tuluit oqaasiisa naalisaataat **BPSD** (Behavioural Psychiatric Symptoms in Dementia) atorineqartarpoq. Nappaatip ersiutai taakku puigortunngornermik nappaateqartumut namminerit assorsuaq erloqissutaasarput. Qanigisanut assorsuaq nanertuutaagajuttarput. Nalinginnaasumik aappariit inuunertik naallugu aappariissimasut aappaasoq toqugaangat aliasunnermik misigisarput. Maanna misissuinerit amerlasuut takutippaat aappariinnerni ingerlalluuartuugaluartuni aappaasoq toqukku qimagaasoq akueriuminaatsitaminik aapparmi toqunerani oqiliallattutut misigisartoq, taassumalu nanertuutip qanoq angitiginera takutippaa. Utoqqarnik paaqqinniffinni utoqqaalluunniit illuini taamatut tarnip pissusaanik aallaaveqartumik pissusilersuutitigut ajornartorsiuteqarnerit ulluinnarni annertuumik ajornartorsiutaasarput, taamaalillutillu aamma inuiaqatigiinnut sunniuttarlutik puigortunngornermik nappaateqartut isumalluutitigut annerpaamik pisariaqartitsinerisigut.

Nakorsat nakorsaait atorlugit qanoq iliortoqarsinnaaneramik annikitsuinnarmik ilisimasaqarput – sulili pingaarnertut immaqa oqaatigineqarsinnaavoq – qanoq iliortoqannginnissaanik ilisimasaat annikitsuaaraannaapput. Misissuinerit arlallit takutippaat puigortunngornermik nappaatinik nakorsaannikkut BPSD-mik nanertuuteqarneq misinnartumik annikillisinneqarsinnaasoq.

BPSD-p qanoq annertutiginera pillugu arlalinnik misissuisoqarsimavoq. Misissuinerit annersaasa ilaat B.C. Joost-ip sulisuisalu 1996⁹-imi ingerlappaat.

Takussutissaq 3-mi pissusilersornikkut ajornartorsiutit, taakku amerlassusaat, nappaatillu ineriartornerani sorlermi atuuttarnersut takutinneqarput.

⁹ Joost B, Grossberg GT. The evolution of psychiatric in Alzheimer's disease: a natural study J Am Geriatr Soc, 1996, 44(9):1078-81

Takussutissaq 3 Puigortunngornermik nappaateqarnermi tarnip pissusaanik aallaaveqartumik pissusilersornikkut ajornartorsiutit, taakkulu nappaatip ineriartornerani sorlermi takuneqarsinnaaneri amerlassusaallu

Pissusilersornikkut ajornartorsiut	Qaqugukkut	Eqqorneqartartut
Qisuariarujussuarterneq eqqissiviinnerlu	Qiterparnerani – kingusissukkut	75 %,
Siniup nikerarnera	Qiterparnerani – kingusissukkut	50 %,
Kamajaneq	Qiterparnerani – kingusissukkut	50 %,
Nakkanganeq	Siusissukkut – qiterparnerani	35-45 %,
Imminut mattunneq	Siusissukkut	40, %
Pisukkusuinnaleneq	Qiterparnerani	40 %,
Sakkortuumik pissuseqarneq	Kingusissukkut	40 %,
Inooqatigiinnermut atatillugu akueriuminaatsumik pissusilersorneq	Kingusissukkut	40 %,
Ernumaneq	Qiterparnerani – kingusissukkut	20 %,
Misigissutsitigut piginnaanikillineq	Qiterparnerani	20 %,
Malersugaasutut misigisimaneq	Kingusissukkut	15 %
Tillikkusunneq	Siusissukkut	15 %
Naviasaarineramik pissusilersorneq	Qiterparnerani	10 %,
Imminut toqukkusunneq	Siusissukkut	10 %,
Atoqatigiinnermut attuumasumik pissusitigut atugaqarneq	Kingusissukkut	5 %,
Nillianeq	Kingusissukkut	10-15 %,
Takusuusineq	Kingusissukkut; Lewy body demens-imili siusissukkut	25 %,

3.6 Puigortunngornermik nappaateqarnermi aarlerinaatillit

Puigortunngornermik nappaateqarnermi **aarlerinaatit** puigortunngornermik nappaatinut assigiingitsunut immikkoortillugit aggulunneqartariaqarput.

Alzheimers demens-imi inuuneqqortusiartorneq aarlerinaatini annersaavoq. 60-inik ukioqarnermi nappaammik eqqorneqarnissamat aarlerinaat %-ialunnguaannarnik annertussuseqarsinnarluni, nappaammik eqqorneqarnissamik aarlerinaat ukiut arfinillikkaartumik 50 %-imik annertusisarpog, 90-inillu ukiullit eqqorneqarnissamat aarlerinaataat 50 %-ip missaaniittarpoq. Tamatuma kingorna aarlerinaat annertusiartorunnaartarpoq. Inuuneqqortusiartornerup nassatarisaanik inuit amerlanerusut *Alzheimers demens*-imik nappaateqalersussaapput. Tullianut sianiutitigut qasusoorneq kiisalu ilisimatusarnerit nutaat naapertorlugit aamma piffissami sivisuumi stressimik atugaqarneq aarlerinaatinut annerpaanut ilaapput. Aap naqitsinerata qaffasippallaarnera, kolesteroleqarpallaarneq, oqimaappallaarneq, utoqqaat sukkornerannik nappaateqarneq pujortartarnerlu aamma nappaateqalernissamat annertuumik aarlerinaateqalersitsisarput. Taamatuttaaq piffissami sivisuumi vitaminimik B12-imik amigaateqarneq arlerinaammuttaaq annertusisitsisarpoq. Timip sananeqaataanik qaqutigoortumik APOE4-mik peqarneq naleqqutinngitsumik kolesteroleqarpallaalernermik pilersitsinermigut aarlerinaammik annertusisitsisarpoq. Taamatuttaaq aamma timip sananeqaataasa kromosom 1, 14 aamma 21-mi ineriartorneri qaqutigoortut inuunermi siusissukkut Alzheimerip ineriartulerneranik aallarnisarput. Timip sananeqaataanik taamatut ineriartulertunik eqqugaasut sivisuumik inuussagunik tamarmik

puigortunngornermik nappaateqalissapput. Taamatut timip sananeqaataanik ineriartortoortut USA-mi Tysklandimilu kikkussusaat ilisimaarineqarluarput, taamaariarlunili nunarsuup sinnerani aamma tassanngaannaq taamaattunik takkuttoqariasaarsinnaasarpoq. Taamatutaaq aamma ilisimatusarnerit annertusinerisa timip aalatilluartarneratigut puigortunngornermik nappaateqalernissamik aarlerinaatip annikinnerulersinnaanera ilimanarsisippaa.

Vaskulær demens-imi aarlerinaatit arlallit *Alzheimers demens*-imi aarlerinaatillu assigiiffeqarput, taamaammallu nappaatit taakku atuunnerini ataatsikkut atuunnerit anertuut takussaasarlutik, taamaattorli patsisaat assigiinngissinnaasarlutik. Aap naqitsinerata qaffasinnera, kolesteroleqarpallaarneq, oqimaappallaarneq, utoqqaat sukkorneranik nappaateqarneq aammalu pujortartarneq matumani aarlerinaatini annertuumik annertusisitsisarput. B12-imik vitaminikilliorneq tamatumalu nassataanik aminosyrimik homocystein-imik timimi ingerlaarneranik akornuteqarneq kiisalu APOE4 aamma pingaaruteqarput. Ilisimatusarnerit amerlanerugaluttuinnartut aamma sianiutinik qasusoornerit aammalu stressip annertuumik sunniuttarnera ilimanarsisippaat, tamannali qulakkeerlugu suli uppersarsineqanngilaq. Taamaallunni puigortunngornermik nappaateqartunut amerlanerpaanut, tassa *Alzheimers demens*-imik aammalu *vaskulær demens*-imik nappaateqalernissamut aarlerinaatit ataatsimut isigalugit uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernissamik aarlerinaatinut assinguneri takuneqarsinnaavoq, matumani sianiutitigut qasusoorneq stressilu qaavatigut ilaaginnarlutik. Taakku tamarmik nammineerluni qanoq iliuuseqarfingeqarsinnaasuupput.

Lewy body demens aammalu demens ved Parkinsons sygdom-imik nappaateqalernissamut aarlerinaatit suli iluamik paasineqanngillat. *Alzheimers demens*-imut aarlerinaatit arlallit matumani aamma atuunnissaat ilimanarsinnaavoq, taamaassappallu ilisimatusartut ilaasa isumaat naapertorlugu napparsimanagerit taakku marluk Alzheimerimik napparsimanagerup Lewy bodies-imik akoqaannarluni atuunnerinera oqallisigineqarsinnaavoq. Inuup timaata sananeqaataasa qaqutigooortut ilaasa nassaasaaaneria taakkunannga marlunnik eqqorneqarsinnaanermut aarlerinaat annertusisittannguatsiarppaa, taamaattorli aamma avatangiisinit sunnerneqarneq aamma pingaaruteqartutut issorinarpoq, naak sunniutit sorliit sunniuttarneri ilisimaneqanngikkaluartuq.

Fronto-temporal demens-inik nappaatit qaqutigooortut arlallit amerlanertigut inuup sananeqaataanit aallaaveqartuukkajupput, taamaammallu inuit akornanni sananeqaatip aalajangersimasup qanoq pigineqartigineramik tunngaveqassallutik. Pisuni arlalinni, taamaattorli nunarsuaq tamakkerlugu qaqutigooortuni *kingornuttakkamik nappaammik pigisaqartuni*, taamaattoqarnerani sananeqaat nappaammik nassataqartoq anaanamit ataatamillu pinerisigut aatsaat nappaammik kingornussisoqartarnerani, angajoqqaat eqqarleriinnerisigut nappaammik kingornussinissamut aarlerinaat anginerungaatsiartarpoq. Tamanna inuiaqatigiinni innuttakitsuni Kalaallit Nunaattut ittuni nappaammik eqqugaartarsinnaanermi pingaaruteqartuuvoq. Puigortunngornermik nappaatit amerlasuut taamaattut annikitsuinnarmik nassuarneqarsimasuupput, inuullu sananeqaatai kingornutakkat inunni ikittuinnarni nassaarineqarsimasuullutik. *Dominant arvelige tilstande*, taakkunani inuup sananeqaataa angajoqqaat arlaataluunniit pigisimappagu taassuma nappaammik kingornussisitsinissaanut naammattarnera atuuttapoq, nappaatillu taakku annertunerusumik nassuarneqarsimasuupput. Akulikitsuunngillat, taamaattorli Kalaallit Nunaanni inuit ilaannit pigineqarput, soorlu *demens ved Huntingtons sygdom* kingornuttaattakkatut atugaalluni. *Dominant arvelige tilstande*-nik taaneqartut annertuumillu innarluuteqalernermik nassataqartartut, inuunermi aatsaat kingusissukkut nappaatinnguuttarnertik ilisarnaatigaat. Nappaammik ingerlatsisoq nammineq amerlanertigut napparsimalinnginnermini meeqqioreersimasuusarpoq. Taamaattullu saniatigut *spontane gen-mutationer fronto-temporal demens*-imut patsisaasanguatsiarput. Taakkuli annikitsuinnarmik misissuiffingineqarsimasuupput. Kiattorujussuarmiinnermi, nillertumiinnginnermi, kiisalu radiop qinngornerinik eqqugaanermi aammalu akuutissat arlaannik sunnerneqarneq taamatut sananeqaatit allannguutaannik nassataqartarput. Sananeqaatit taamatut allannguuteqartarnerat Kalaallit Nunaanni akulikitsumik atugaanngitsoq ilimanarpoq.

Imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup nassataanik puigortunngornermik nappaateqarnermi soorunami imigassamik aalakoornartulimmik atornerluineq aarlerinaammik pilersitsisuuvoq. Ataatsikkut annertuumik imigassamik aalakoornartutorujussuarneq ingammik sianiutit sananeqaataannut annertuumik akornusiisarpoq, ingammillu akulikitsunik pisartilluni, kisiannili aamma akulikitsumik imigassamik aalakoornartulimmik atuinikkut akornutit aamma pilersarput. Matumani imigassap aalakoornartup sianiutit sananeqaataannut toqqaannartumik akornusiinera atuuppoq, aalakoornartormi akuutissaavoq, ilaatigullu uummatikkut taqarsuartigullu nappaatinik taqqallu akornusianerannik nassataqarlunilu qaratsakkut allatigulluunniit annikitsumik annertunerusumilluunniit aanaartoorsinnaanermut aarlerinaateqartitsilersarluni, kiisalu nerisalunnerup nassatarisaanik ilaatigut B-vitaminikilliulersarnikkut – matumani ingammik B 1 (tiamin), pisimatsiartunik eqqaamasinnaanerup aserorluinnarneranik nassataqarsinnaasoq (*amnestisk syndrom*, siusinnerusukkut *Korsakoffs psykose*-mik taaneqartartoq), taamatullu aamma imigassap aalakoornartullip sianiutitigut qasusoornermik ajornerulersitsillunilu qasusooqqaannartitsilersarnera, taassumalu aamma ingammik *Alzheimers demens*-imik nappaateqalernissaq annertuumik aarlerinarnerulersittarpaa.

Qaratsakkut akornusernerup nassataanik puigortunngornermik nappaateqalernerneq akornusernerit tassunga atasut aarlerinaateqaatigisarpai.

Puigortunngornermik nappaatini qaqutigooortorujussuarnissaq pingaarnertut nappaat aarlerinaatit qanoq innerinut apeqqutaasapoq. Taamaattorli niaqqukkut ajoqusernemi imaluunniit niaqqukkut pilattartinnemi qarasarluunniit ajoqusersimangikkaluarpas qaratserfimmim iminittoornerup nassataanik puigortunngornermik nappaateqalertoqarsinnaanera annertusisamik aarlerinaateqartarpoq, matumani qileqqut qaratsap imertaata kuussinanaaneranut milittoortitsisinnaasarmata.

3.7 Puigortunngornermik nappaateqarnerup nassataanik nappaatit

Puigortunngornermik napparsimanemi tamani nappaat ataaseq marlulluunniit puigortunngornermik nappaatinut attuumassuteqanngitsoq annertuumik atugaasarpoq. Nunarsuaq tamakkerlugu napparsimmaviit nakorsartittunut pilatsittunullu immikkoortortani tamatigut utoqqarnik puigortunngornermik nappaateqartunik innangasoqartarpoq, utoqqaallu puigortunngornermik nappaateqartut takusuusisarnermik nappaateqarnissaata ilimanaataa angisoorujussuusarpoq. Assersuutigalugu puigortunngornermik nappaateqartut siffissamikkut napsiisortut puigortunngornermik nappaatillit takusuusinermik nappaateqarnissaata ilimanaataa 90 %-iuvoq. Taakkuli saniatigut puigortunngortuni takusuusisarnermik nappaateqalernemi quup aqquaatigut aseruuttoorneq, imertornissap puigortarnerata nassataanik timimi imermik amigaateqalernerneq, immaqalu aap ingerlaarnerani ajornartorsiutit nassataat iisarkattallu utoqqarnut naleqqutinngitsut pingaarutilimmik patsisaasinnaapput. Puigortunngornermillu nappaateqalersimanermik pasitsaassaqarneq akulikitsumik utoqqaap annertuumik akulikitsumilluunniit takusuusilerarneranik patsiseqakkajuppoq.

Puigortunngornermik nappaateqartut tamarmik aqqusinikkut angallannermi ajutoornerit imaluunniit angerlarsimaffimmit utoqqaalluunniit illuannit tammannerit saniatigut annertuumik nappaatigisarpaat. Danmarkimi aqqusinikkut angallannermi ajutoornerit toqumik kinguneqartut amerlanerpaat tullii tassaasarput utoqqaat 70 sinnerlugit ukiullit (inuusuttut 24 inorlugit ukiullit amerlanerpaapput). Puigortunngornermik nappaateqarnerneq immikkut eqqarsaatigalugu naatsorsuisoqarneq ajorpoq, taamaattorli utoqqaat taakku amerlanersaasa puigortunngornermik nappaateqarsinnaanerat ilimanaateqartorujussuuvoq.

Alzheimers demens-imik nappaateqarnermi vaskulær demens-ip saniatigut nappaatini atugaanerpaajuvoq, taanna nappaateqartut affaanit amerlanerusuni siumugassaasarluni. Taamatuttaaq 30-45 %-inik amerlassusillit puigortunngornermik nappaateqaleqqaarnermimi sianiutimikkut qasusoornermik eqqugaasarput. Puigortunngornermik nappaateqarnermi sianiutitigut qasusoornermi nakorsaaser-suineq sunnuteqarluarnerpaasarpoq, taamaattoqarneranimi napparsimasup nappaataa annertuner-

paamik appaavigineqarsinnaasarpoq. Tamatumali peqatigisaanik puigortunngornermik nappaateqarnermut atatillugu sianiutitigut qasusoornerit paaqqutarinninnermi soorlu narrajasarneq, kamaqarneq, puffassimaartuuneq, isumaalunneq, naammagittarsinnaannginneq, timikkut ajoquteqarsorisarneq kiisalu puigortunngornermik nappaateqarnerup ersiutaasa ersarinnerulernerat aammalu ikiorneqartariaqartutut misigisimasarneq pissutigalugit annerpaanik ajornartorsiuteqartitsisarput. Aap naqitsinerata qaffasinnera, kolesteroleqarpallaarneq, oqimaappallaarneq, utoqqaat sukkornermik nappaataat taassumalu nassataanik uummaserinerup taqqakkullu nappaateqarnermik nassatai nappaammut ingiaqataasorujussusarput. Nappaatip naggataata tungaani issiavallaarnerup innangavallaarnerullu nassataannik ikeqalersarnerit takussaasarput.

Vaskulær demens-imik nappaateqartut 95 %-init amerlanerusut aamma Alzheimers demens-imik nappaateqartuusarput. Taamatuttaaq sianiutitigut qasusoorneq nappaammut ingiaqataalluni nappaataasarpoq, soorluttaaq aap naqitsineqarpallaarnera, kolesteroleqarpallaarneq, oqimaappallaarneq, utoqqaat sukkornerannik nappaateqarneq aammalu uummallunneq, taqqatigullu nappaateqarneq matumani Alzheimers demens-iinnarmik nappaateqarnermit annertunerusumik atuuttartut. Matumanissaaq ajutoornerup nassataanik akornusernerit annertuumik atugaasarput. Nappaatip naggataata tungaani issiavallaarnerup innangavallaarnerullu nassataannik ikeqalersarnerit takussaasarput.

Lewy body demens aammalu demens ved Parkinsons sygdom-imik nappaateqarnermi parkinson-imik nappaateqarnerup nassatai annertunermik ajornartorsiutigineqartarput. Taakkulu saniatigut nappaatip nassatarisai Alzheimers demens-imik nappaateqarnerup nassataasa assingajaanik atuuttarput, taamaattorli sianiutitigut qasusoornermik nappaateqartarneq atugaanerusarpoq, uppeqattaartarnerlu atugaanerusarluni. Aalasinnaannginnerup atuunnerusarnera pissutigalugu issianerup innanganerullu nassataannik ikeqartarneq puigortunngornermik nappaateqarnernerut allanut sanilliulugu siusinnerusukkut atugaalersarpoq.

Fronto-temporal demens-ip nappaatit nassatarisai akulerunnerusuupput, nappaateqatigiimmi matumani atugaasut aamma akulerunnerusuugamik. Nappaatit kingornuttaattakkat nassataannik ajoqutit nappaammut attuumasumut nappaatinit nassataasunit ajornartorsiutaasut, amerlanertigut eqqarsartaatsimut tunngasut malittaakkajuttarput. Amerlasuut killiitsunngortarput, taamaallillutillu navialisinnaanermik naliliisinnaanerup piujunnaarneratigut akornusersinnaanermut qaninnerulersarlutik. Allalli piuumassuseeruttarput tamatumalu nassataanik issiavallaarnerup innangavallaarnerullu nassatarisaannik ikeqalersarlutik aammalu sanigortarlutik.

Imigassamik allakoornartulimmik atuinerup nassataanik puigortunngornermik nappaateqalernermi imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup nassatai atuuttarput, tassa tingukkut, tartutigut, uummatikkut, nukitsigut, amikkut, minnerunngitsumillu sianiutitigut ajoqutit, tassanilu qaratsap akornusernerata saniatigut tassaaasut, maluginnissinnaaneq, inissisimanermi maluginnissinnaaneq, sajukulaartunik maluginnissinnaanermik maluginiutit akornuserneqartarput aserorneqarlutilluunniit. Taakkulu saniatigut sianiutitigut qasusoorsinnaanermut aarlerinaat annertoorujussusarpoq.

Qaratsap ajoqusernerata kinguneranik puigortunngornermik nappaateqalernerneq akornusernerup nassatai nassataasutut nappaatitut atuuttarput. Taannalu assigalugu puigortunngornermik nappaatit qaqutigooortut nassatarisaannik nappaateqalersinnaanermi pingaarnertut suna nappaataanersoq apeqqaasarpoq.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Nappaatip atuunnerata sakkortussusaanut immikkoortiterinermi tunngavinnik nassuiarneqartarnerinillu pilersitsisoqassasoq, tamannaallilluni ataatsimut tunngaveqarluni sulisoqarsinnaanniassammat.
- Puigortunngornermik eqqugaasut aammalu puigortunngornermik eqqorneqartut nutaat qanoq ililluni malinnaaffiginissaat isummerfigineqassasoq, kiisalu tamatuma qanoq ilusilersornissaa suliarineqassasoq.

4 Puigortunngornermik paasiniaaneq

Inuit eqqaamasinnaassutsimikkut sanngiillisut puigortunngornermilluunniit nappaateqarnermik ersiutini pigisaqartut nappaatip suussusersinissaanut assigiinngitsutigut pisariaqartitsisuupput. Taakku tamarmik nakorsamit misissorneqarnissaat pingaarpoq, matumanilu napparsimanerup sukumiisumik oqaluttuassartaa qanigisanit paasissutissanik ilaqartoq pingaarpoq. Kapitali manna Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi puigortunngornermik nappaatillit paasiniaaaffigineqartarnerat pillugu nassuiaammik naatsumik kiisalu nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaata pingaarutaa pillugu nassuiaammik aallarnerneqassaaq. Tamatuma kingorna CT-scannerip puigortunngornermik nappaammik paasiniaaneermi pingaarutaa, aaviisarnerit kiisalu misissuutit puigortunngornermiik nappaatip nalilernissaanut pingaarutaat pillugit oqallinneq ilanngunneqassaaq.

4.1 Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi puigortunngornermik nappaammik misissuineq

Puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuineq najukkami peqqinnissaqarfimmi ingerlanneqarnerusarpoq, nunalli immikkoortuini nakorsat misissueqqinnissamut Dronning Ingridip Napparsimmavissuani nakorsartittunut immikkoortortamut innersuussinnaapput. Ullumikkut puigortunngornermik nappaateqarnerup misissorneqarnera aaqjissuussaasumik ingerlanneqarani assersuutigalugu qanigisaasut kommuniuinerusorlu paaqqutarinninermik suliaqartut kissaateqarnerisigut pisartoq nunap immikkoortuinit oqaatigineqarpoq. Misissuinermi nappaatip ineriartornera pillugu oqaluttuaq aammalu puigortunngornermik nappaateqarsinnaanermut misissuut annikitsoq kiisalu aaviineritigut puigortunngornermut nappaatit assigisaasa atuutinnginnerinik uppersaasatit atorlugit pisarpoq. Puigortunngornermik nappaateqarnermut misissuutit atorneqartartut MMSE (mini mental state examination) piffinni amerlasuuni assigiinngitsorujussuupput. Misissuulli sorleq siunertanullu sunut atorneqassanersoq isumaqatigiinngissutaavoq.

Tarnikkut nappaatilinnut immikkoortoqarfimmi "Retningslinjer for Kystpsykiatrien" najoqqutassiaqarpoq puigortunngornermik misissuinermutnakorsaasersuiner nullu tunngasunik. Najoqqutassiami immikkoortut arlalialuit suli atorneqarsinnaapput, ilisimatusarnerulli ineriartornerata taassuma nutarterneqarnissaa pisariaqalersippaa. Puigortunngornermik nappaateqarnermut atatillugu tarnikkut nappaateqalersinnaanermik puigortunngornermillu nappaateqarnermi saniatigut allanik nappaateqalersinnaanermik annertuumik aarlerinartoqartarnerata, kiisalu puigortunngornermik nappaateqartut amerlasuut tarnikkut nappaatit assingannik ajornartorsiutaasumik pissusilersornermikkut akornuteqartarnerisa siunissami puigortunngornermik nappaatilinnik misissuinerne nakorsaasersuiner milu tarnimik nappaatilinnut immikkoortoqarfiup annertunerusumik akuliutsinneqartarnissaa pisariaqalersippaa.

Nakorsartittunut immikkoortoqarfimmi puigortunngornermik nappaatillit misissorneqarnissaannut nakorsaasersorneqarnissaannullu najoqqutassiaqarpoq (ilitsersuut). Taannali nutarterneqarsimasuunngilaq. Peqqinnissaqarfimmi ataatsimoorussanik najoqqutassiaqanngilaq, tamannalu paasiniaanerup aaqjissuussaasumik pitsaasumillu ingerlanneqarnissaannut ajornartorsiutaavoq.

Nakorsartittunut immikkoortortaqarfimmi napparsimasut nunap immikkoortuinit innersuussat kiisalu Nuup illoqarfiani inuit ima napparsimatigisut, allaat namminneq angerlarsimaffimmini najugaqarsinnaajunnaartut misissuiffigineqartarput. Napparsimasut Dronning Ingridip Napparsimmavissuani immikkoortuni allani uninngasuutit, soorlu pilattartittussat uninngasuutit, assersuutigalugu sungiusaqqinnerannut atatillugu napparsimasut puigortunngornermik nappaateqarneranik pasitsaassat Pillorissavimmit misissuiffigineqartarput. Nuummi inuit amerlanerit Dronning Ingridip Peqqissaaviata ulluunerani nakorsiararfiani imaluunniit nakorsartittunut immikkoortortap ulluunerani nakorsiararfiani misissorneqartarput. Nakorsartittunut immikkoortortap napparsimasut nakorsarneqarnerat aallartittarparaa, peqqissaavinnilu imaluunniit nunap immikkoortuini napparsimmavinni nakorsat nakorsaasersuineq nangittarlugu.

Nakorsartittunut immikkoortorta qarfirmi massakut puigortunngornermik nappaateqarsinnaasut misissuiffigineranni uku malitassiaapput: Aaviisoqartarpoq. CT-mik scannerisoqartarpoq, napparsimasullu timiminik atuisinnaassusaa ulluinnarnilu isumagisassaminik nammineerluni isumaginnissinnaanera, soorlu uffarneq, atisalersorneq, nuunneqarnerlu eqqarsaatigalugit, pillorissaasunit nalilernerqarsorneqartarput. Ulluinnarni isumagisassanut pingaarnernut ikiorneqartariaqarsinnaaneq kiisalu ikiorneqar-nissamat piginnaaneqarfiginngisat suut patsisaanersut misissorneqartarput. Nalilersuinermt tassunga sakkugineqartoq assigiissaagaallunilu sulinermi ator-neqarsinnaanera uppersarsagaavoq A-one-imillu^{10,11} taaneqartarluni. MMSE-mik misissuut nakorsartittunut immikkoortorta qarfiup isumaa naapertorlugu puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinermi Kalaallit Nunaanni pissutsinut naleqqutinngimmat ator-neqarunnaarpoq.

Puigortunngornermik nappaateqartoqarneranik misissuinermi CT-mik scannerisoqartarnerata qanoq atugaatigisimaneranut paasissutissaateqartoqanngilaq.

Puigortunngornermik nappaateqartut uninngasut imaluunniit puigortunngornermik nappaateqarner-sut paasiniarlugu misissugaritittut, napparsimasut tamarmiusut amerlassusaannut naleqqiullugu ikittua-rarsuupput. 2011-mi oktoberip tungaanut nakorsartittunut immikkoortorta qarfik 8-nik tarnimikkullu nappaateqartunut immikkoortorta qarfik 6-inik uninngasuuteqarsimapput. Nunap immikkoortuini peq-qinnissaqarfinni 14-it missaat uninngasuutigineqarsimapput. Taakkua saniatigut napparsimasut ilaat unitsinneqaratik misissugaritittarput, ullumikkullu kisitsisaatigineqanngilaq qanoq amerlatigisut unitsin-neqaratik peqqinnissaqarfirmi misissugaritittarner-sut. Sanami pillorissaaviup aamma illoqarfim-meersut unitsinneqaratik misissugaritittut isumagisarpai, puigortunngornermillu nappaateqarsoralugit 2010-mi misissugaritittut 25-t isumagisamavai, 2011-milu januarimiit oktoberimut 26-upput, taakkulu ukiup siulianeersut amerlaqatigiinnangajappaat. Tassa puigortunngornermik nappaateqar-lutik imaluunniit puigortunngornermik nappaateqarnerannik misissugaralugit uninngasut ikittunngusimasutut oqaatigisariaqarput. Apeqqutaavoq kisitsisit eqqortuunersut imaluunniit Peqqinnissaqarfiup paasissu-tissaatai annikippallaanersut.

Ajornartorsiutaavoq peqqinnissaqarfirmi puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinermi annertunerusumik suleqatigiittoqannginnera, aamma nakorsartittunut tarnimikkullu nappaateqartunut immikkoortorta qarfinni ataatsimoorussanik nutartikkanillu najoqqutassaqannginnera, misissuinermilu misissuutit CT-millu scannerisarnerup ator-neqartarnerisa isumaqatigiinngissutaanerat.

4.2 Puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinermt atatillugu CT-scannerip pingaarutaa pillugu oqallinneq

Nunat assigiinngitsut akornanni CT-scannerip puigortunngornermik nappaateqartoqarsoralugu misissuinermi ator-neqartarnera assigiinngitsorujussuavoq. Nunat ilaanni CT-scanneri tamatigut ator-neqartarpoq, nunanili allani immikkoorutilinnik malunnartoqartillugu aatsaat ator-neqartarluni. Kalaallit Nunaanni CT-scannerisarneq taamaallaat Dronning Ingridip Napparsimmavissuani ingerlanneqarsinnaavoq, taamaammallu puigortunngornermik nappaateqartutut pasitsaassat tamarmik CT-scannerneqartassappata aningaasarpassuarnik naleqassalluni. Kalaallit Nunaanni puigortunngorsimasinnaasunik misissuinermi CT-scannerip tamatigut ator-neqartarnissaa ileqqunngilaq.

Inuit amerlasuut isumaat akimorlugu Alzheimers demens-imik nappaateqartoqarnera CT-scannerinikkut "takuneqarsinnaanngilaq". Soorlu siuliani taaneqartutut scannerineq puigortunngornermik nap-

¹⁰ The American Journal of Occupational Therapy: "Validity of the Árnadóttir OT-ADL Neurobehavioral Evaluation (A-ONE): Performance in Activities of Daily Living and Neurobehavioral Impairments of Persons With Left and Right Hemisphere Damage"

¹¹ The American Journal of Occupational Therapy: "Rasch Analysis of the ADL Scale of the A-one

paammut assingusunik atuuttoqannginnera uppernarsiniarlugu pisarpoq. Annikitsumik akunnattumilluunniit Alzheimers demenseqarnermi scannerinikkut ukiunut naleqquttumik qaratsap nungujartorneranut naapertuussinnaasut kisimik takuneqarsinnaasarput. Atsaalli sakkortuumik Alzheimers demens-eqarnermi qaratsap takussaasumik nungusimanera scannerinermi takuneqarsinnaavoq.

Tuluit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqarsinnaasutut pasisat 20 %-iisa missaat qarasaasigut CT-scannerneqartarput, tassa nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaata allalluunniit taamaasior-tariaqarneq immikkut pissutissaqartikkaangassuk. Danmarkimi puigortunngornermik nappaateqarsin-naasutut pasisat tamarmik qarasaasa CT-scannernissaanik neqeroofigineqartarput, tamannali allaffis-sornermut tunngasumik patsiseqartarpoq, Lægemiddelstyrelsimi puigortunngornermik nappaateqar-nermut taamatut scannerisoqarsimatinnagu nakorsaatitut tapiissuteqarneq ajormat. Sukumiisorujus-suarmilli nappaatip suussusersinissaa kissaatigineqarpat, soorlu vaskulær demens-eqarnermut ata-tillugu, tamanna pisariuneroqisumik MR-scannerinermik pisariaqartitsisarpoq. Tamannali massakkut Kalaallit Nunaanni periarfissaanngilaq.

Naliliisoqarpoq nappaatip ineriartornerata pitsaasumik oqaluttuarineqarnera, nakorsiarnermilu misissuulluarneq kiisalu puigortunngornermik nappaateqarsinnaaneq misissorniarlugu aavii-neq atorlugu paasisat CT-scannerinikkut napparsimasut amerlanersaanni nappaatip ineriartor-nerata pitsaasumik oqaluttuarineqarneratigut ilisimariinngisanik paasisaqartoqarneq ajortoq.

Qaratsamik CT-scannerisarnermi puigortunngornermik nappaateqarnerup ersiutai qaratsami aammik (*subduralt hæmatom*) katersamik naqitsisoqarneranik peqartoqarnerata paasiniarnissaa patsisaa-nersaasarpoq, taamaattoqartarneralu qaqtigoortuuvoq. Inuit utoqqaat orlunerisigut qaratsami taqqat putusarput, tamatumalu kinguneranik kigaatsumik aannaarusaarnermik pilersoqartarpoq, taassumalu qaratsamut naqitsinerata kingunerisaanik puigortunngornermik nappaateqarnermut ersiutitut assingusut pilersarput. Taamatut aammik katersaqartoqalernera pilattaanikkut peerneqartarpoq, taamaatto-qarneranillu pasitsaassinermi soorunami CT-scannerineq ingerlanneqartarpoq. Qaratsakkut iminit-toornerup (*hydrocephalus*) qaqtigoortuusup nassataanik puigortunngornermut assingusumik nappaa-teqarnermik pasitsaassaqarneq pisarpoq, taannalu CT-scannerisarnermut patsisinut amerlanerpaanut tulliuvoq. Matumani nakorsiarnermi misissuinermi ersiutit ima ilisarnartigisarput, nakorsaq scanneri-nissariaqarnermik qularutissaqarneq ajorluni. Matumanissaaq piffissaatillugu pilattaaneq pisinnaavoq, imertaajaanikkullu napparsimasut arlallit iluaquserneqartarput.

Qaratsami tinusoqarneranik pasitsaassineq tunngaviusut pingajorisarpaat, taamaattoqartarneralu – tassa puigortunngornermik nappaateqarnermut ersiutitut assingusunik qaratsakkut tinusoornermik naammattuuisarneq – qaqtigoortorujussuuvoq; qaratsap akornuteqarneranut ersiutit nalinginnaasu-mik siusissukkut malunnateqalereersarput, taakkulu eqqarsartaatsikkut sanngiillinissaq sioqqulluguli takkuttarlutik. Qarsatsakkullu tinusoorut peerniarlugu pilattaanerup kingunerisaanik puigortunngor-nermik nappaammut assingusunik peqartoqartarsinnaasarpoq.

Qaratsami taqqat pissutigalugit ajoqusernerit paasiniarnissaannut CT-scanneri sakkussatsialaavoq, piviusumilli nappaatip ineriartornerata pitsaasumik oqaluttuarineranit annerusumik ququtiginnaq iluaqtissarsiffigineqarsinaasarpoq. Puigortunngornermik nappaateqartut toqoreersut qarasaasa misissuiffigineqarneranni siusinnerusukkut vaskulær demens-iinnarmik nappaatilinnut scannerinermi qaratsami taqqanik milittoornermik milittoornernilluunniit ikittunik takusaqarneq pissutigalugu amerlavallaanik malitsitut nappaateqartutut paasisaqarfigisorisarsimasat ullumikkut paasineqarput. Inuit amerlanerit 80-it missaannik ukiullit puigortunngornermik nappaateqanngikkaluarlutik aanaartuut-siarnermik taamaattunik peqartarput. Ilaatigut qaratsat misissorneqartut amerlanersaat aanaar-tuutsiartarnermik takussutissaqarnermik saniatigut Alzheimers demens-eqarnermik takussutissaqarput, ilaatigullu aanaartoornerit sumiiffii eqqarsartaatsikkut piginnaanernut sunnerneqartunut naleqquttu-miittaratik.

Nappaat pillugu oqaluttami milittuutsiarneq imaluunniit qaratsakkut tassanngaannartumik akornu-serneq pisoq oqaatigineqarpat, taava nappaat pillugu oqaluttuaq nammineq imaluunniit peqqin-

nissaqarfimmi qaratsap pisariitsumik misissorneqatigut najukkami nakorsaq pisut amerlanersaanni akornutip suuneranik aalajangiisinnaavoq, taassumalu qaratsap sukutsiani inissisimakannerera aalajangiussinnaallugu.

Subkortikale vaskulær demens-eqarnermi, aamma Binswangers demens-imik taaneqartartumik, anersaakkut piginnaasat atuussinnaalluartaarlutik, taamaattorli kigaatsuaaraarsuarmik ima ineriartorsinnaavoq najukkami nakorsamit nappaatip suussusersinissaanut qulakkeerisoqarlunilunniit nappaat ima allananaarneqarsinnaatigisarpog, napparsimasog Dronning Ingridip Napparsimmavissuanukartillugu CT-scannerinikkut qaratsap qaqornertaani qanoq ajoqusersimasoqartigineranik takunniniartoqartariaqarluni.

Erseqqissumik oqaatigalugu qaratsamik CT-scannerisarnerup ukiuni arlalinni nappaatinik nammaginartuunngitsumik suussusersiisinnaaneq kinguneraa, tamatumani ingammik Alzheimerimik nappaateqarnerup CT-scannerinikkut ersinnginnera pissutigalugu arajutsineqartarsimalluni.

Puigortunngornermik nappaateqartoqarneranik paasiniaanermi CT-scannerisarnerup ingerlaavartumik atorineqartarnissaa imaluunniit qanoq atorineqartarnissaa pillugu isummertoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq.

4.3 Nappaat puigortunngornermik patsiseqarnerisog paasiniaarlugu aaviinerit

Puigortunngornermik nappaateqarnermut assingusumik nappaateqarnermut nappaateqannginnermuluunniit pissutaasut aaviinikkut misissuinerup takutissavai. Akuutissanik sunnerneqarnermik aallaveqartumik takusuisarnerusinnaavoq imaluunniit puigortunngornermut assingusumik nappaateqarnermut pissutaasut, soorlu B12-imik (cobalamin) vitaminikilliorneq, stofskiftip appasippallaarnera il.il. Aammattaaq taakku (aaviinerit) nappaatip ineriartornerata oqaluttuassartaanut, pingaartumik timikkut nappaatit aammalu misissorneqarneq, ilanngullugit puigortunngornermik nappaateqartup timikkut peqqissusaa takutissavaat. Puigortunngornermut tunngatillugu misissuutit amerlanerit nalinginnaasumik aaviinikkut misissuissutaapput, puigortunngornermillu nappaatit pillugit najoqqutassiani ilitsersuutinilu nanineqarsinnaallutik. Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfimmi nalinginnaasumik misissuisarnerit ataqatigiinnersut qulaajarneqanngilaq.

4.4 Puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinermi misiliutit

Puigortunngornermik nappaateqarnerup suussusersinera misiliutit atorlugit aalajangerneqartanngilaq, naak arlalitsigut taamaassorineqartaraluartoq. Nappaatip ineriartornera pillugu pitsaasumik oqaluttu-artitsisimagaanni nappaatip ineriartornera pillugu oqaluttuamit pissarsiarineqariingitsunik misiliutitigut paasisaqarnissaq ilimanaateqarpallaanngilaq. Misiliutit puigortunngornermik pasitsaasaqarneq patajaallisarluguluunniit annikillissinnaavaa. Misiliutit sulluunniit puigortunngornermik nappaat atuunnersog, puigortunngornermik nappaatip suunera, qanorluunniit sakkortutigisumik atuunnera akissutissarsinnaanngilaa, misissuutilli arlallit nappaat pillugu pingaarutilinnik tikkuussaqaarsinnaapput.

Puigortunngorneq pillugu ilisimatusarnikkut misissuineranut atatillugu soorunami misiligutit pinngitsoorneqarsinnaaneq ajorput, taamaattoqanngippammi nappaatip sakkortussusaa uuttorneqarsinnaananilu kisitsinngorlugi naatsorsueqqissaarnikkullu suliarineqarsinnaanngilaq. Taamatuttaaq misiliutit arlallit misissuinermi qanoq issusermik uuttuinermut atorineqarsinaapput, taamaalilluni kingusinnerusukkut misileeqqinnermi pissutsit qanoq ineriartorsimanerannik uuttuisoqarsinnaalluni.

Taamaalilluni **misiliutinik atuinermi puigortunngornermik nappaatip qanoq ingerlanerata malinnaaffiginissaa pingaarnersaasarpog.**

Taamatut oqareerluni ingammik misiliutit annikitsut puigortunngornermik nappaateqarnermik misiliinermi iluaqutaasumik sakuusinnaasarpog. Misiliutit ilaat nappaammik suussusersiinermi atorineqar-

piarsinnaaneq ajorput, kisiannili soorlu pissusilersornermi ajornartorsiuteqarnermut (Cohen-Mansfield Agitation Inventory) imaluunniit qanoq paarisariaqartiginerup misilinneqarneranut atorneqarsinnaasarlutik. Kiisalu misiliutit puigortunngornermik nappaammut malitsitut nappaatinut sakkortuunut, soorlu sianiutitigut qasusoornermut (GDS, Geriatrik Depressions-Skala) aammalu Cornell Scale for Depression in Dementia-mut tunngatillugu atorneqarsinnaasarput.

Misiliutini amerlanerpaani misiliinerup inenera *nikingasinnaasarpoq*. *Nikingassutit* nalinginnaasut *suaassutsimut*, *ukiorisanut ilinniarititaanernullu* tunngasuni takuneqarsinnaasarput, tassani angutit ukiukinnerusut ilinniarluarsimasut puigortunngornermik nappaataat sakkortusereersimagaluartoq, ikiorneqarnissaminnullu pinngitsuuisinnaanngikkaluarlutik misiliutini angusaqarluarsinnaasarput, arnalli ukioqqortunerusut ilinniagakitsut, namminneersinnaasut puigortunngornermillu nappaateqanngitsut misiliutip assingani pointinik amerlaneramik annaasaqarsinnaasarput. Rigshospitalimi Videnscenter for Demens-imi ajornartorsiut taanna pillugu Danmarkimi nunasisunut tunngatillugu, ingammik Tyrkiमित nunasisunik misissuineramik suliaqaqqammerpoq, matumanilu *kulturimut attuumassuteqartumik nikingassutinik* siumuisoqarpoq, tassani misiliut naak nutserneqarsimagaluartoq kulturimut attuumassuteqarneq kisiat pissutigalugu pointit anguneqarsinnaasut 30 %-ii angullugit annaaneqarmata¹². Kalaallit Nunaanni ajornartorsiut tamanna aamma assingusumik pitsaannequteqassasoq ilimagineqarsinnaavoq. Misiliutinut tunngatillugu ajornartorsiut alla tasaavoq misiliutini arlalinni misiliutit *inernerit assigiinngissinnaasarmata*, tassa misiliisut marluk misiliutit assigiit atorlugit inuk ataaseq misissorunikku assigiinngitsorujussuarmik inerniliisinaapput. Taamaammat puigortunngornermik nappaatit ineriartornera misissusaagaanni, ingammillu katsorsaatigineqartut uuttorneqarsinnaasumik inernerqarnerat takorusukkaanni inuup aalajangersimasup tamatigut misiliutit atorlugit misissuisarnissaa pitsaanerpaassaaq. Tamannattaq Kalaallit Nunaanni sulisut annertuumik taarseraaffigisaanni ajornartorsiutassaaq.

Pissutsit taakku saqqummiutereerlugit qularutigineqassanngilaq misissuinerne ingammillu nappaatit ineriartorneranut atatillugu misiliutit sakkussaanerat pingaaruteqartut.

Puigortunngornermik nappaat pillugu naliliinissanut misiliutit arlallit pigineqarput. Toqqagassat ikittunnguit pivusorsiorturnillu naleqquttut ilanngussaq 4-mi takuneqarsinnaapput. Misiliutilli Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaassappata pitsaalluinnartumik nutserneqarnissaasa kingornalu nalilersorluarneqarnissaasa (misiliinermut atortut atorneqarsinnaanerata siunertaralugu naliliineq) pingaaruteqarnerat erseqqissaatigissallugu pingaaruteqarpoq.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Puigortunngornermik nappaateqarnermik misissuinerne nakorsaatitortitsinerneqarnermi oqartussaasutut paasisimannineq Dronning Ingridip Napparsimmavissuani puigortunngortunut immikkoortortami siunissami inissisimassasoq. Puigortunngornermik nappaateqartoqarnerneq ersarinnngippat imaluunniit paasiuminaappat, misissorneqarneq nakorsarneqarnerlu immikkoortortaqarfiup taassuma isumagissavai, tamatumalu saniatigut nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfinnut misissuinerne nakorsaasersuinerneqarnermi siunnersuisartuussalluni. Nakorsartittunut immikkoortortaqarfiup aamma tarnimikkut nappaatilinnut immikkoortortaqarfiup puigortunngornermillu nappaateqartunut immikkoortortaqarfiup akornanni aqqissuussamik isumaqatigiissusiortoqassaaq puigortunngornermik nappaatit immikkut ittut misissorneqartarnissaat kimillu akisussaafigineqarnissaat pillugit.
- Nalinginnaasumik misissuinerne nakorsaatitortinneqarnerneqarnermi oqartussaasutut akisussaaffik nunap immikkoortuani nakorsat pisortaata tigungmissagaa.

¹² Nielsen, T.R., Andersen, B.B., Kastrup, M., Phung, T.K., & Waldemar, G (2011). Quality of dementia diagnostic evaluation for ethnic minority patients: a nationwide study.

- Nappaat pillugu immersugassamik (napparsimanagerup oqaluttuarineqarnera) Kalaallit Nunaanut tamarmut atuuttussamik sanasoqassasoq.
- Nakorsartittunut immikkoortortaqarfimmi tarnimikkullu nappaatilinnut immikkoortortaqarfimmi puigortunngornermik paasiniaanermut nakorsaasersuinernullu malitassiat naleqqussarneqarlutillu nutarterneqassasut.
- CT-scannerip atorineqartarnera tassungalu takussutissat isummerfigineqassasut.
- Misissuutitut atugassat toqqarneqarlutik, nutserneqarlutik Kalaallit Nunaannullu naleqqussarneqarlutillu nalilersorneqassasut.
- Puigortunngortut ataasiakkaat nappaataasa ingerlanerannut misissuutit paasiniaanermi malinnaanermilu atorineqassasut.

5 Puigortunngornermik nappaatit katsorsarneqarsinnaaneritut periarfissat

Puigortunngornermik nappaatit ajorunnaarsinneqarsinnaanerannut ullumikkut periarfissaqanngilaq. Eqqarsartaatsikkut piginnaanerit katsorsaariaatsit pitsaanerpaalluunniit atorneqaraluarpata nappaateqalerneq sioqqullugu piginnaasanik piginnaasaqaqqilersitsisinnaanngillat.

Puigortunngornermik nappaateqartut katsorsarneqarnerini inooqatigiinnermi sinaakkutit eqqortut, paaqqutarinninneq eqqortoq isummersuinerlu eqqortoq pingaarnerutinneqartarput. Taakku kommunit akisussaaffigisaannik ingerlanneqartarput, inuiaqatigiinnilu puigortunngornermik nappaateqartunik sullissinermi inuttaqarnermut, inissanut aningaasartuutinullu tunngatillugit piumasaqaateqarfiunerpaajullutik. Piginnaasat attattuarnissaannik siunertaqartumik paaqqutarinninneq isumassuinerlu puigortunngornermik nappaateqartuni nappaatip ineriartornera erseqqissumik kigaallisittaraa ilisimatusernerit pissanganartut ersarissiatortippaat.

Kapitalimi uani inuit puigortunngornermik eqqugaasut paaqqutarineqartarnerat isumassorneqartarnerallu kiisalu sammisassaqartinneqarnerat sungiusarneqarnerallu nassuiaatigineqarput. Taakku saniatigut nakorsaait atorlugit katsorsarneqarnissamut periarfissat kapitalimi uanissaq saqqummiunneqarput.

5.1 Paaqqutarinninneq isumassuinerlu

Maannakkumuugallartoq inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut taakkulu qanigisaannut nappaateqartunik paaqqutarinninneq isumassuinerlu katsorsaanerit pingaarnersaraat. Inuit puigortunngornermik nappaateqartut paaqqutarineqarnerat isumassorneqarnerallu sulasaaqarfiuvoq anner-toorsuaq assigiinngitsunullu sammivilik, piffissami puigortunngornermik nappaateqarnerup suussuserineraniit, nappaateqartullu nammineq angerlarsimaffimmini najugaqarnerani, inuunerata nagga-taani paaqqutarineqarlunilu isumassorneqalerneranut annertussuseqartoq.

Paaqqutarinninnerup isumassuinerullu suliamik ingerlatsinernik, periutsinik suliniutinillu imarisaasa sunniutaasa uuttorniarnerat ajornakusooruterpassuarnik nassataqartarpoq. Suleriaatsit atorneqartut amerlanertigut ukiuni arlalinni sulianik misillitakkanik eqqarsarluarlunilu ingerlatsinermik tunngaveqarput.

Svenskit nakorsaatinik nalilersuisarnermut ataatsimiititaliaata (SBU) canadamiullu *Ontario Medical Advisory Secretariat (OMAS)*^{13 14} nakorsaatinut teknologi toqqammavigalugu nalilersuinerannik annertuunik marlunnik pigisaqartoqarpoq. Paaqqutarinninnerup iluani suliniutit assigiinngitsut sunniutaasa aqqissuussaasumik isorinartorsiugaalluurtumillu aallaaveqarluni ilisimatusaatigalugit misissorneri nalunaarusiat imaraat. Nunanit allaneersut MTV-mik nalunaarusiaannit taakkunannga marlunnit inernerit inerniliussallu pingaarnerit Sundhedsstyrelsen 'kommenteret udenlandsk medicinsk teknologivurdering'-imik taaguuserlugu saqqummersitaani takuneqarsinnaapput.

Paaqqutarinninnermut isumassuinernullu tunngasuni ilisimatusarnikkut misissuinerit amerlanertigut periutsit atorneqartut pissutaallutik kukkunernik imaqartarput, ukulu akulikinnerasaarput: Sulariaatsit inerniliinerillu misissuinermit misissuinermut assigiinneq ajorput, ilisimatusarnerni taamaallaat ikittuinnarni suleriaatsit assigiiartumik nalilersorneqartarput, peqataasut nappaataasa suussuserpiaat ilisimatusaatini tamani paasissutissiissutigineqarneq ajorput, suleriaatsit ilaat misissuinermi ataa-

¹³ Chenoweth L, King MT et al. Caring for Aged Dementia Care Resident Study (CADRES) of person-centred care, dementia-care mapping, and usual care in dementia: a cluster-randomised trial, *Lancet Neurol*:2009 Apr;8(4):317-25.

¹⁴ Dementia - Caring, ethics, ethnical and economical aspects. A systematic review. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering; 2008.

siinnarmi misilerarneqarsimapput (taamaammallu sunniutigisinnaasaata uppernarsineqarsinnaanera naammattumik pisinnaanani) aammalu misissuinerit ilaanni siunertat, suleriaatsit inernerillu akuliussuunneqartarput. Periutsit toqqarnertut nassataannik ajornartorsiutit taaneqartut kingunerannik ilisimatusarnerit assigiinngitsut akimorlugit inernernik sanilliusisinnaaneq, taakkulu nassataannik qularnaatsumik suliniutit sunniutaannik inerniliisinnaaneq ajornakusoortittarpaat.

Dronning Ingridip Napparsimmavissuani nakorsartittunut immikkoortortaqaarfimmi puigortunngornermik nappaatillit utoqqaat illuanni inissamik utaqqsut imaluunniit puigortunngornermik nappaateqartut allanik nappaateqarnertik pissutigalugu uninngassuutigineqartarput. Immikkoortortaqa napparsimasut pisariaqartitaannut naapertuuttumik initatigut periarfissaqartitsinngilaq, taamatulli nappaateqartut eqqissisimanissaat uninngasullu allat eqqarsaatigalugit ineeqqami imaluunniit kisimiiffiusinnaasumi innangasinnaalernissaat anguniarneqartarpoq. Immikkoortortaqaarfimmi ininik kisimiiffiusinnaasunik ikittuinnarnik peqarpoq, taakkuli TB-mik napparsimasut mattusimaneqarnerannut imaluunniit napparsimasorujussuarnut toqujartortunulluunniit atorneqartarmata amerlanertigut tamanna periarfissaaneq ajorpoq. Taakku uninngasutut allatulli ass. imminnut eqqiluutsuutinnissaannut ikiorneqarnissaannik neqeroofigineqartarput.

Kommunit utoqqarnut sullissinerisa aaqjissuunneqarnerat, qitiusumik qitiusumiinngitsorlu, kommunini sisamaasuni assiigiingitsorujussuuvoq, tamannalu qitiusumi piffinnilu aamma taamaappoq. Piffinni tamani puigortunngortunik sullissinermut akisussaaffik erseqqissumik inissinneqarsimaneq ajorpoq. Immikkoortortap misissuiffigineqarnerani suliffeqarfimmi piffinnilu sulisunik amerlassusiliinerit assigiinngitsorujussuusartut paasineqarpoq. Tamanna ataatsimut inuttaliinermut atuuppoq, aammali inuttaliinerit ilinniakkanut qanoq agguarsimaneqarnerannut atuuttarluni, assersuutigalugu peqqissaasunut, sundhedsassistentinut il.il. Atorfiit amerlasuut inunnik ilinniagaqarnernik/tunuliaquttanik kissaatigineqartunik peqartunik inuttalernerneq ajorput, taamaattumik sulisussat ilinniarsimassusaattut kissaatigineqartumit ilinniarsimassuseq amerlanertigut appasinnerusarpoq. Atorfiit arlallit inuttanngillat, taamaattoqarneralu Kalaallit Nunaanni illoqarfimmi nunaqarfimmi assigiimmik atuuppoq. Inuit puigortunngornermik nappaatillit paaqqutarineqarneranni isumassorneqarnerannilu assigiinnerusumik, pitsaasumik ilinniakkallu nappertorlugit sullissinissaq tamatumuunakkut ajornakusoortitaavoq.

Kommunini paaqqutarinninnermik isumassuinermillu suliassat qanoq pitsaatiginersut qulaajaanermi takuneqarsinnaanngilaq, aaqjissuussaanerillu assigiinngitsut pitsaaqutaat ajoqutaallu aamma takuneqarsinnaanngillat. Tamatumani sukumiinerusumik misissuinnissaq pisariaqarpoq.

5.2 Ulluinnarni sammisassaqaqtitsineq

Kikkut tamarmik ulluinnarni isumaqarluartumik sammisassaqaqtinneqartarnissartik pisariaqartippaat. Sammisat suut inummut isumaqarluartuunersut, qanorlu annertutigisariaqarnerat inummiit inummut assiigiinngillat. Sammisassaqaqtinneqartannginnikkut kajumissuseqarsinnaaneq amigaatigineqalersarpoq, tamannalu eqqarsartaatsikkut annaasanit annerusumik tujormiornermik atuussinnaanikkullu annaasaqarnemrik kinguneqakkajuttarpoq.

Inersimasutut inuunerup annersaani ulluinnarni sammisat pingasoqiusanngorlutik ukununnga aggulussimasarput: **suliffeqarluni inuuneq, sunngiffimmi inuuneq imminullu isumassorneq**. Ulluinnarni sammisat suliassanik ileqqunillu pilersitsisarput, taamaalillutillu ullup *aaqqissuunneranik* inuup toqqissisimanissamik pisariaqartitaanut ikorfartuillunilu kinaassusaanik pilersitsisartumut pingaaruteqarlutik¹⁵.

Puigortunngornermik nappaateqarnikkut sammisaqarsinnaaneq arlalitsigut sunnerneqartarpoq:

- *aaqqissuisinnaassutsikkut*, matumani inuk puigortunngornermik nappaateqartoq eqqarsartaatsikkut piginnaasaasa sanngiillinerisigut pissutsit pingasut taakku oqimaaqatigiinnerisa

¹⁵ www.videnscenterfordemens.dk

allanngornerisigut imaluunniit taakku ilaannik ataatsimik arlalinnilluunniit annaasaqarnermigut sunnerneqartarpoq.

- *Pissutsitigut aalajangersimasutigut* inuup puigortunngornermik nappaateqartup nammineerluni ulluinnarni suliassanik aallartitsisinnaajunnaarluniluunniit naammassinnissinnaajunnaarneratigut, soorlu atisanik errorsisinnaanermik piniariarsinnaanermilluunniit.

Atuussinnaassuseq ileqqullu kiisalu kinaassutsimik misigisimanerup allanngornera tamatuma kingunerisarpai.

Puigortunngornermik nappaateqarnerup inuup *ulluinnarmini* imminerminut avatangiisiminullu tunngatillugu atuussinnaanera allanngortittarpaa. Tamatuma peqatigisaanik pissutsit allanngornerisa aqussinnaaneranut periarfissat allanngortarput. Taamaammat ulluinnaat ataqatigiissumik misigineqar-nissaannik siunertaqartumik suliaqarnissaq sulisut isumagisassaraat.

Puigortunngornermik nappaateqartut sammisassaqtinnissaannik neqeroorfiginissaannut imaluunniit taakkununga eqqissisimanartumik avatangiiseqarnissamut neqeroorfiginissaannut Peqqinnissaqarfimmi periarfissaqanngilaq. Aalajangersumik pigaartuusoqartartillugu, sulisullu aalajangersumik pigaartup nappaarsimasumik pisuttuaqateqarsinnaanera toqqissisimanartippasuk, taanna uninnganerup nalaani neqeroorutigineqartartut ikittuinnaat ilagisarpaat.

Qulaajaanerup takutippaa kommunit ulloq unnuarlun argerlarsimaffiutaanni ataasiakkaani inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut sammisassat assigiinngitsut assigiinngeqisunik imaqarlutillu pitsaassusillit ingerlanneqartartut. Piffiit ilaanni ulluinnarni sammisassat sammitinneqartarput, piffinnilu ikittuni piginnaanernik piginnitsitsiinnarnissaq aammalu peqqissutut inuunermi soqitigisarimasat aallaavigineqartarput. Sammisassanik toqqaanermi suna aallaavigineqartarnerisooq qulaajaanermi paasinarsisinneqanngilaq.

Nuummi puigortunngornermik nappaateqartut qanigisaasa ataatsimoorfiat naapertorlugu Nuummi inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut argerlarsimaffimminiittunut sammititanik peqartoqanngilaq, ilisimaneqartullu naapertorlugit tamanna aamma Kalaallit Nunaata sinnerani atuuppoq. Sammisassaqtitsinissamut allatulluunniit ikiuinissamut periarfissaqartitsisoqanngilaq.

Ilaquttat Nuummi qanigisaasut ataatsimoorfiannut qaammammut ataasiarlutik orniguttartut ilaqa-taasunik allanik ataatsimut unammilligassatik pillugit oqaloqateqartarnerup qanoq iluaqutaatiginera akulikitsumik anittarpaat. Ilaqutaasutut puigortunngornermik nappaateqartumut pulaarluni sammisaqatigiinnissamik nassaarniarnerup qanoq ajornatigisarnera isumaqatigiissutigineqartut ilagaat.

Puigortunngornermik nappaateqartut arlaannut ornigullutik ilinniarsimasumit sammisaqartinneqar-tartuppata, tamanna napparsimasumut namminermit ilaqaqaasunullu annertuumik ilaqaqaasagalu-arpoq. Aarhusimi ininik meeraanermi inuusuttuunermilu ininut assingusunik pequtsersuisoqarsimanera (reminiscens) ilaqaqaasup ataatsip atuarsimavaa. Danmarkimi Alzheimersforeningi reminiscens¹⁶ pil-lugu ima allappoq: Reminiscens utoqqarni sanngiitsuni – tassungalu ilanngullugu inunni puigor-tunngornermik nappaateqartuni eqqaamasanik, kinaassutsimik, imminullu pingaartinnermik misigi-nermut pilersitseqqissinnaallutilluunniit sakkortusaasinnaasunik aqqissuussaasumik atuineruvoq.

Ulluinnarni sammisassaqtitsinermut neqeroorutit qanigisaasunit qanoq misigineqartarnerat peqqinnissamillu inunnillu isumaginninnermik suliaqartut qanoq isiginneriaaseqarnerat ersarivissumik assigiinngissuteqarput. Ajornartorsiut taanna misissoqqissaarneqartariaqarpoq.

¹⁶ http://www.alzheimer.dk/print.php?pk_menu=963&pk_knowledge=79

5.3 Timip nukiisa sungiusarneri

Puigortunngornermik nappaateqalernikkut eqqarsartaatsikkut piginnaasat allanngornerisa kingunerisaanik timi annikinnerusumik atorneqakkajulersarpoq. Taamaalilluni eqqarsartaatsikkut sanngiillineq timikkut sanngiinnerulernermik toqqaannangitsumik kinguneqartarpoq.

Atuussinnaanerup, aalasinnaanerup, aap ingerlaarnerata timillu nukiisa pitsaanerulernissaat timip nukiinik sungiusaanermi kisimik siunertaanngillat, aammali kinaassutsimik misiginerup ikorfartornissaa siunertanut ilaavoq. Timip piginnaasaasa allanngornerisa kinaassutsimik misigineq navianartorsior-tissinnaavaat. Inuit puigortunngornermik nappaateqartut timikkut piginnaaneri eqqummaariffigineqartariaqarput, kinaassutsimimmi misigisimaneq siunertaqarluartunik sammisaqarsinnaanermik annaasani nassuiarneqartutulli annaanissaa aarlerinaateqartigimmat. Ajornartorsiutit marluk taakku imminnut sakkortusarsinnaapput.

Atortunik atuilluni atuussinnaanermik sungiusarneq amerlanertigut taamaallaat piugortunngornermik nappaateqaleqqaarnermi ingerlanneqarsinnaasarpoq. Timimik atuilluni sammisarisaartakkatut sungiuteriikkat – soorlu timersuutit – napparsimanerup atuutingaatsiarnera tikillugu ingerlanneqarsinnaasarput. Nappaatip ineriartornerani kingusinnerusukkat timip nukiinik sungiusaaneq timigissarnertut pinnguarnertullu isikkoqarsinnaalersarpoq, tassanilu aamma maluginiutit, napparissutsip, qisuariarsinnaassutsip eqqummaarinnerullu eqaarsaartinnissaat aallunneqartarpoq.

Danmarkimi Ældreforum utoqqaat angerlarsimaffiini utoqqarnullu sanngiitsunut timikkut tarnikkullu sungiusaataasumik sammisassaasinnaasunut isumassarsiat allattorsimaffiannik saqqummersitsisima-voq. Isumassarsiat allattorsimaffiat innerssuussiffittut allattukkani eqqaaneqarpoq.

Inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut timikkut sungiusaanissanut kommunini arlalinnik periarfissaqartoqarpoq, taakkuli annertussusaat suussusaallu assigiinngiiaartorujussuupput. Piffinni ikittuinnarni sungiusaanermi pillorissaasut timimillu sungiusaasut ilaatinneqartarput.

5.4 Nakorsaatit atorlugit katsorsaaneq

Puigortunngornermik nappaammut nakorsaatit suullunniit nappaataarutsitsineq ajorput, nappaatip ineriartorneranik unitsitsisinnaanatik nappaatillunniit ineriartorneranut tunngaviusumik allanngortitsisinnaanngillat. Taakku tamarmik nappaatip ersiutaanut taamaallaat sunniuteqartarput, tassa nappaatip ingerlarnata ilusaanik taamaallaat allannguisinnaallutik. Ataatsimut isigalugu napparsimasoq sivisunerusumik nappaatip oqinneraaniitinneqartarpoq illuatungaatigulli sivikinnerusumik nappaatip sakkortunertaaniitinneqartarluni. Arlaannaallunniit inuunermik sivitsuisinnaassuseqanngilaq, taamaalillunilu "naalliunermik sivitsorsaasarnatik".

Puigortunngornermik nappaatip ineriartornera katsorsaaniikkut agguaqatigiissillugu ukiumik ataatsimik nikisinneqarsinnaavoq. Tunngaviusumik piginnaasat taamaalilluni sivisunerusumik pigiinnarneqartarput, taamaalillunilu assersuutigalugu annertuumik ikiorneqartariaqarneq utoqqaallu illuannut nuutinneqarneq ukiumik ataatsimik kinguartinneqarsinnaasarluni. Taamaalilluni assersuutigalugu – pisortat tungaanit isigigalugu – iluanaarutaasutut taaneqarsinnaavoq: *nammineq nerisinnaanermik piginnaasaqarneq*. Piginnaasaq taanna pigiunnaarneqarsimappat paaqqinniffimmi sulisup ullormut pingasoriarluni 20 min. missaat atorlugu puigortunngornermik nappaateqartoq nerisittariaqartassavaa, tassa ullormut nal.ak. ataaseq imaluunniit ullup suliffiusup arfineq pingajorarterutaa. Naak nakorsaat akisugaluartoq taamaalilluni aningaasartuutitut sanilliullugu aningaasanik ileqqaarutaasarpoq. Tamannalu aamma puigortunngornermik nappaateqarnikkut pisussinnaajunnaarnermi aammalu paaqqutarineqartariaqarnerup qaffariaataanut tunngatillugu atuuppoq. Tamanna pisariaqartumit ukiumik ataatsimik sioqqutsisumik pippat annikitsumik paarisarialimmik paaqquaqarnani ukiumik ataatsimik sivisunerusumik paaqqutarineqartariaqartorujussuarmik paarisqaqartariaqartassaaq.

Ullumikkut puigortunngortunut nakorsaatit sisamat pisiassaapput. Nakorsaatini arlalinnik toqqagassa-qarsinnaaneq akuutissamik ataatsimik sapigaqartoqarneratigut allanik taarsersinnaanera pissutigalugu tamanna pingaaruteqarpoq. Nakorsaatit pingasut taakku akuutissat atorlugit annikillisaatinut *kolinesterasehæmmere*-nut ilaaput, soorlu atiatigut ersertoq enzym-i, esterase, qaratsap nalunaartaataanut *acetylkolin*-imut annikillisaataasoq, taamaalilluni nalunaarsinnaaneq sivisuneru-sumik atuussinnaaqullugu. *Kolinesterasehæmmer*-it tassapput nakorsaatit *donepezil* (niuernermi taaguutaa *Aricept*®), *galantamin* (niuernermi taaguutaa *Reminyl*®) aammalu rivastigmin (niuernermi taaguutaa *Exelon*®). *Alzheimers sygdom*-imi ingammik sianiutit nalunaartaammik acetylkolin-imik pilersitsisartut aserorneqartarput. Stof-i taanna immikkoortitsisinnaassutsimut pingaaruteqartuusutut isumaqarfigineqarpoq. Nakorsaatilli pingasut taakku assigiinngiaalaartumik sunniuteqartarput.

NMDA-antagonister-inut tungatillugu puigortunngornermik nappaateqarnermut katsorsaanermi stof-i ataasiinnaq – tassa *memantin* (niuernermi taaguutaa *Ebixa*®) – nakorsaatini atorneqartarpoq. Sunniutaa sianiutinik illersuineramik kinguneqartussaasutut ilimagineqarmat stof-inik tassunga assingusunik ineriartortitsisinnaaneq ilisimatusarfigineqarpoq. Qaratsami stof-i nalunaartaat *glutamat* sanngiillisittarpa, sianiutit tiguisinnaanerannik pitsannguisarluni, taamaalillunilu sianiutit nalunaarutaat *glutamat*-imit annerusumik ipisinneqarnani apuussinnaalersittarlugu.

Nakorsaatit sisamat taakku tamarmik *Alzheimers demens*-imut iluaqutaasarnerat uppersarsineqarsimavoq. Ataaserlu *Lewy body demens*-imut aammalu *demens ved Parkinsons sygdom*-imut annertuumik iluaqutaasoq uppersarsineqarsimavoq, sinnerilu pingasut aamma matumani sunniuteqartartut misilittagarineqarpoq. Nakorsaat alla *vaskulær demens*-eqarnermut atatillugu misissorluar-neqarsimavoq, misissuinerмили tassani *vaskulær demens*-ip *Alzheimers demens*-illu ataatsikkut an-nertuumik atuuttarnerat immikkut eqqumaffiginiarneqarsimangilaq, taamaalillunilu napparsimasut amerlanersaat akuleriinnik *Alzheimers aamma vaskulær demens*-imik nappaateqarnermut erseq-qinnani, pingaarnerpaavorli nakorsaatip uppersarsarneqarsinnaasumik iluaqutaalluarnera, aamma vaskulær-inik (taqqat) ajornartorsiuteqarnermut atatillugu.

Nakorsaatilli pingasut *fronto-temporal demens*-imut atorneqarsinnaannginnerat annertuumik misilittagaqarfigineqarpoq. Nakorsaatilli sisamaata *fronto-temporal demens*-imut atorneqarsinnaanerannik misilittakkat annertusiartorput. *Imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup kingorna puigortunngor-nermik nappaateqarnermut aammalu nappaatit qaqutigooortut pissutaallutik puigortunngornerik nap-paateqalerner*mut nakorsaatit sunniuttarnerannut tunngatillugu ilisimatusarnernik peqartoqarpian-gilaq, nakorsaatilli *fronto-temporal demens*-imut sunniuteqartartut itup maani aamma iluaqutaasumik atorneqarsinnaanera ilimagineqarsinnaavoq.

Peqqinnissaqarfimmi nakorsaatit atorlugit katsorsaanerit neqeroorutaapput. Napparsimasut nappaa-taasa suunerannik paasiniaanissat, katsorsarneqarnissaat nakorsaatillu katsorsaatit atorneqartut misissornissaat iluaqutaanerisalu ataavartumik nalilersornissaat peqqinnissaqarfiup suliassarigaa matumani isumaavoq. Katsorsaaneq pillugu siuningaaniit paasissutissiinerimut kingornalu misissor-teqqinnermut immikkut piumasaqaateqartoqarpoq nappaat ajorsiaruinnartarmat **naak** katsorsaaso-qaraluartoq. Misilittakkat takutippat katsorsaaneq unitsinneqartartoq ajornartorsiut taanna paasisi-mannittumit akisussaafineqanngikkaangat. Tamatuma malitsigisaanik inuuniarnermut attuumassu-tilimmik ikorfartuineq paaqqutarinninnerlu kommunit pingaarnertut akisussaaffigaat.

5.5 Peqqinnissaqarfiup kommunillu suleqatigiinnerat

Qulaajaaneq naapertorlugi napparsimasut ataasiakkaat nakorsaasersorneqarneranni paaqqutarine-qarnerannilu peqqinnissaqarfiup kommunillu akornanni suleqatigiitarnaq assigiinngitsorujussuarmik ingerlasarpoq. Assigiinmilli oqaatigineqartarpoq aaqqissuussamik ingerlanngitsaq.

Nuummi utoqqaat illuini marluusuni puigortunngornermik nappaateqartut Dronning Ingrid-ip Peqqis-saavianit akuttunngitsumik takusarneqartarnissaat anguniarneqarpoq. Tarnimikkut nappaatilinnut immikkoortotaqarfimmi gerontopsykiatrimmi nakorsaaneq puigortunngornermik nappaateqartunut utoq-

qaat illuini najugaqartunut siunnersortitut atuupoq. Qaammatit pingasukkaarlugit pulaartoqartarpoq, tassanilu puigortunngornermik nappaateqartut utoqqaat illuini najugaqartut takusarneqartarput, peqqissaavimmi nakorsamit akuttunngitsumik peqateqarluni.

Nunap immikkoortuini puigortunngornermik nappaateqartut distriktpsykiatrimi sulisumit takuniarneqarsinnaapput. Takuniaasarneq tamanna illoqarfimmit illoqarfimmut assigiinneq ajorpoq, matumanilu immikkut ilisimasat apeqqutaasarput. Nunap immikkoortuini nakorsaanerit napparsimmavinnut peqqissaavinnullu takusaarnerminnut atatillugu piffimmi puigortunngornermik nappaateqartunik misissuillutillu nakorsaasersuisarput. Piffiillu ilaanni aamma nakorsat utoqqaat illuinut pulaartarput.

Puigortunngornermik nappaateqartunut tunngatillugu pisortatigoortumik suleqatigiinnermik aaqqsugaqanngilaq, tamannalu ajornartorsiutaavoq. Kommunini ataasiakkaani peqqinnissaqarfiit kommunillu suleqatigiinneri assigiinngitsuupput, matumani kommunit akimorlugit kisimi pinnani, aammali kommunip ataatsip iluani sullissivimmiit sullissivimmut. Piffinni ikittuni suleqatigiittoqannginnera oqaatigineqarpoq. Piffiit ilaanni aaqqissuussamik aalajangersumik malittarisagarluni ataatsimeeqatigiittoqartarpoq. Ataatsimiinnerni taakkunani kikkut peqataasarnersut aalajangersimangilaq, nakorsamilli peqataasoqartarnera qaqutigoortorujussuuvuq. Piffiit ilaanni immikkoortut akimorlugit inunnik isumaginittuqarfik peqqinnissaqarfillu peqataatillugit ataatsimiittoqartarpoq, piffinnilu allani inissinissat nakorsaasiinissallu pillugit suleqatigiittoqarluni. Piffinni arlalinni angerlarsimaffinni peqqissaasut piffissani aalajangersimasuni nakorsartitsisarput.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerluqu pilersaarummut kaammattuutit:

- Inuit puigortunngornermik nappaatillit paaqqutarineqarnerisa isumassorneqarnerisalu pitsaassusaat qulakkeerniarlugu puigortunngortunut sullissinermik akisussaaffiup kommunini ataasiakkaani ersarinnerusumik inissinneqarnissaa.
- Siunissami sammisassaqtitsinermik suliaqarneq aaqqissuussaasumik tigussaasumillu kommunini ingerlanneqassasoq.
- Kommunini pillorissaasut timimillu sungiusaasut inuit puigortunngornermik nappaatillit sungiusarneqarneranni sapinngisamik akuutinneqartassasut.
- Napparsimalersunik siusissukkut nassaarniarnissaq, paasiniaasarnissaq aammalu pinaveersaartitsinikkut iluaqusiissutit, tapersiissutaasut aammalu nakorsaatit iluaqutigiumallugit siunissami sammineqarnerulernissaat.
- Peqqinnissaqarfiup kommunillu suleqatigiinnerat pisortatigoortunngortinneqassasoq.

6 Pinaveersaartitsineq

Kapitalimi matumani pinaveersaartitsinermit tunngasut sammeneqarput, navianaatit puigortunngornermik nappaateqalernissamut pingaaruteqarsinnaasut samminerullugit.

Puigortunngornermik nappaateqarnermit atatillugu pinaveersaartitsinermit suliniutit inuusaatsip puigortunngornermillu nappaatip¹⁷ ineriartulersarnerata ataqatigiinnerinut erseqqissunik uppersaatissaqartoqannginneranik malunnartumik sunnersimaneqarput. Pissutsilli arlallit puigortunngornermik nappaateqalernerup ineriartorerani pinngaarutilimmik sunniuteqartarsorineqarput. Inuusaatsip nassataanik kiisalu uummammut taqqanullu attuumasunik aarlerinnaateqalersitsisartut, soorlu pujortartarneq, orsoqarpallaanik nerisaqarneq, timip aalatinggippallaanera, aap naqitsinerata qaffasippallaanera ammalu uummalluutit Alheimers sygdom-imik vaskulær demens-imillu¹⁸ nappaateqalernissamut aarlerinaammik annertusisitsisarput. Maanna misissuinerit arlaqartut ilimanarsisippaat isumatsassimangaarneq immaqalu aamma sivirusumik stressersimaneq puigortunngornermik siusissukkut nappaateqalersarnermit attuumassuteqartut. Aammattaaq misissuinerit ataasiakkaat takutippaat *sivisuumik stresser*nermit taamatuttaaq ataqatigiittoqartoq. Taakku patsisaasinnaasut pinngitsoortinniarlugit akuliunnikkut puigortunngornermik nappaateqalersarnerup annikillisinneqarsinnaanera pillugu sulit misissuisoqarsimangilaq.

Puigortunngornermik nappaateqalernermit *nerisat* pingaarutaasa misissuiffiginissaat ajornakusoorpoq, taamaattorli nerisat kiisalu puigortunngornermik nappaammik eqqorneqartarnerup ataqatigiinnerinik alapernaarsuilluni misissuineritigut paasisaqartoqartarpoq. Ilisimatusarnerilli inernerit amerlanerit imminnut assortuuttunik inerneqartarput. Utoqqaalli sanngiitsut akornanni nerisalunnerup sapinngisanik annikillisisarnera qularineqanngilaq.

Pujortartarneq Alheimereqalernermit eqqarsartaatsikkullu sanngiillinermit¹⁹ nassataqartarpoq.

Imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup, Alheimereqalernerup kiisalu eqqarsartaatsikkut sanngiillinerup ataqatigiissutaat ersarissuunngillat. Ukiuni arlalinni imigassamik aalakoornartulimmik atuivalarneq atornerluinerluunniit qaratsamut akornusiisarpoq puigortunngornermillu nappaateqalernermit malitseqarsinnaalluni. Taamaattorli ulluinnarni annikitsumik imigassamik aalakoornartulimmik atuneq Alheimereqalernissap ilimanaataanut annikillisisartooq alapernaarsuilluni misissuineritigut paasineqarpoq. Imigassamik aalakoornartulimmik atuinerup sunniutaanik eqqarsartaatsillu sanngiillisarneranik ilisimatusarnerit imminnut akerleriittunik inerneqartarsimapput.

Utoqqalinermit *timimik atuneq timersornerlu* Alheimereqalernissamut kiisalu eqqarsartaatsikkut sanngiillinissamut aarlerinnaateqarnermit attuumassuteqarput. Ingammik timersornikkut annertuumik sungiusartarneq kingusinnerusukkut Alheimereqalinninnissaq nassatarisarpaa.

¹⁷ www.videnscenterfordemens.dk

¹⁸ Socialministeriet og Indenrigs- og sundhedsministeriet, Kortlægning af demensområdet i Danmark 2010

¹⁹ Anstey KJ, von SC, Salim A, O'Kearney R. Smoking as a risk factor for dementia and cognitive decline: a meta-analysis of prospective studies. *Am J Epidemiol* 2007 Aug 15;166(4):367-78.

Peters R, Poulter R, Warner J, Beckett N, Burch L, Bulpitt C. Smoking, dementia and cognitive decline in the elderly, a systematic review. *BMC Geriatr* 2008;8:36.

6.1 Puigortunngornermik nappaateqalersarnermut atatillugu peqqinnerulernissamut pinaveersaartitsinernillu suliniutit

Puigortunngornermik nappaateqalersinnaanermik pinaveersaartitsineq kommunit erseqqilluinnartumik suliassaraat, innuttallu inooriaatsip nassataanik, soorlu sukkornermik, aap naqitsinerata qaffasin-neranik, oqimaappallaalernermik kiisalu atornerluinerup kinguneranik nappaateqalersinnaanerisa pinaveersaartinnissaannut ataqatigiiffeqarluni. Taamatutaaq eqqarsaatigisarissanik ingerlatsiinnerneq aammalu eqqarsartaatsimi pingaarutillit sungiusartuarneri puigortunngornermik pinaveersaartitsisartut isumaqartoqarpoq. Taamaammat pinaveersaartitsinikkut iluaqutissarsiffigineqarsinnaasut annersaraat *nerisat*, *pujortartannginneq*, *imigassamik aalakoornartulimmik atuinnginneq timigissartarnerlu*, kiisalu ataatsimoorluni sammisaqartitsinikkut ulluinnarni inummik susasaqartitsisarneq aamma *isumatsassimangaarneq* pinaveersaartinneqarsinnaasooq. Nerisat, pujortartarneq, imigassaq aalakoornartulik aammalu timigissarneq "Inuuneritta"-mi/Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi suliniutaapput pingaartinneqartut. Naallu utoqqaat "Inuuneritta"-mi sammineqareeraluartut suliniutip iluani utoqqarnut immikkut suliniutit ikippallaarsimasut piffissap qeqqata ingerlareernerani naliliinerup takutippaa²⁰.

Paarisa/Inuuneritta 1.1.2012 aallarnerfigalugu Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup ataani nuna tamakkerlugu suliniuteqartussatut inissinneqarpoq, tassanilu peqqinnerulernissamut pinaveersaartitsinernillu suliniutit iliuuseqarfigineqarnissaannik ineriartortitsineq, pilersarusiorneqarnerat, ataqatigiissarneqarnerat ineriartortinneqarnerallu suliarineqassapput. Paarisap/Inuunerittap peqqinnerulernissamut pinaveersaartitsinermullu suliniutit pillugit naalakkersuisoqarfiit allat ataanniittunik naalakkersuisoqarfiit akimorlugit suleqatigiittoqarnissaa qulakkiissavaat.

Pinaveersaartitsinermik siunertaqartumik angerlarsimaffinnut pulaartarneq angerlarsimaffimmi ikiorteqarnermut najoqqutassiani nutaani ilanngunneqarpoq. Pinaveersaartitsinermik siunertaqartumik angerlarsimaffinnut pulaartarneq taamaallaat Kommuneqarfik Sermersuumi Nuummi pilersinneqarsimavoq Qaasuitsullu Kommunianut ilisaritinneqarsimalluni. Aaqqissuussineq taamaattoq Kalaallit Nunaanni inatsisitigut piunasaqaataannngilaq. Pinaveersaartitsinermik aallaaveqartumik angerlarsimaffinnut pulaartarneq piunaffigineqarnani, kisiannili siumut kalerreeqqaarluni angerlarsimaffinnut pulaartarneq aqqussuineruvoq. Innuttap maanna inuunermini qanoq inissisisimanageranik eqqartueqatiginissaa pulaartarnermi siunertarineqarpoq, taamaammallu puigortunngornermik nappaateqalernerup siusissukkut paasinissaanut atorneqarsinnaalluni. Taamaalilluni angerlarsimaffinnut pulaartarnikkut utoqqaap nammineq sapinngisaminik atulluarsinnaaneranut ikiuunnissaq, taamaalillunilu nammineq atuussinnaanerata sapinngisamik sivisunerpaanissaa siunertarineqarpoq. Pulaartarnerit taamaattut ataatsimut pinaveersaartitsinerup puigortunngornermillu nappaateqarnermut suliniuteqajaarnerup ilagilluarsinnaavai, pisariaqassaarli inatsisitigut aalajangersaaffigineqarnissaat.

Peqqinnissaqarfik "Inuunerissarfinnik" inunnut inuusaatsip kinguneranik nappaateqarnermik ersiuteqalereersunut suliniutinik aallartitseqqammerpoq. Taakku inuusaatsip kinguneranik akornutit pitsa-nerusumik qaangerniarnissaannut periarfissagissaarnerulernissamik kinguneqarnissaannik ilimagineqarpoq. Nakorsartittunut immikkoortortaqarfik namminermi puigortunngornermik nappaateqalersarnermut pinaveersaartitsinermik suliniuteqannngilaq, aammalu nunap immikkoortuiniit paasissutissanik peqartoqannngilaq.

Qulaajaanerup takutippaa puigortunngornermik nappaateqalersinnaanerup pinaveersaartinneqarnissannik kommunini aaqqissuussaasumik sulisoqannngitsoq. Malunnarpoq sukkut tamaana iliuuseqartoqartartoq, aamma inuit ataasiakkaat soqutigisaqarnerat naapertorlugu tamanna pisartoq. Pineqartumi kivitsisoqassappat kommunini pingaarnerutillugu pinaveersaartitsinerup annertusarneqarnissaa pisariaqarpoq.

²⁰ Statens Institut for Folkesundhed. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip Inuunerittap ingerlarnata qiteqqunnerani naliliineq. Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, august 2011

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Puigortunngornermik nappaateqalersarnerup pinaveersaartinneqarnissaa, kommuninilu pinaveersaartitsineramik suliaqarnermi ilanngunneqassasoq aaqqissuussaasumillu ingerlanneqassasoq
- Pinaveersaartitsinissaq siunertaralugu angerlarsimaffinnut pulaartarneq inatsisitigut aalajangersarneqassasoq
- Kommunit tamarmik pinaveersaartitsinermik tunngaveqartumik angerlarsimaffinnut pulaartarnermik aallartitsissasut, tamatumunngalu pinaveersaartitsineramik suliaqartumik atorfinitsissasut.

7 Inatsisit ajornartorsiutillu inatsisilerinermut tunngasut

Kapitalimi matumani puigortunngornermik nappaateqartunut tunngatillugu inatsisit ajornartorsiutillu inatsisilerinermut tunngasut nassuiaatigineqarput. Kalaallit Nunaanni inatsisit nalunaarutillu ilaatigut inunnik isumaginninnermut ilaatigullu peqqinnissaqarfimmut tunngasut atuuttut nassuiaatigineqarput.

Inunnik isumaginninnermut tunngasut suliassat pillugit suliassaqarfiit akimorlugit suleqatigiittoqarnissaanik inatsisit naapertorlugit pisussaaffiliisumik suleqatigiittoqartussaavoq, inunnik isumaginnittoqarfiup, peqqinnissaqarfiup allallu attuumassuteqartut akornanni, tamatumani pineqartut tassaasinnaapput inunnik isumaginninnermi suliassat inunnut puigortunngornermik nappaatilinnut tunngasut. Inatsilli meeqqanut inuusuttunullu ikiorsisarnermut tunngasuni aamma siusinaartumik pensionisiaqalernerme sulianut maanna atorneqarneruvoq.

7.1 Inatsisitigut sinaakkutit

Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit inatsiseqarneq ilaatigut inunnik isumaginninnermut inatsisinut ilaatigullu peqqinnissaqarfimmut inatsisinut ilaatinneqarpoq. Inatseqarnerli annertunanilu nutartigaanngilaq. Tamanna sulisunut ulluinnarni inunnik puigortunngornermik nappaateqartunik sullissisunut kiisalu inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut qanigisaannullu unammilligassanik nassataqarpoq.

7.1.1 Inunnik isumaginninnermut peqqinnissaqarnermullu inatsisit puigortunngornermik nappaateqartunut attuumassuteqartut

Inunnik isumaginninnermut tunngasuni inuit annertuumik innarluutillit ikiorserneqartarnerat pillugu inatsit kiisalu utoqqaat illui il.il. pillugit inatsit puigortunngornermik nappaateqartunut attuumassuteqarpoq. Utoqqaat illui il.il. pillugit inatsit ikittuaqqanik aalajangersagaqarpoq, taamaalillunilu *GPS-inik atuneq, matoqqasunik immikkoortortaqarneq matullu parnaartarneri, paaqqtarineqarnissaq pillugu piumasat kiisalu pissaanermik atuneq* aammalu assersuutigalugu puigortunngornermik nappaateqarnerup nassatarisaanik imminut oqartussaaffigineq pillugu inatsisip aalajangersagaanut tunngasunik aalajangersakkanik imaqarnani.

Inuit annertuumik innarluutillit ikiorserneqartarnerat pillugu inatsit inunnut sakkortuumik puigortunngornermik nappaateqartunut kiisalu ilaqtannut ikiorsiissutinik imaqartunik arlalinnik periarfissiivoq. Inatsisit inuit 65-it tikillugit ukioqalernerannut taamaallaat atuupput. Ikiorserneqarsinnaanermut innarluutillit pillugit inatsisinut ilaatinneqarneq tunngaviutinneqarpoq. Kommunit inunnut puigortunngornermik nappaateqartunut atugassiissutissatut pisussaaffii pillugit inunnik isumaginninnermut inatsimmi aalajangersagaqanngilaq.

Innarluutillit pillugit inatsit inatsimmut allamut attuumammat oqaatigineqassaaq. Kommunit innarluutillinnik isumaginninneq januar 2011-mili isumagisarilerpaat. Inunnut annertuumik innarluuteqartunut ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit ingerlanneqarnerat suli Naalakkersuisunit isumagineqarput.

Utoqqarnik isumaginninneq ukiorpassuarni kommuninit isumagineqarlunilu kommuninit aningaasalersorneqarpoq. Kommunilli sanaartornermut aningaasartuutit 50 %-ii tikillugit tapiiffigineqarnissamik qinnuteqarnissamut periarfissaqarput.

Inuit annertuumik innarluutillit ikiorserneqartarnerat pillugu Inatsisartut peqqussutaanni § 7, imm 2, pkt. 6 naapertorlugu *qanigisaasut* allallu ilinniartitaanerannut, pikkorissartinnerannut il.il. ikiorsiisoqarsinnaavoq, taamaaliornikkut inunnut annertuumik innarluutilinnut oqilisaasinnaalerlutillu ulluinnarni inuunerannik pitsannguisoqarsinnaaqqullugu.

Inuit annertuumik innarluutillit ikiorserneqartarnerat pillugu Inatsisartut peqqussutaanni § 26, imm. 2 naapertorlugu inunnut annertuumik innarluutilinnut *ulloq unnuarlu angerlarsimaffinnik sanaartornermut* Naalakkersuisut *tapiissuteqarsinnaapput*.

Angerlarsimaffinni ikiorteqartitsisarneq pillugu Namminersorerullutik Oqartussat Nalunaarutaat nr. 32, 26. juli 1994-imeersoq naapertorlugu akuerineqartarpoq. Angerlarsimaffimmi ikiorteqartitsineq inuuniarneq peqqinnissarlu tunngavigalugit peqqinnissaqarfimmi sulisut imaluunniit isumaginninnermi oqartussaasut innersuussinerisigut pisarpoq. Taamattaaq angerlarsimaffimmi ikiorteqartitsineq inunnit imaluunniit qanigisaasunit pisariaqartitsisoqarneranik isumaqartunit qinnutigineqarsinnaavoq. Ikiorteqartitsineq ataavartuulluniluunniit piffissami aalajangersimasumi sivilissuseqarsinnaavoq.

Utoqqaat illui il.il. pillugit inatsisit atuuttut naapertorlugit utoqqaat namminneq angerlarsimaffimminni imminnut ikiorsinnaajunnaartut *kommunip utoqqarnut illuutaanut nuunnissamut* qinnuteqarsinnaapput.

Pensionisiallit kommunip utoqqarnut illuutaanni naammassineqarsinnaanngitsumik paaqqutarineqarnissamik isumassorneqarnissamillu pisariaqartitsisut peqqinnissaqarfiup ataani ulloq unnuarlu angerlarsimaffimmut nuutinneqarnissamik qinnuteqarsinnaaput. Taamatuttaaq pensionisiallit peqqinissaqarfimmi sullissinerit atuisunillu akiliuteqartitsisarneq pillugu Namminersorerullutik Oqartussat Nalunaarutaanni nr. 5-imi, 15. februar 2006-imeersumi § 6 naapertorlugu kommunip peqqinnissaqarfiulluunniit ulloq unnuarlu angerlarsimaffiutaani najugaqarnissamut najugaqarallarnissamulluunniit qinnuteqarsinnaapput.

Kommunit ulloq unnuarlu paaqqinniffiini aammalu inunnik isumaginnittoqarfimmi inuit puigortunngornermik nappaateqartut paaqqutarineqarnissaanik qularnaarinissamut periarfissat amigaataanerat tikkuarneqartariaqarpoq. Ulluinnarni paaqqutarinninnermut atatillugu ajornartorsiutit amerlanerit pilersarput, taamaalillunilu nalinginnaasumik paaqqutarinninnermut atatillugu, soorlu anartarfilarnernut, nanginik taarsiinnermi, eqqiarnermut atatillugu, nerisitsinermilu suliassat naammattumik isumagineqarsinnaannginnerat pisarpoq. Tamatuma nassatarisaanik inuit puigortunngornermik nappaateqartut arlallit naammattumik illersorneqannginnerannik kinguneqartarpoq, tamatumalu aamma qanigisaasut kiisalu isumaginninnermik suliaqartut peqqinnissaqarfimmilu sulisut inatsisinut sanilliullugu inatsisit piusut unioqutinnissaasa pinngitsoorneqarsinnaannginnerannut tunngatillugu illersorneqarsinnaanngitsumik inissittuarnerat kingunerisarpaa. **Taamatut pisoqartillugu illuatungaani pissaanermik atuineq kiffaanngissusiaanerluunniit illuatungaani sumiginnaanerup akornanni aalajangertiaqarneq atuuttuassaaq.**

Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit inatsiseqalernissaq kommuninit ujarorneqarpoq. Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit inatsisiliornissami suliat aallarniutaat 2008-mi suliarineqarpoq.

Kalaallit Nunaanni angerlarsimaffinni napparsimasunik paarsineq pillugu inatsiseqanngilaq, malitassialli 1984-imeersut kisimik pigineqarput.

7.1.2 Inuit puigortunngornermik sakkortuumik nappaateqartut paaqqutarineqarnerannut atatillugu akuersiseqqaarnagit iliuuseqarnerit

Nakorsaanerup paasinninnera naapertorlugu ullumikkut peqqinnissaqarfik puigortunngornermik sakkortuumik nappaateqartunik akuersiseqqaarani paaqqutarinninnermut imaluunniit allatut katsorsaanermit atatillugu, tassunga ilanngullugu pilataanermit atatillugu iliuuseqarsinnaanermit periarfissaqanngilaq, taamatuttaaq pineqartoq pillugu aalajangersunik najoqqutassiaqanngilaq.

“Napparsimasut inatsisitigut illersugaanerit pillugi Inatsisartut peqqussutaat nr. 6, 31. maj 2001-imeersoq” naapertorlugu ilaqutaasut qaninnerit paaqqutarinnittorluunniit inuit paasitinneqarnertik naapertorlugu akuersissuteqarsinnaanermit ataavartumik piginnaaneqanngitsut sinnerlugit paasitinneqareerlutik napparsimasup passunneqarluni katsorsarneqarnissaanut akuersissuteqarsinnaapput. Puigortunngornermilli nappaateqartoq paasitinneqarnerup kingornaluunniit akuersisoqarsimagaluartoq paaqqutarineqarnissamut imaluunniit katsorsarneqarnissamut, assersuutigalugu pilattarneqarnissamut, peqataarusunngippat, taava pinngitsaaliilluni iliuuseqartoqarnissaanut periarfissaqartoqanngilaq. Ullumikkut tarnimikkut nappaatilinnik pinngitsaaliinerit taamaallaat pisinnaapput.

Inatsisitigut aalajangersakkat amigaateqarnerisigut peqqinnissaqarfimmi sulisut inuup puigortunngornermik nappaateqartup nakorsarneqarnissaminullu akerliusup nakorsarneqarneranut atatillugu pissaanermik atuigunik inatsimmik unioqquitsissapput, illuatungaatigulli aamma iliuseqanngikkunik, tamatumalu kinguneranik napparsimasoq napparsimanerulerpat, taava nakorsatut neriorsuutertik unioqquitsavaat, suliaminnullu ilumoorlutik sulisimangitsutut unnerluutigineqarsinnaallutik.

Pisuni allani inuk puigortunngornermik nappaateqartoq illersorneqarnissamik pisariaqartitsivoq, assersuutigalugu naapertuutinngitsunik aningaasanik nuussinernut imaluunniit aningaasanik nuussinissat pisariaqarluinnartut qulakkernissaannut atatillugu, puigortunngornermillu nappaateqartup taakku paasisinnaajunnaarsimappagit.

Siunissami inatsiliornermi puigortunngornermik nappaateqartup pisariaqartumik illersorneqarnissaa ilanngullugu eqqarsaatigineqartariaqarpoq, tamatumalu peqatigisaanik peqqinnissamik isumassuinnermillu suliaqartut inatsisitigut illersugaanerat ilanngullugu qulakkeerneqartariaqarluni.

Danmarkimi Det Etske Råd inuit puigortunngornermik nappaateqartut aalajangiisinnaassuseqanngitsut katsorsarneqarnissamut akerliusut siunertaq napparsimasumut ajunnginerusumik kinguneqassappat katsorsarneqarsinnaanerisa inatsisitigut naapertuuttariaqarneranik kaammattuummik saqqummersitseqqammerput. Piumasaqaatilli arlaallit naammassineqarsimassapput²¹.

7.2 Immikkoortut malittarisassaqaarnissamik pisariaqartitsisut

Tulliuttuni sumi isummernissaq sumilu malittarisassiornisaq pisariaqartinneqarnerisigut pillugit sukumiisunik assersuusiortoqarpoq:

Utoqqaat illuini **matunik matusisinaaneq**, taamaalilluni inuk puigortunngornermik sakkortuumik nappaatilik imminut paarisinnaanngiffigisaminut tammartajaarsinnaaqqunagu (ullumikkut piffiit ilaanni matut tigummivii marluk atorlugit aatsaat ammaasinaasunik peqartoqarpoq; "allungiarforfik oqajamaaq", matup siornani kalerrisaarut; matukkoortoqartillugu sianermik sakkortuumik aallartitsisartog il.il.).

Inuk puigortunngornermik nappaatilik utoqqaat illuannit anisimatillugu **angerlaassineq**. Sulisut qanoq ungasitsigisumut inummik puigortunngornermik nappaateqartumik aallersinnaanersut suullu sakkugisinnaaneraat ersarissarneqassaaq. Qaqugukkut politiit aggersarneqartassappat? Politiit susinnaappat?

Inuk akuersiseqqaarnagu eqqiarnera (pinngitsaallillugu eqqiarnera), inuk puigortunngornermik nappaatilik peqqissutsimut akornusiisumik eqqiluisaanngippat.

Utoqqaat illuannut pinngitsaaliilluni nuutitsineq. Tamanna kissaatigineqarpa? Danmarkimi Lov om social service akuersitseqqaarnani ulloq unnuarlu paaqqinniffimmut tunngavissat arlallit amerlanertigut peqqissutsimik navialisitsisunut tunngasut nammassineqarsimappata, assersuutigalugu puigortunngornermik nappaateqartup paasinnissinnaanerata imminullu paarisinnaanerata amigarnerat pissutigalugu (pinngitsaaliilluni) nuutitsisinnaanermik periarfissaqartitsivoq. Tamanna piumangitsumut annertuumik pinngitsaaliinertut isikkoqarsinnaagaluartoq misilittakkat pitsaapput. Ulluni siullerni puffassimaarnerit eqqissiviilliornerillu ilimagineqarsinnaasut atuuttarput, puigortunngornermilli nappaateqartup paarilluarneqarnini, nerisarnini, eqqiarneqartarnini, ipeqanngitsunik atukkorsorneqarnini, isumassorneqarnini minnerunngitsumillu toqqissisimanini malugigaangagu suut tamarmik eqqissisarput.

Illersuiniarluni qilersuineq, assersuutigalugu puigortunngornermik nappaateqartoq sanngiillisimasorujussuuppat imaluunniit pisussinnaajunnaarsimalluni, tamannalu paasisimanagu, taamaattumillu orlulluni napsinnaanerninut imminut navianartorsiortilluni. Imaluunniit pilattartereernerup kingorna (assersuutigalugu isimigut imaluunniit siffissamigut pilattartinnermi kingorna), puigortunngornermik

²¹ Det Etske Råd, Sygdomsbehandling af inhabile demente, UDTALELSE 26.oktober 2011

nappaateqartoq ikimik attuuannikkusunnerata kinguneranik aseruuttoorsinnaanermut annertusisamik aarlerinartoqartillugu, taamaammallu tamanna sapinngisamik pinngitsoortikkumallugu.

Pisarialimmik pilattaaneq allatulluunniit nakorsaaneq, assersuutigalugu puigortunngornermik nappaateqartoq orlulluni siffissani napisimappagu, taamaattorli paasisaqarnani, taamaammallu kapitinnissaminut, ilisimajunnaarsinneqarnissaminut il.il. sakkortuumik akerliutillugu. Taamaattoqartillugu danskit inatsisaat iluaqutigineqarsinnaanngillat. Lov om social service-mi § 19-imi taamaallaat massakkorpiaq passunneqarluni nakorsarneqartariaqarneq pineqarpoq, taamaalillunilu ungasinnerusoq isigalugu iluaqutaasussamik passunneqarluni nakorsarneqarneq pineqarani, assersuutigalugu taaneqartutut siffissakkut pilattartinnermi.

Tarnikkut nappaatillit puigortunngornermik nappaateqalersimasut pinngitsaalillugit nakorsaati-tortinneri. Ajornartorsiut kisitsisinngorlugu annikippoq, taamaattorli toraagassaasarpog, toraarsisoqartillugulu ajornartorsiut annertusarpoq. Taamatut nappaateqartut ima napparsimatigileqqaassappat, allaat tarnikkut nappaateqarneq pillugu inatsit naapertorlugu tarnimikkut nappaatilinnut immikkoortortaqaarfimmu pinngitsaalillugit unitsinneqarlutik pinngitsaalillugit nakorsaati-tortinneqarlutik, tamatumalu kingorna utoqqaat illuannut angerlartillugit, taavalu suut tamarmik aallaqqaataaniit uteqqillutik? Imaluunniit puigortunngornermik annertuumik nappaatillit kisiisaluunniit eqqarsaatigalugit utoqqaat illuanni pinngitsaalillugit nakorsaati-tortinneqarsinnaanerat pisinnaassava, taamaalilluni tarnikkut nappaatip ajortittaqaattaartuarnera pinngitsoortinneqarsinnaalluni? Inuunerup qanoq pitsaassuseqartiginerata assigiinngissutai assortorneqarsinnaanngillat. Matumanissaaq danskit inatsisaat iluaqutigiarneqarsinnaanngillat.

Puigortunngornermik nappaateqartumut isumaginnittoq. Qanigisaasut, nakorsap imaluunniit inunnik isumaginninnermi oqartussaasut kissaateqarnerisigut puigortunngornermik nappaateqartumut isumaginnittumik toqqaasoqarsinnaavoq, akuersinerullu kingorna isumaginnittoq naleqquttoq toqqaarneqartarpoq. Ilaanakortumik isumaginnittutut atuuttumik assersuutigalugu aningaasanut tunngasunik isumaginnittussamik aamma toqqaasoqarsinnaavoq. Inatsisitigut periarfissat taakku qanoq annertutigisumik atorneqarnerisut taakkuluunniit allanngortinnissaannik pisariaqartitsisoqarnerisigut erseqqissumik ilisimaneqanngilaq. Danmarkimi taamatut inatseqarneq pillugu misilittakkat pitsaasuupput, taamaattorli inatsisip annikippallaamik atorneqarnera oqaatigineqarpoq, ingammik qanigisaasut isumaginnittussamik kissaateqarneq killissamik qaangiinerullunilu pinngitsaaliinertut isigisarmassuk. Ajornartorsiutip taassuma aamma Kalaallit Nunaanni inatsisinut ilanngunneqarnissaata eqqarsaatiginissaa pingaaruteqarpoq.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Puigortunngortut pillugit inatsisiliorneq, tassunga ilanngullugu pissaanermik atuisinnaaneq.
- Inuit puigortunngornermik nappaateqartut pisariaqartumik illersorneqarnissaasa siunissami inatsisissani ilanngunneqassasoq, tamatumalu peqatigisaanik peqqinnissaqarfimmi inunnillu isumaginnittoqarfimmi sulisut inatsisitigut illersugaanerat qulakkeerneqassasoq.

8 Puigortunngornermut attuumasumik ilinniartitaaneq ilinniartitaanerullu qaffasissusaa

Puigortunngornermut tunngasut ataatsimut suliniuteqarfigineri pitsanngortinneqassappata salliutinneqarlutillu, ilinniartitaanerit qitiutinneqartariaqarput.

Kapitalimi matumani Kalaalit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi kommuninilu ilinniartitaanerit qaffasissusaat nassuiaatigineqarput. Pineqartuni piginnaanerit pigineqareersut nassuiaatigineqarnerat aallaqqaasiutigineqarpoq, tamatumalu kingorna inunnik isumaginninnerni peqqissaanermilu ilinniartitaanerni puigortunngornermik nappaat pillugu immikkoortoq tulliuinneqarpoq, naggataagullu puigortunngornermut tunngasuni pikkorissaatitsissutitut neqeroortigineqartut nassuiaatigineqarput.

Napparsimmavinni, peqqissaavinni kommuninilu sulisut puigortunngornermik nappaateqartunut suliassat annertuut isumaginissaannut piareersimanissaat pingaaruteqartuuvoq. Eqqarsartaatsikkut sanningiinnerulerneq piugortunngornermik nappaateqarnerup nassatarisaa paaqutarinnifinni isumassuiffinnilu nappaateqarnermik paasinninnissamut, nappaatip suussusilerneranut nakorsaasersuinerimilu aamma paaqutarinninnermut isumassuinerimullu immikkut piumasaqaateqarpoq.

Dronning Ingridip Napparsimmavissuani sulisut tunngaviusumik ilinniarnerni pissarsiamik saniatigut taamatut nappaateqartunut immikkut ilisimasaniq pigisaqanngillat. Nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfiiit aamma taamatut nalunaaruteqarput. Angerlarsimaffinni peqqissaanermik suliaqartuni puigortunngornermik nappaateqartunik sulissisarneq sungiusimaneqarneruvoq, amerlanertigulli sulinermik misillitagarilersimasat saniatigut ilinniakkamik aallaaveqartumik immikkut ilisimasaniq pigisaqartoqarneq ajorpoq. Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit ilinniartitaanerit, ilinniagaqaqqinnerit kiisalu ilinniagarisamik annertusisitsilluni ilinniarnernit peqqinnissaqarfimmi kommuninilu pingaartinneqarnerusariaqartut peqqinnissaqarfimmi isumaqartoqarpoq.

Pineqartoq pillugu ilisimasaqarnerulernissaq kissaatiginartuuvoq, assersuutigalugu sulisut pingaarutillit taamatut nappaateqartunut ilisimasaqarnerusut, taamaalillutik napparsimmavimmi uninngatitsinerup nalaani taakku paaqqinninnissamut aaqqissueqataasinnaaqullugit. Peqqinnissaqarfiulli paasinninera naapertorlugu inuit puigortunngornermik nappaateqartut sapinngisamik namminneq angerlarsimaffimmini imaluunniit kommunip ulloq unnuarlugu angerlarsimaffiutaani eqqissisimasunik avatangiiseqarlutik paaqutarineqartariaqarput, piffissanilu sapinngisamik sivikinnerpaani napparsimmavimmi uninngatinneqartassasut, eqqissisimannginnerummi avatangiisillu sungiusimanngisat nalinginnaasumit ajornerusumik pissuseqalersillugillu eqqissisimajunnaarsittarmatigit.

Puigortunngornermut tunngasuni kommunini ilisimasat qanoq annertutigineri assigiinngiaartorujussuupput. Inuit suliamik paasisimasallit kommunini najugaqarput, taakkulu piginnaasaat ilisimasaallu sinerissami illoqarfinni sulisunit atorluarneqartarput. Tamanna puigortunngornermut tunngasuni qitiusumik ataqatigiissaarisooqannginneranut tunngatillugu isigisariaqarpoq.

Sulisut akornanni ilinniartitaanerit, ilisimasat, oqaloqatiginnittartut aammalu piginnaanngorsaanerit kommunit ujjartorpaat.

Ukiuni kingullerpaani ilisimatusarnertigut angusaasut Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup iluani ilaatigut ilisimaneqarput.

8.1 Inunnik isumaginninnermi peqqinnissamullu tunngasuni puigortunngortut pillugit ilinniartitaanerit

Peqqinnissaqarfiup sulisui iliniarsimasut tamarmik tunngaviusumik ilinniarnermik nalaanni puigortunngornermi nappaatip pillugit tunngaviusumik ilinniagaqartarput.

Peqqissaaneq pillugu bacheloritut ilinniartitaanermi puigortunngornermik nappaateqarnermut tunngasut utoqqalinerup nalinginnaasup utoqqaallu nappaataat pillugit ilinniartitsinnermi ilaatinneqarput.

Puigortunngornermik nappaatip aallaartittarnera, nappaateqarneq kiisalu puigortunngortuusineq pillugu ilinniartitsisoqartarpoq. Puigortunngornermik nappaateqarneq ilaatigut ilinniakkamut tunngatillugu suliassami akisassami sammineqartarpoq. Misiliilluni sulinerup nalaani ilaatigut utoqqalinermi nappaatit sammineqartarput, tassanilu puigortunngornermik nappaateqarneq 1,5 ECTS pointitut naleqartinneqarluni ilaavoq.

Peqqissaanermut ikiortitut ilinniartitaanermi puigortunngornermik nappaat immikkut sammineqartarpoq, ilinniartitsinermilu ilinniartitsissutini 28-ni sammineqartarluni. Ilaatigut puigortunngornermik nappaatip qanoq issusaat, paaqqinnineq isumassuinerlu, sammisaqartitsineq, avatangiisini periarfissat naapertorlugit katsorsaaneq kiisalu ilaqtutat qisuariaataat ilinniartitsinermi tikinneqartarput. Suliffimmik misiliinerup nalaani puigortunngornermik nappaateqartut sammineqartarnerannut suliffiup misileraaffiusup puigortunngornermik nappaateqartunik inisimasoqarnera apeqqutaasarpoq.

Sundhedsassistentitut ilinniartitaanermi puigortunngornermik nappaatit tarnikkut nappaateqartut sammineranni ilaatinneqartarput, tassanilu ilinniartitsissutit 12-it puigortunngornermik nappaammut tunngapput. Sammisat peqqissaanermut ikiortitut ilinniartitaanermi sammineqartartunut assingupput, qaffasinnerusumilli sammineqartarlutik.

Portøritut ilinniartitaanermi puigortunngornermik nappaateqarneq immikkut sammineqarneq ajorpoq. Taamaattorli nappaat nappaatinut allanut ilanngullugu portørip inunnik taamatut nappaateqartunut paasinninissaanik pisariaqartitsisunut ilanngullugu kalluarneqartarpoq. *Nunaqarfinni Peqqinnissaqarfimmi sulisutut ilinniartitaanermi* puigortunngornermik nappaat immikkut sammineqarneq ajorpoq.

Inunnik isumaginninnermi siunnersortitut ilinniartitaanermi puigortunngornermik nappaateqarneq psykologimut psykiatrimullu tunngasuni samminninnermi ilaavoq. Ilinniartitaaneq 5. semesterimi ilinniartitsinermut ivertinneqartarpoq, taannalu inuit inuuniarnikkut sanngiiffeqartut pillugit sullissinermut ilaatinneqarluni. Tamatuma saniatigut inunnik isumaginninnermut siunnersortip attaveqarnernut inatsisinullu tunngatillugu puigortunngornermik nappaateqartunut tunngatillugu pensionisianut, inersimasunut pisinnaatitaaffiaanermut tunngatillugu apeqqutinut, illersuisuliinermut kiisalu utoqqaat illuanni inissinneqarnermut tunngatillugit atuuffianut tunngatillugu suliassat sammineqartarput.

8.2 Pikkorissarnerit ilinniartitseqqinnerillu

Sulisut akornanni inummik puigortunngornermik nappaateqartumik ilisimasalimmik sulisoqartarneq nalaatsomerinnakkut pisarpoq. Peqqinnissaqarfimmi, nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfinni kommuniniluunniit puigortunngornermik nappaateqarnermut tunngasunik pikkorissaasarneq ilinniartitsisarnerluunniit pingaarnerutinneqanngillat.

Nunap imikkoortuinit sulisut puigortunngornermik nappaateqartut paaqqutarineqartarnerannut tunngatillugu ilinniartitseqqittarneq pingaartinneqartuunngitsoq assigiimmik nalunaarutigineqarpoq. Tamannalu puigortunngornermik nappaateqartut piffissani sivikinnerusuinnarni innangatinneqartarnerannut sanillinneqassaaq.

Nuummi Peqqissaanermut tunngasuni ilinniartitaanermik ingerlatsiviup ataani puigortunngornermik nappaateqarneq pillugu pikkorissaanerit ingerlanneqartarsimapput, allanneqareersutulli peqqinnissaqarfimmi sulisut ikittuinnaat peqataasarsimapput. Nakorsaasersuinernulli tarnillu pissussaannik tunngasunik sullissisunit siunissami peqqinnissaqarfimmi puigortunngornermik nappaammut tunngasumik piginnaanilinnik sulisoqarnissaq pisariaqartoq isumaqartoqarpoq.

Komminini suliffeqarfiit ataasiakkaat imminnut atassuteqanngitsumik aammalu imarisaa pillugu isumaqatigiissuteqarnatik puigortunngornermik nappaatinut tunngasunik piffinni pikkorissaatitsinermik ingerlataqartarput. Pikkorissarnerit amerlanerisaat Ilulissani Inunnik isumaginninnermut ilinniarfimmit aallaaveqartumik ingerlanneqartarput. Taakku PKU-p ataani pilersaarusiorneqarlutillu ingerlanneqartarput. Pikkorissaanerit pingaarnertut kalaallinut ilinniarsimanngitsutut sulisorisanut sammititaapput. Pikkorissarnerni puigortunngornermik nappaat pillugu mappi pikkorissarnermut atugassaq 60-it

missaannik quppernilik kiisalu qppersagaaqqat marluk tunniunneqartarput. Atortussiat kalaallisut allataapput. Pikkorissarnerni isiginnaartitsilluni misiliinerit, ataatsimoorluni sulinerit videomillu filmiliat atortorineqarput. Kommunini ilinniarsimassutsip misissornerani sulisorisanik tamanit paaqqinnillutik sulisut pisortallu ikittuinnaat puigortunngornermik nappaat pillugu ilinniarsimasut paasineqarpoq. Ilinniartitsisoq pikkorissartitsinerit amerlanersaannk ingerlatsisusooq allatut isumaqarpoq. Taassuma oqaasii naapertorlugit piffissami 2001-imit 2011 tikillugu sulisut 600-t tassuma pikkorissartitsinerani peqataasimapput. Pikkorissarnerit affaat 2009 sioqqullugu ingerlanneqarsimapput.

Taamaalillutik pikkorissartitsinerit PI-p ataani ingerlanneqangillat, taanna paaqqinninnernut isumassuineritut, peqqinnissaqarnermullu tunngasunik ilinniartitseqqinnerni aallaaviusussaagaluarpoq. Piffiit ilaanni ilinniartitsineq ulloq unnuarlu paaqqinniffinni pisortamit ingerlanneqartarpoq.

Siunissami ilinniartitsinissanut neqeroorutit pisortatigoortumik aaqqissuunneqartariaqarput, assersuutugalugu ilinniartitaanerit ilusilersorneqarneranni pisortat aningaasaliissutaasa, tassunga ilanngullugit PKU-kkut aningaasaliissutit, atuarfiup akisussaaffia qitiusumillu ilinniartitsiffiit naapertorlugit ingerlanissaat.

Inunnik isumalluutaasinnaasunik imaluunniit puigortunngornermut tunngasuni ataqatigiissaarisartunik kommunini tamani soqangilaq. Tamatumani pingaarnersuisooqartuuppat puigortunngortunut tunngasuni suliassat kivinneqarsinnaalissagaluarput, suliamik ilisimasaqarneq, ataqatigiissaarineq pitsaasuseqartitsinerlu eqqarsaatigalugit. Imaattariaqangilaq atorfinnik qaffaanerusoq, akerlianilli pineqarsinnaapput sulisooreersut piginnaanngorsarneqarnerat.

Puigortunngornermik nappaammut tunngasunik ilinniartitsinerit peqqinnissaqarfimmi kommuniniluunniit ingerlanneqarsimanngillat. Kalaallit peqqinnissaqarfimmi sulisut danskit puigortunngornermik nappaateqartut ataqatigiissaarisuinit ilinniartitaanerini peqataasinnaapput. Kommunini sulisut pingasut ilinniartitaaneq taanna maannakkorpiaq ingerlappaat.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Ilinniartitaanermut periusissamut takkuttussamut ilinniartitaaneq, pikkorissarnerit ilinniartitseqqittarnerillu ilanngunneqassasut.
- Ilinniartitaanerup aamma Peqqinnissaqarfiup kommunillu akornanni ataqatigiissaarisooqassasoq.
- Puigortunngornermik nappaatit pillugit qitiusoqarfimmi immikkut ilinniarsimasunik peqqinnissaqarfimmi kommuninilu isumalluutaasutut atorneqarsinnaasunik sulisoqassasoq.
- Najukkani pissutsit pisariaqartitsinerillu naapertorlugit inunnik isumalluutaasunik ilinniartitsisoqassasoq puigortunngornermullu tunngasuni ataqatigiissaarisussanik atorfinitsitsisoqassasoq.
- Puigortunngornermut tunngasuni ataqatigiissaarisutut ilinniartitaanermik pilersitsisoqarnissaa imaluunniit Danmarkimi ilinniaritaanerit atuinneqassanersut isummerfigineqassasoq.
- Kalaallit Nunaanni puigortunngornermut tunngasuni ataqatigiissaarisut pinaveersaartitsinerimilu sulisut naapeqatigiiffigisinnaasaannik pilersitsisoqassasoq.

9 Qanigisaasut inuiaqatigiinnilu qaammaasaqarneq

Puigortunngornermik nappaateqartunut qanigisaasut amerlasuut paaqqutarinninnermik isumassuinnermillu suliaassanik annertuunik timikkut tarnikkullu nanertuutaasinnaaqisunik isumaginnittarput, taamaammallu qanigisaasut suliamut ingerlataminnut qujassuteqarfiginissaat kiisalu ikorfartorneqarnissaminnut, siunnersorneqarnissaminnut qusuersaartinneqartarnissaminnullu neqeroorfigineqarnissaat pingaaruteqartorujussuuvoq. Kapitalimi uani siullermik qanigisaasut suliaat unammilligassaallu nassuiaatigineqarput, tulliatullu inuiaqatigiinni nalinginnaasumik qaammarsagaaneq.

Puigortunngornermik nappaatip sakkortusiartornera piugortunngornermik nappaateqartumut namminermut ilaqutaasunullu ulluinnarni annertuumik allannguuteqarneq nassatarisarpaa. Tamanna pissutsinut pingaarutilinnut, soorlu inuunerup naleqqassusaanut ulluinnarnilu suliaasanut tunngavoq. Puigortunngornermik nappaateqartumik inooqateqarnermi ulluinnari paarsineq nakkutiginninnerlu ulluinaalersarput. Ilaquttat amerlasuut nappaatip atuutilersimatsiarneranilli puigortunngornermik nappaateqartup imminut navialisinginnissaa kiisalu angerlarsimaffimminit anilluni angerlamut aqqummik tammaasinissaa pinngitsoortinniarlugu piugortunngortumik paaqqutarinnilersarput. Puigortunngornermilli nappaatip aallaqqaataani suli siusinnerusumi ilaquttat amerlasuut ilamik puigortunngornermik nappaateqarnera toqqortorniarsarisarpaat. Kalaallit Nunaanni ilisimasakinneq ilisimasorisallu pissutaallutik piugortunngornermik nappaat oqaluuseriumaneqarneq ajorpoq. Ingamillu puigortunngornermik nappaateqalertarnermut imigassamik aalakoornartulimmik atuivallaarsimanerup pissutaasarsorineqarneranik ilaqutaasut kanngusuuteqarlutillu imminnut pisuutittarnerat nappaammik isertuussiniartarnerannut patsisaakkajuttarpoq.

Nuummi puigortunngornermik nappaateqartut ataatsimooqatigiiffianni qanigisatut ilaqutaanerup qanoq innera pillugu apeqqummut ima akissuteqarpoq: "Ayorluinnartuuvoq. Taamak naatsigisumik tamanna oqaatigineqarsinnaavoq. Puigortunngornermik nappaat ilaquttat qanigisaasut nappaataattut taaneqakajuttarpoq, tamannalumi tunngavissaqarluarpoq".

Inuk puigortunngornermik nappaateqartoq nappaatip ineriartornerani arlaleriarluni kinaasutsimi allanngorneranik eqqugaasarpoq, tamatumalu ilaqutaasut nappaammik nalaanneqarnermik nalaanni arlaleriarlutik annaasaqartutut misigisarnerannik nassataqartarpoq. Qanigisatut ilaqutaaneq ingammik avatangiisit – ilaqutaasut, ikinngutit suleqatillu – ilaqutaasut qanoq atugaqarnerannik takorlooruminaatsitsisarnerat pissutigalugu imaannaanngitsorujussuusarpoq.

Kalaallit Nunaanni qanigisaasutut ilaquttat ikiorneqarsinnaasarnerat annikitsuararsuusarpoq. Tassa allatut oqaatigalugu illit qanitisaasutut ulloq naallugu suliffippit saniatigut ulloq naallugu suliffimmut allamut angerlartartutit. Illit allatut ajornartumik qanigisannik uffaallutit, nangermik taarsiillutit, anaajaallutit aammalu quumik allarerillutillu suliaqartalernikkut killissat akulikitsumik qaangerneqartarput. Illoqarfinni nunaqarfinnilu tamani angerlarsimaffimmi ikiorteqarnissamik neqeroorutit ulloq unnuarlu tamakkerlugit atuunneq ajorput.

Peqqinnissaqarfimmik naapitsineq ilaqutaasut oqarnerat naapertorlugu akulikitsumik pitsaasuuneq ajorpoq. Ilisimasaqanngissuseq inussiarniinnerlu naammattuugassaasartorujussuupput.

Tikkuarneqaqqittariaqarpoq qanigisaasut aamma peqqinnissaqarfimmi isumaginnittoqarfimmilu sulisut iliuuseqarneq suleqatigiinnerlu qanoq misigisaraat assigiinngimmat. Puigortunngortut pillugit pilersaarutissap suliarineqarnerani tamanna sammineqarnerusariaqarpoq.

Nuummi puigortunngornermik nappaateqartunut ilaqutaasut ataatsimooqatigiiffianneersumit misigisimasaq:

Arnaq 65-it missaannik ukiulik puigortunngornermik nappaateqarnerarlugu SANA-mut misissortikkiartorpoq. Arnaq (Nuup avataani) najukkamini peqqinnissaqarfimmi aallarniutaasumik misileraavigineqarpoq. Taamaammat arnap pania Nuummi najugaqartoq puigortunngornermik nappaateqarsorineqarnera pissutigerpiarlugu misissuinerimi inernerit pigineqalerpata nammineerluni oqaluttuarsinnaannginnera pissutigalugu aggersarneqarnissaminik kissaateqarpoq. Taamaasiortoqanngilarli, arnaq panimminut angerlarpoq misissuinerillu inernerannik ilisimatinneqarsimalluni oqaatigalugu, inernerilli taakku oqaluttuarisinnaanngilai. Pania SANAmut sianerluni ullup tulliani uninngasunut angalaartoqalerpat misissuinerit inernerinik paasitinneqassalluni akuerineqarpoq. Ininut angalaarneq pilermat nakorsaq peqqissaasorlu takkuppet. Arnaq puigortunngornermik nappaateqartoq nakorsap paniusumut uppersarpaa. Puigortunngornermik nappaateqarnissaanik pasitsaassaqaarneq pissutigalugu paniusooq ininut angalaartoqarnissaanut takkutinninnermini nappaat pillugu paasisassarsiorsimavoq. Taamaammat paniusup puigortunngornermik nappaat sorleq nappaataansoq apeqqutigaa, tamannalu nakorsap "suna piviuq?"-mik aperineranik kinguneqarpoq. Paniusup puigortunngornermik nappaatit assigiinngitsut arlaqarnerarpai. Nakorsarluk puffassimaarluni akivoq: "suminngaanniit tamaku paasigakkit?" Paniusup akissutigaa "internetimit", tamatumalu nakorsap kamalluni aniartuutitaluni "pfft interneti" nipikitsuliorutigaa. Allatut oqaatigalugu, arnap uppersarseqqammerpaa puigortunngornermik nappaateqarluni, paniatalu nappaat sorleq pineqarnersoq paasinngisaannarpaa. Tamanna 2004-mi pivooq. Arnap illoqarfimminut angerlarnerrata kingorna uiusup 'nakorsap allap isumaa' tusarumallugu nuliama jounalia pissarsiariniartarluarpaa, Peqqinnissaqarfimmi jounaliata tammaaneqarnera pissutigalugu tunniunneqarsinnaanngitsoq akissutigineqarpoq. Ukiup ataatsip missaa qaangiummat arnap puigortunngornermik nappaateqartup talini talerpilleq atorsinnaajunnaarpaa oqalusinnaajunnaarlunilu, uiusorlu Peqqinnissaqarfiliaqqilluni puigortunngornermik nappaateqartup qaratsamini taqqamik milittoorsimasinnaanerata misissuiffigineqarnissaa kissaatigaa. Nakorsalli jounalia qimerluuataariarlugu oqaannarpoq 'Nähr, puigortunngornermik nappaateqarami taamaattussaavoq'. Aappariit 2008-mi Danmarkimut nuunnerisa kingorna puigortunngornermik nappaateqartoq misissor-neqaqqippoq, ilaqutaasullu arnap puigortunngornermik nappaateqartup nappaataa Alzheimeriusooq aammalu taqqamigut annikitsumik milittuullatsiarsimasooq oqaluttuunneqarput.

Nuummi puigortunngornermik nappaateqartut ilaqutaasa ataatsimooqatigiiffianni isuma naapertorlugu tamanna Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup iluani puigortunngorneq pillugu nappaammik ilisimasakissutsimut assersuutissaalluarnerarneqarpoq.

Nuummi puigortunngornermik nappaateqartut ilaqutaasa ataatsimooqatigiiffianni isuma naapertorlugu kommunit qanigisaasunik qanoq suleqateqarnerat assigiinngitsorujussuusarpoq. Tamanna ajornartorsiutinut aalajangersunut atatillugu akulikitsumik pisarpoq, assersuutigalugu inuup puigortunngornermik nappaateqartup utoqqaat illuannut nuutinneqarneratigut imaluunniit ataatsimoorussanik sammisaqartitsinerni – amerlanertigut nalliuttuni. Taamaallaat Nuummi Sisimiunilu puigortunngornermik nappaateqartut qanigisaasa ataatsimoorfiinik pilersitsisoqarsimavoq. Nuummi ilaqutaasut ataatsimooqatigiiffiat kommunimik suleqatiginnertut ittumik peqartoqarneranik misigisimangilaq, tamanna aamma kommunip peqqinnissaqarfiullu akornanni atuutinnilaq.

Aammattaaq peqqinnissaqarfik ilaqtanik qanigisaasunik aqqissuussamik suleqateqarneq ajorpoq.

Najukkani arlalinni qanigisaasunut ikorfartuinerit puigortunngornermik nappaatilinnut oqilisaassisinnaaneq neqeroorutaavoq. Ilaannikkut qanoq ilisukkut qanorlu akulikitsigisumik oqilisaassisooqarnissaanik aalajangersimasumik isumaqatigiissusiortoqartarpoq allat ingerlaavartumik isumaqatigiissusiortarput.

9.1 Inuiaqatigiinni qaammarsaaneq

Kommunit tungaanniit innuttaasunut paasisitsiniaanerit annertunerusut soorlu ataatsimoorussamik paasisitsiniaanerit, ataatsimiisitsinerit, paasissutissat saqqummersitat il.il. ujarorneqarput. Ilaqutaasut ataatsimooqatigiiffiaannit ilisimasat paasissutissiissutillu ujarorneqarput.

Kalaallit Nunaanni puigortunngormermik nappaateqarneq pillugu DVD-kkut filmiliat pingasut sananeqalerput. Danskisut kalaallisullu oqaasertaligaapput pingaarnertullu ilaqutaasunut sammititaallutik. Suliniut Inuunerittamut 2010-mi aningaasaliissutititigut ilaatigut aningaasalersorneqarpoq, Nuummilu puigortunngortunut qanigisaasut ataatsimooqatigiiffiaannit aallaaveqarluni. Assiliasat naammassineqareerput, killorneqarnissaallu aallartereerpoq; taamaattorli suliniutip naammassinissaanut suliaqarnisamat suli aningaasanik amigaateqartoqarpoq. Sumi qanorlu filmiliat paarineqassanersut imaluunniit suminngaanniit siaruarterneqassanersut suli isummerfigineqanngilaq.

Puigortunngormermik nappaat pillugu nakorsaasersuinermit tarnimikkullu nappaatilinnut immikkoortortanit napparsimasunut qanigisanulluunniit nappaat, nappaammik suussusersiisarneq il.il. pillugit paasissutissiissutinik pigisaqartoqanngilaq. Nakorsaasiortut arlallit danskit oqaasii atorlugit paasissutissiissutinik pitsaasunik sanaaqarput, taakku napparsimasunut danskisut oqaasilinnut atorneqartarput. Paasissutissiissutit aaqjissuussaasumik sineriammut siaruarterneqanngillat. Det Nationale Videnscenter for Demensip nittartakkakut quppernerani sullissisunut ilaqutaasunullu sammititanik arlallinnik paasissutissiissutinik peqartoqarpoq.

Quppersagaq ataasinnaq PAARISA-mit kalaallisuunngortinneqartoq tassaavoq "Frontotemporal demens – Nappaat arajutsineqartoq, kikkunnik tamanik qassinilluunniit ukioqartunik eqquisinnaasoq" National Videnscenter for Demens-imeersoq. Kommunimi sulisup oqarnera naapertorlugu puigortunngormermik nappaat pillugu paasissutissiissutit arlalissuit kalaallisuunngorlugit nutserneqarsimapput, taakkuli kimit nutserneqarsimanersut, kiap taakku atortarnerai kiisalu qanoq agguanneqartarnersut erseqqissumik ilisimaneqanngilaq. Atortussat kalaallisut pigineqartut, aammalumi danskisut pigineqartut, aaqjissuussaasumik katersorneqanngillat aammalu qitiusumit toqqarneqarsimasuunatillu aallaaveqartuunatik.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Ilaqutaasunik suleqateqarneq patajaallisarneqarlunilu aaqjissuussamik ingerlanneqalissasoq, assersuutigalugu piffinni ilaqutaasut ataatsimoorfiinik aamma/imaluunniit ilaqutaasunut oqallit-tarfinnik pilersitsinikkut.
- Qanigisaasut paarlanneqartarnissaannut oqilisaanneqartarnissaanullu kommunit neqeroorute-qarsinnaassasut.
- Quppersakkat paasissutissiissutit il.il. nutartikkat pigineqassasut, aammalu paasisitsini-aasoqartassasoq, innuttaasunik ataatsimiisitsisoqartassasoq kikkunnilluunniillu peqataaffi-gineqartumik oqallitsitsisoqartassasoq il.il.
- Innuttaasunik qaammarsaaneq qitiusumit ataqatigiissaarneqartassasoq.

10 Teknologi

Teknologi inummut puigortunngornermik nappaateqartumut ilaqutaanullu kiisalu puigortunngornermik nappaateqartunik sullissisinut iluaqutaasinnaavoq. Kapitalimi uani puigortunngornermik nappaateqartunut tunngatillugu teknologip atorpeqarsinnaanera nassuiaatigineqarpoq.

Teknologi inunntu puigortunngornermik nappaateqartunut allanik isumalluuteqannginnerulernermik, imminut ikiornerunermik isumannaallisaanermillu pitsanngorsaaneermut tapertaasinnaavoq, aammalu inummut puigortunngornermik nappaateqartumut ilaqutaanullu inuunerinnerulersitsisinnaalluni. Taamatuttaaq teknologi sulisut suliassaannik annikillisaasinnaallunilu paaqqutarinninnermi isumassuinnermilu ikorfartuutitut atorpeqarsinnaavoq.

Kalaallit Nunaanni ungasianit nakorsiertitsarnermi atortorissaarut inerisarluarsimasuuvoq, peqqinnissaqarfillu IT-mik atortorissaarutunik assigiingitsunik amerlasuunik atuivoq, assersuutigalugu *qarasaasiaq atorlugu napparsimasunut allattuiffik Æskulap*, 2007-ip naalernerani sinerissami illoqarfinni tamani Nuummilu nakorsiertarfimmi atulersinneqartoq. Æskulap atorlugu napparsimasoq pillugu allattuiffik napparsimasoq Kalaallit Nunaanni sumiikkaluarpalluunniit ammarneqarlunilu atuarneqarsinnaavoq. Taamaalilluni assersuutigalugu Sisimiuni nakorsap nunap immikkoortuani nunaqarfimmi peqqissaavimmi sulisumut katsorsaaneq aallarteqqusani malinnaaffigisinnaavaa. Taamatuttaaq *napparsimasunik innersuussinnermi atortorissaarut (PHS)* nakorsianik nakorsanit immikkut ilisimasalinnit misissorneqarnissamut katsorsarneqarnissamulluunniit innersuussinnermi atorpeqartarpoq. Taakkulu saniatigut ungasianit nakorsiertitsarnermi atortorissaarut *PIPALUK* pigineqarpoq.

PIPALUK qarasaasiaavoq internetimut attavilik, taanna illoqarfinni nunaqarfinnilu 50-it sinnerlugit inoqartuni tamani ivertinneqarsimavoq. Nunaqarfinni peqqinnissaqarfimmi sulisup sivikitsumik ilinniartinneqarnermigut nakorsiaq PIPALUK atorlugu misissorsinnaavaa. Kingorna misissuinerup inerneru nunap immikkoortuani napparsimmavimmut nassiusinnaavai, tassanilu sulisunit misissorneqarlutik. Tamatuma kingorna nunaqarfimmi peqqinnissaqarfimmi sulisup katsorsaaneq suna allaartissallugu paasisarpaa. Teknologi taanna Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaatilinnut tunaartaqartumik atorpeqarsinnaavoq.

E-learning pikkorissaanerni ilinniartitsinernilu iluaqutitut atorpeqarsinnaavoq. Nationalt Videnscenter for Demens kommunini peqqinnissaqarfinnilu sulisunut inunnik puigortunngornermik nappaateqartunik sullissisinut e-learningmodul-inik tallimanik ineriartortitsisimavoq. Lægeförening-i aamma puigortunngornermik nappaateqartut pillugit e-learningprogram-imik pigisaqarpoq. Taakku Kalaallit Nunaanni atorpeqarsinnaanersut misissorneqanngilaq – atorpeqarsinnaassappatali kalaallisuunngortillugit nutserneqartariaqassapput.

Danmarkimi inunnik puigortunngornermik nappaateqartunut sammititanik teknologi atorlugu annertuumik suliaqartoqarpoq. Inuup puigortunngornermik nappaataata suussusaa apeqqutaatillugu teknologimik atortorissaarutunik naleqquttunik ineriartortitsisoqarsimavoq. "Teknik og demens i Norden"-imi misissuinnermi teknologimik atortorissaarutit immikkoortunut arfinilinnut agguarneqarput: *ulluinnaat, inoqatinut attaveqarneq, nuannaarneq aammalu sammisaqarneq, toqqissisimaneq isumannaallisaanerlu, ikiuilluarnerneq paaqqutarinnilluarnernerlu kiisalu qasuersaartitsineq. Nuannaarneq sammisaqarnerlu* pillugit teknologimi assersuutigalugu puisaasaq Paro taaneqarpoq. Taanna Nuummi Qeqertarsuarmilu pigineqarpoq.

Nuummittaaq issiavik assakaasulik Kelvin pigineqarpoq inuit ulluinnarni inuunerminni akimmisaarfeqartut eqqarsaatigalugit ineriartortitaasoq. Paasinarsisimavoq puigortunngornermik nappaateqartunut toqqissisimalersitsisartoq.

Teknologiikkut periarfissat nutaat erseqqinnerusumik misissorneqartariaqarput, tamatumunnga ilanngullugit qanoq paaqputariaqartiginerup annertussusaata uuttortarneqarnera, paaqputarinninnermik suliaqartut imaajaasinneqartarnissaat il.il.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerluq pilersaarummut kaammattuutit:

- Puigortunngornermik nappaatinik aaqqissuussaasumik paasiniaanermi nakorsaasersuinermilu PIPALUK sakkutut atorneqassasoq.
- Qarasaasiat atorlugit ilinniartitsineq (E-learning) pikkorissarnerni ilikkakkanut tapiliutitut atorneqassasoq, taamaaliornerlu inunnut ataasiakkaanut pisariaqarfiatigut piffissaqarnikkullu ilikkagaqarnissamut periarfissiisuussasoq. Qarasaasiat atorlugit ilinniartitsineq nalinginnaasumik ilinniartitsinermi eqaanneruvoq.
- Qarasaasiat atorlugit ilinniartitsissutit pigineqareersut kalaallisuunngortillugit atorsinnaaneri isummerfigineqassasoq, tassunga ilanngullugit nakorsat peqatigiiffiata kiisalu National Videncenter for Demens-ip ilinniartitsissusiaat.
- Teknikikkut atortorissaarutit inunnut puigortunngornermik nappaatilinnut sammititat, Kalaallit Nunaannut naleqqussinnaasut misissuiffiginerisa aallartinneqarnissaat.

11 Initatigut avatangiisit ineqarnikkullu neqeroorutit

Inunnik puigortunngornermik nappaateqartunik sullissinermi initatigut avatangiisit annertuumik unammillernartuusinnaasarput. Tamanna peqqinnissaqarfinni kommuninilu atuuppoq. Kapitalimi uani initatigut avatangiisinut immikkullu inissamik neqeroorutitut qitiusumik ajornartorsiutit qaqilerneqarput.

Peqqinnissaqarfiup initatigut avatangiisai napparsimasunut puigortunngornermik nappaateqartunut naleqquttuunngillat. Napparsimasut puigortunngornermik nappaateqartut akuttunngitsumik sulisut akornanni eqqissiviilliornermik toqqissisimanninnermillu pilersitsisarput. Init kisermaattarissat amerlanerusut puigortunngornermik nappaatillit pisariaqanngitsumi eqqissiviillionaveerlugit immikkoorfigisinnaasaat pisariaqartinneqarput. Immikkoortortamit qimagussinnaanerit uninggasunilluunniit allanik akornusersuisinnaanerisa pinngitsoortinnissaat pisariaqartinneqaraangat ullup ilaani ullorluunniit unnuarlu tamakkerlugu aalajangersimasumik paarsisulerneqartarput. Ilaat piffissami sivisunerusumi, ilaatigut qaammatit arlallit angullugit immikkoortumiitinnegartarput. Taamaammallu isumalluutitigut aningaasaqarnikkullu isigalugu napparsimasut taakku nalunaaquttap akunnerini 24-ni immikkut paarsisoqartinnessaat piviusorsiortuunngilaq. Ullumikkummi tamaallaat napparsimasut immikkoortortamit aninarsariauannartut imaluunniit napparsimasoqatiminnut annertuumik akornusersuisut kisimik aalajangersumik paarsisulerneqartarput, tamatumalu kinguneranik taamaariarluta portørit politiilluunniit puigortunngornermik nappaateartumik silami ujarlertittariaqartarpavut. Nakorsaasersuinermit immikkoortortaq siusinnerusukkut napparsimasut taakku chips-imik atortorissaarusernissaat pillugu Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmut qinnuteqarpoq, itigartinneqarlunilu. Taakku napparsimasup aalajangersumik paarsisoqartinneqarnermit inuttut kiffaanngissusaanut ataqqinassusaanullu annikin-nerusumik innarliisuussutut isigineqarput. Chips-iliinikkut napparsimasoq annikitsumik kiffaanngissusi-lerneqassaaq, taassumalu nassataanik sulisut puigortunngornermik paaqqinninnissaannut isumassui- sinnaanerannut periarfissinneqassapput, taamaaliluni napparsimasoq assersuutigalugu ukiumi issittu- mi atisaqarnani silamut aninermigut imminut akornusersinnaanera pinaveersimaartinneqarsinnaam- mat.

Ajornartorsiuterujussuuvoq Peqqinnissaqarfik napparsimasunik puigortunngornermik nappaateqartu- nik uninngatitsinissaminut inissaqartitsinngimmat. Puigortunngornermik nappaateqartunik uninngatitsi- nerup immikkut ingerlanissaanut isumaqatigiissuteqarnissamullu siunissami pisariaqartitsisoqassaaq, uninnganerup sapinngisamik ajunnginnerpaamik ingerlanissaa uninnganerullu sivikinnerunissaa anguniarlugit.

Puigortunngornermik nappaat sakkortusigaangat ineqarnikkut neqeroorummot assersuutigalugu utoq- qaat illuanni sulisoqarlunilu sullissinermit ingerlatsisumut inuup nuunneqarnissaa pisariaqalersinnaa- sarpoq.

Akilerartarnermut Atugarissaarnermullu Ataatsimiititaliarsuaq naapertorlugu innuttaasut utoqqaat tamarmik sapinngisamik pitsaanerpaamik sullinneqarnissaasa qulakkeernissaa anguniagaavoq. Taamatuttaaq kikkut tamarmik sapinngisamik imminnut ikiorsinnaanissaat qulakkeerumallugu suliniutinik aallartitsisoqassaaq. Aningaasartuutit kisiisa killilernagit, inuilli ataasiakkaat sapinngisamik inuunerissaarnissaannut periarfissikkumallugit²².

Utoqqarnut periusissap akuerineqartup saniatigut ataatsimoorussamik ineqarnermik annertulerinissa- mut pilersaarut siunertaralugu nuna tamakkerlugu utoqqarnut tunngasumik pilersaarusiortoqarnissaa akuersissutigineqarpoq. Ataatsimoortut annerusut eqaannerusumik ilusilersukkat eqqarsaatigine- qarnerussasuttaaq kaammattuutigineqarpoq. Puigortunngornermik nappaateqartunut tungatillugu pis- sutsit immikkut ittut ineqarnissap ilusaanut atuummata, assersuutigalugu immikkoortuni matoqqasu- miititsinissamik pisariaqartitat, peqatigisaanillu inuit puigortunngornermik nappaateqartut immik- koortortani allani paaqqinniffinniluunniit allani peqataatinniarnissaat pisariaqarmat, utoqqarnut periu-

²² Akilerartarnermut Atugarissaarnermullu Ataatsimiititaliap isumaliutissiissutaata malitseqartinneqarnissaa pillugu nassuiaat

sissap aamma utoqqat pillugit pilersaarutip suliarineqarneranni puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarummut ataqatigiissaarisooqartariaqarpoq.

Utoqqaat illuini ineqartut amerlanersaat puigortunngornermik nappaateqartuummata, taakkununga immikkut sammititanik ikittuinnarnik neqerooruteqarnissamik suliniarneq isumatusaarnerujunnaartutut nalilerneqarpoq. Ullumikkut Kalaallit Nunaanni utoqqaat illuini tamani puigortunngornermik nappaateqartunut ilinniarsimasat aallaavigalugit naapertuuttunik neqerooruteqarfiginissaat pisariqartinneqarpoq. Taamaammat utoqqaat illui tamarmik puigortunngornermik nappaateqartunut annerusumik naleqqut-tumik ilusilersorneqarsimasariaqarput. Taamaakkaluartorli siunissami immikkoortunik matoqqasunik peqarnissaq aamma pisariaqartinneqassaaq.

Puigortunngortut pillugit nuna tamakkerlugu pilersaarummut kaammattuutit:

- Immikkoortut matoqqasut sullissiviillu ataatsimoorussat pilersinneqassasut.
- Puigortunngornermik nappaateqartut kommunini utoqqarnut inissianik pilersaarusionermi ilanngunneqassasut.

Paasiniaaviit

Alzheimerforeningen, Reminiscens,

http://www.alzheimer.dk/print.php?pk_menu=963&pk_knowledge=79

Andersen K., Lolk A., Nielsen H, Kragh-Sørensen P., Prævalens og incidens af demens i Danmark – Odense undersøgelsen, Ugeskrift for Læger, august 2000, nr. 33, s.4386-4394.

Anstey KJ, von SC, Salim A, O'Kearney R. Smoking as a risk factor for dementia and cognitive decline: a meta-analysis of prospective studies. Am J Epidemiol 2007 Aug 15;166(4):367-78.

Borresen M. Socialpædagogik & demens - Det vanskelige omsorgsarbejde. Odense: Styrelsen for Social Service; 2004.

Caregiver- and patient-directed interventions for dementia. Ontario: Ontario Medical Advisory Secretariat; 2008. Report No.: 8.

Chenoweth L, King MT et al. Caring for Aged Dementia Care Resident Study (CADRES) of person-centred care, dementia-care mapping, and usual care in dementia: a cluster-randomised trial, Lancet Neurol:2009 Apr;8(4):317-25.

Demens i Region Syddanmark www.demenssyd.dk.

Demens: Ikke-farmakologiske interventioner - en kommenteret udenlandsk medicinsk teknologivurdering. København: Sundhedsstyrelsen; 2010.

Dementia - Caring, ethics, ethnical and economical aspects. A systematic review. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering; 2008.

Det Etisk Råd, Sygdomsbehandling af inhabile demente, UDTALELSE – 26. oktober 2011.

Kalaallit Nunaanni kisitsisinik naatsorsueqqissaartarfik, www.stat.gl, 2011-imi oktoberi nassaaq.

Gustavson, A., Svensson, M., Jacobi F., Allgulander, C., Alonso, J., Beghi, E., et al. 2011. Cost of disorders of the brain in Europe 2010. Eur. Neuropsychopharmacol., 21, 718-778.

Inge Lynge: Mental Disorders in Greenland. Past and Present. Meddelelser om Grønland, Man & Society 21, 1997.

Joost B, Grossberg GT. The evolution of psychiatric in Alzheimer's disease: a natural study J Am Geriatr Soc, 1996, 44(9):1078-81.

Nationalt Videnscenter for Demens <http://www.videnscenterfordemens.dk/>, 2011-mi oktoberimi nassaaq.

Nationalt Videnscenter for Demens ved Rigshospitalet, Diagnosekriterier for demens og demensgivende sygdomme www.videnscenterfordemens.dk, 2011-mi oktoberimi nassaaq.

Nationalt Videnscenter for Demens, Ukiumoortumik nalunaarusiaq 2009.

Nielsen, T.R., Andersen, B.B., Kastrup, M., Phung, T.K., & Waldemar, G (2011). Quality of dementia diagnostic evaluation for ethnic minority patients: a nationwide study.

Peters R, Poulter R, Warner J, Beckett N, Burch L, Bulpitt C. Smoking, dementia and cognitive decline in the elderly, a systematic review. BMC Geriatr 2008;8:36.

Servicestyrelsen, Håndbog om demens. Til myndighedsniveau: Ledere, politikere og forvaltningsarbejdere, Odense 2008.

Akilerartarnermut Atugarissaarnermullu ataatsimiititaliap isumaliutissiissutai 2011, Pigissaarnissarput atugarissaarnissarpullu massakkut iliuuseqarfigineqartariaqarput.

Akilerartarnermut Atugarissaarnermullu ataatsimiititaliap isumaliutissiissutai Marts 2011.

Statens Institut for Folkesundhed. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip Inuunerittap ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliineq. Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, august 2011.

Socialministeriet og Indenrigs- og sundhedsministeriet, Kortlægning af demensområdet i Danmark 2010.

Socialministeriet og Indenrigs- og sundhedsministeriet, National Handlingsplan for demensindsatsen 2010.

Sundhedsstyrelsen, Udredning og behandling af demens – en medicinsk teknologivurdering, 2008.

Wimo, A. & Prince, M. 2010. World Alzheimer Report 2010. The Global Economic impact of Dementia London; Alzheimers Disease International.

Ældreforum idékatalog til fysiske og mentale aktiviteter for ældre i plejeboliger:

<http://www.aeldreforum.dk/udgivelser/fysisk-aktivitet-og-kost/idekatalog-2013-inspiration-til-fysiske-og-mentale-aktiviteter-for-aeldre-i-plejeboliger-samt-andre-skrobelige-aeldre>.

Ilanngussaq 1

Inatsisartut 2010-mi ukiakkut ataatsimiinnerminni immikkoortoq UKA 2010/30-mi ulloq 10. november aalajangerput:

”Naalakkersuisut kingusinnerpaamik UPA 2012-imi Inatsisartunut puigortunngorneq pillugu nasuiaammik saqqummiussissasut, kingusinnerpaamillu UPA 2013-imi ataatsimoorussamik siunissamut ungasinnerusumut isigisumik puigortunngorneq pillugu pilersaarummik saqqummiussissasut.”

Puigortunngorneq pillugu pilersaarut minnerpaamik makkuninnga imaqartoq:

- Ataatsimoorussamik siunissamullu ungasinnerusumut isigisumik puigortunngorneq pillugu pilersaarut.
- Aningaasaqarnermut tunngasuni tassunga tunngaviit.
 - Puigortunngornermik nappaatillit pillugit pilersaarut tassunga tunngasumik aningaasatigut allaffissornikkullu kinguneqaatissanik nassuiaanertaqassaaq.
- Siunissamut qaninnerusumut ungasinnerusumullu tunngatillugu innuttaasut akornanni puigortunngornermik nappaatip annertussusaa siaruarsimassusaalu.
 - Puigortunngornermik nappaatillit pillugit pilersaarut ilisimasavinnik tunngaveqarlunilu nalimmassarsimassaaq.
 - Kalaallit Nunaanni innuttaasut akornanni puigortunngornermik nappaatip atugaanera pillugu kisitsisitigut naatsorsoqqissaakkat ilaatinneqassapput.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut Kalaallit Nunaanni innuttaasunut puigortunngornermik nappaat pillugu paasisitsiniaaneq pillugu suliniutissanik sukumiisunik imaqassaaq, tassunga ilanngullugit peqqinnissaqarfimmuut innuillu isumaginninnermik sullis-sivinnut kiisalu qanigisanut.
 - Tassunga atatillugu paasisitsinianermik suliaqarnissaaq eqqarsaatersuutigineqassaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut puigortunngornermik nappaatip pinaversaartinneqarnissaanut suliniutissanik siunnersuummik imaqassaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut qanoq isilluni puigortunngornermik nappaateqartut paasiniaaffiginerisa nappaataasalu suussusersinerissa qulakkeernissaat, aaqqissuunnissaat ataqatigiissaarnissaallu pillugit siunnersuutininik imaqassaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarummi Namminersorlutik Oqartus-sat qanoq ilillutik innuttaasut akornanni puigortunngornermik nappaateqarneq pillugu ilisima-sanik katersinermi patajaallisaallutillu piginniinnarnissaat sammineqassapput.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut qanoq ililluni sullissivinnik puigortunngornermik nappaateqartunut immikkut sammititanik, imaluunniit ulloq unnuarlu paaq-qinniffinnik pigineqareersunik allilerinernik, imaluunniit puigortunngornermik nappaateqartunut immikkoortortanik matoqqasunik pilersitsisoqassanersoq pillugit tunngavilersukkanik allan-guutissatut siunnersuutininik saqqummiussaqaassaaq.
 - Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut siunissaaq ungasinnerusooq isigalugu puigortunngornermik nappaateqartut passutarineqarnerannut paaqqutarineqarnerannullu atatillugit initatigut avatangiisit nutarterneqarnissaannut tunngasunik siunnersuutininik saqqummiussissaaq.

- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut Namminersorlutik Oqartussat inunnik isumaginninnermut peqqinnissamullu sammititanik naalakkersuinikkut anguniagaannut ilisimaneqartunut ataqatigiissarneqassaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut inunnik isumaginnittoqarfimmi peqqinnissaqarfimmilu sulisunut qanoq ililluni naleqqussaaniikkut aqqissuussaasunik, piginaanngorsaataasunik aammalu ilinniaqqiffinnik ingerlatsisinaanissaq pillugu siunnersuutitik saqqummiussissaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut puigortunngornermik nappaateqartut qanigisaannut ilaqutariinnut siunnersuiffimik immikkullu ikorfartuiffimik kiisalu puigortunngornermik nappaat pillugu qanigisanut immikkut paasisitsiniaanissamut pilersaarummik imaqaassaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut puigortunngornermik nappaammik paasiniaaneq, katsorsaaneq, aqqissuussineq kiisalu initanut sammititamik ungasinnerusumut isigisumik periusissamik kiisalu tullerijaaakkamik iliuusissatut pilersaarutitik imaqaassaaq.
- Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarut innersuussutitik imaqartoq kingorna Inatsisartunut suliarineqartussanngorlugulu akuerineqartussanngorlugulu saqqummiunneqassaaq.

Puigortunngornermik nappaateqarsinnaanermut misileraammik aammalu Kalaallit Nunaanni puigortunngornermik nappaateqarnermik paasiniaanermik immikkut nalimmassakkanik suliaqartoqarnissaa siunertaavoq.

Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarummik suliaqarnerup nalaani kattuffiit attuumasuteqartut sapinngisamik suliamut akuliutsinneqassapput, tassunga ilanngullugit napparsimasut peqatigiiffii kiisalu ilaqutaasut ataatsimooqatigiiffii.

Sulinissamut pilersaarut tamaat isigalugu

Sulineq immikkoortunut marlunnut avinneqassaaq.

Immikkoortoq siulleq

Puigortunngortut pillugit nassuiaatip UPA 2012-imi saqqummiunneqartussap suliarineqarnera

Imarisai:

1. Kalaallit Nunaanni nappaatit nassuiarneqarnerat qanorlu atugaatiginerat
 - a. Puigortunngornermik nappaatip suussusersineqartarnerani tunngaviit
 - b. Nalinginnaasumik atugaanera – kisitsisit atorlugit naatsorsueqqissaarneq
 - c. Kalaallit Nunaanni atugaanera – kisitsisinik pissarsiarneq taakkualu tatiginasusaat misissorlugit ukua aqqutigalugit
 - i. Diagnoseregisteret
 - ii. Kommuunit – angerlarsimaffinni ikiorteqarneq
 - iii. Utoqqaat illui
 - iv. Peqqinnissaqarfik
 - v. Inunnik Isumaginnittoqarfik (innarlutilinnut immikkoortotaq, IPIS il.il.)
- Atortussat pissarsiarineqartut tatiginasusaat pitsaassusaallu nalilersorneqassapput
2. Puigortunngornermik nappaatip Kalaallit Nunaanni misissuinikkut paasineqarsinnaaneranut periarfissat nassuiarneqarnerat
 - 1) Misissuinikkut paasinaariaatsit
 - 2) Misiliut
 - 3) Allatut suussusersiineq
3. Puigortunngornermik nappaatip katsorsarneqarsinnaaneranut periarfissat
4. Puigortunngornermut tunngasuni peqqinnissaqarfiup akisussaaffiisa, aqqissuussaananerata aammalu iliuusaasa nassuiarneqarnerat
5. Isumaginninnermut Naalakkersuisoqarfiup akisussaaffiisa, aqqissuussaananerata aammalu iliuusaasa nassuiarneqarnerat
6. Kommunit akisussaaffiisa, aqqissuussaananerata aammalu iliuusaasa nassuiarneqarnerat
7. Puigortunngornermut tunngasuni pitsaassutsip ineriartortinneqarnissaannik ilisimatusarnissanillu siunnersuutit
8. Ilinniartitaanermi iliuusissanik siunnersuutit
9. Qanigisaasut soqutigisaqatigiillu kattuffii
10. Nassuiaammut innersuussutit

Immikkoortut aappaat

Puigortunngortut pillugit pilersaarutip UPA 2013-imi saqqummiunneqartussap suliarineqarnera.

Imarisai:

Aallarniutigalugu qulaani allaaserineqarneri takukkit.

Suliakkiissutip suliarineqarnissaa qulakkeerumallugu aqutsisoqatigiinnik, suliamik aqutsisunik aammalu suleqatigiissitanik arfineq marlunnik pilersitsisoqarpoq:

1. Peqqinnissamut tungasunik ilinniarsimasunik inuttaqartumik suleqatigiissitaq
2. Kommunimi sulisunik inuttaqartumik suleqatigiissitaq
3. Inunnik isumaginninnermik suliaqartumik suleqatigiissitaq
4. Ilinniartitaaneq pillugu suleqatigiissitaq

5. Aningaasaqarnermut tunngasumik misissueqqissaartussatut suleqatigiissitaq – (Puigortunngornermik nappaateqartut pillugit pilersaarummik suliaqarnermut atatillugu aatsaat suliaqartussaq)
6. Pinaveersaartitsinermit paasisitsiniaanermullu tunngasumik suleqatigiissitaq
7. Kattuffiit pisortanut attuumassuteqanngitsut

Aqutsisooqatigiit:

Ann B. Kjeldsen, Peqqissutsimut Naalackersuisoqarfik (siulittaasoq)

Kirsten Olesen, Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalackersuisoqarfik

Kisea Bruhn, KANUKOKA

Lisbeth L. Rasmussen, Peqqissutsimut Pinaveersaartitsinernullu Aqutsisoqarfik

Rosemarie Elsner, Kommunini paaqqinniffiit

Naja Rosing Fleischer; IPIS

Julie Præst Wilche, Peqqissutsimut Naalackersuisoqarfik (allatsi)

Suliassap nassuiarneqartup piviusunngortinneqarnissaa qulakkeerumallugu pilersaarusiortussanik: aqutsisooqatigiinnik, suliamik aqutsisunik, suleqatigiissitanillu 7-inik pilersitsisoqarpoq:

1. Peqqinnissaqarfimmut tunngasuni suleqatigiissitaq
2. Kommunit ataanni suleqatigiissitaq
3. Inunnik isumaginninnermut tunngasuni suleqatigiissitaq
4. Ilinniartitaaneq pillugu suleqatigiissitaq
5. Aningaasaqarnermut tunngasunik misissueqqissaartussat – (Puigortunngorneq pillugu pilersaarutissap suliarineqarneranut atatillugu aatsaat suliimaarput)
6. Pinaveersaartitsineq paasisutissiisarnerlu pillugit suleqatigiissitaq
7. Naalackersuinermit attuumassuteqanngitsut

Suliamik aqutsisut:

Birgit Niclasen, Peqqissutsimut Naalackersuisoqarfik, suleqatigiissitaq 1

Margrethe Thuesen, Kommuneqarfik Sermersooq, suleqatigiissitaq 2

Naja Rosing, Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalackersuisoqarfik, suleqatigiissitaq 3

Julie Præst Wilche, Peqqissutsimut Naalackersuisoqarfik, suleqatigiissitaq 4, 6 aamma 7

Sulinissamut piffissaliusseq tamaat isigalugu

Immikkoortoq 1

Ingerlarna 1:

Februar 2011: Aqutsisoqatigiit naapeqatigiinnerat

Februar 2011: Suleqatigiissitani sulineq aallartippoq

Junip qeqqa 2011: Aqutsisoqatigiinnut nalunaarusiorneq siulleq

Ingerlarna 2:

Oktoberip naalerner 2011: Suleqatigiissitat allaganngorlugu nalunaarusiornerat

November 2011: Aqutsisoqatigiinnut nalunaarusiornerit aappaat

Decemberip allartisimalerner 2011: Puigortunngortut pillugit nassuiaasiassamut missingiutip aqutsisoqatigiinnut nassiunneqarnera

Ingerlarna 3:

Decemberip qiteqqunna 2011: Puigortunngortut pillugit nassuiaasiassamut missingiutip nutsigassanngortinnera

Januarip qeqqa 2012: Puigortunngortut pillugit nassuiaasiassamut missingiutip tusarniaassutigineqarnera

Februarip naalerner 2012: Puigortunngortut pillugit nassuiaatip tusarniaassutigineqarnerani utertitsisutit akissutillu aqutsisoqatigiinnut saqqummiunneqarnerat

Martsip aallartisimalerner 2012: Puigortunngortut pillugit nassuiaatip Inatsisartuni oqaluuserisassanngorlugu nassiunna

Immikkoortoq 2

Ingerlarna 1:

Maj 2012: Aqutsisoqatigiit naapinnerat

Maj 2012: Suleqatigiissitani sulineq aallartippoq

Septemberip naalerner 2012: Aqutsisoqatigiinnut nalunaarusiorneq siulleq

Ingerlarna 2:

Oktoberip naalerner 2012: Suleqatigiissitat allaganngorlugu nalunaarusiornerat

November 2012: Aqutsisoqatigiinnut nalunaarusiornerit aappaat

Decemberip aallartisimalerner 2012: Puigortunngortut pillugit pilersaarummut missingiutip aqutsisoqatigiinnut nassiunna

Ingerlarna 3:

Decemberip qiteqqunna 2012: Puigortunngortut pillugit pilersaarummut missingiutip nutsigassanngortinnera

Januarip qiteqqunna 2013: Puigortunngortut pillugit pilersaarummut missingiutip tusarniaassutigineqarnera

Februarip naalerner 2013: Puigortunngortut pillugit pilersaarutip tusarniaassutigineqarnerani utertitsisutit akissutillu aqutsisoqatigiinnut saqqummiunneqarnerat

Martsip aallartisimalerner 2013: Puigortunngortut pillugit pilersaarutip Inatsisartuni oqaluuserisassanngorlugu nassiunna

Ilanngussaq 2

KALAALLIT NUNAANNI PUIGORTUNNGORNERMUT TUNNGASUT PILLUGIT QULAAJAANEQ

(Qitiusoqarfimmut nassiussassaq)

Ilusaa

Kommune: _____

Illoqarfiit qassit: _____

Nunaqarfiit qassit: _____

Utoqqalerineq kommunissinni qanoq aaqqissuussaava? Aaqqissuussaanerup titartarneqarnera ilanngunneqarsinnaavoq

Utoqqarnut inissiat qassit kommunissi pigai? _____

Illoqarfimmi/nunaqarfinni qanoq agguarsimappat? _____ / _____

Puigortunngornermut tunngasut aalajangersimasumik akisussaaffigalugit kommunissinni atorfeqartit-sisoqarpa? Aap/Naamik

Aappeerussi – Akisussaaffeqarneq nassuiarneqassaaq aammalu atorfiup nassuiarneqarnera ilanngunneqarsinnaavoq

Puigortunngornermik eqqugaasut imaluunniit puigortunngornermik nappaat pillugit iliuitsit pilersaarutillu misilittagaqarfigineqarpat?

Aap/Naamik _____

Aappeerussi – Suunersut nassuiarneqassapput

Puigortunngornermut tunngasuni siunissami unammilligassat suut kommunissinni annertunerpaatut isigaasigit?

Puigortunngortunut tunngasuni siunissami unammilligassat kivinnissaannut iliuitsit suut pisariaqartutut isigaasigit?

Ilanngussaq 3

Angerlarsimaffimmi ikiortit/Utoqqaat najugaqatigiiffii/Utoqqaat illuat/Utoqqarnut paaqqutarinnittarfik

1. Suliffiup aqqa: _____
2. Najugaqartut/paarisat amerlassusiat: _____
3. Suliffissinni atorfiit akuerisaasut qanoq amerlatigaat atorfiillu suuppat?:

Atorfiit akuerisaasut s. a. peqqissaasoq, peqqinnissamut ikiorti il.il.	Atorfik piunasaqaataasut ilinniagaqarsimasumik inuttaqarpa? Aap/Naamik	Naaggaaruit – pineqartoq sumik ilinniagaqartuuva?

4. Ilissinni sulisut qassit puigortortunut tunngatillugu ilinniagaqaqqinnermik ingerlatsisimappat?

5. Pikkorissarnermi neqeroorutit suut sulisussinnut pisariaqarsimappat? Aamma sumi pikkorissarsimappat?

6. Puigortorneq pillugu pikkorissarnissanik aamma paaqqutarineqarnissaat pillugu neqerooruteqarsimava? Aap ___ / Naamik ____

Angeruit,
 Pikkorissarnissaq qanga neqeroorutaava?

 Pikkorissarneq qanga ingerlaneqarpa? _____
 Sulisut tamarmik peqataappat aap/Naamik?

7. Suliffissinni / suliaqarfissinni suliassanut utoqqarnut tunngatillugu piginnaasanik ineriartortitsineq qanoq ililluni qulakkeerneqarpa?

-
-
8. Suliffissinni / suliaqarfissinni puigortormik nappaatillit qassiuppat? (nassuiaat ilanngussa q tunngavigalugu):

Nassuiaat	Amerlassusiat
Annikitsumik puigortortut	
Akunnattumik puigortortut	
Annertuumik puigortortut	
Annertooujussuarmik puigortortut	

9. Suliffissinni assiaqussikkamik immikkoortoqarpa? Aap ____/Naamik ____

Angeruit

Qassit immikkoortumi najugaqarpat? _____

Immikkoortumi sulisut qassit atorfiit qassit akuerisaappat? _____

Immikkoortumik ilinniagaqarnerup qaffasissusia qanoq ippa?

10. Suliffissinni / suliaqarfissinni puigortortunngorsimasunut sammisaqarnissamut neqerooruteqarpa?

Aap ____ / Naamik ____

Angeruit – Taakku suuppat?

11. Puigortortunngorsimasunut namminneq angerlarsimaffiini sammisaqarnissamut neqerooruteqarpa? Aap ____ / Naamik ____

Angeruit – Taakku suuppat?

12. Suliffigisassinni / suliaqarfigisassinni peqqinnissaqarfik suleqatigineqarpa?

Aap ____ / Naamik ____

Angeruit – Suleqatigiinneq nassuiaruk

13. Qanigisaasut qanoq ilillugit peqataatitarpisigit?
-
-

14. Piumassutsiminnik suliniaqatigiinnik suleqateqarneri qanoq ippa?

15. Suliffigisassinnit / suliaqarfissinnit pinaveersaartitsiniarluni angerlarsimaffinnut pulaartoqartarpa? Aap___/ Naamik___

Angeruit – Qanoq annertutigisumik aamma qanoq akulikitsigisumik?

16. Puigortormik eqqorneqarsimasunut suliffissinni / suliaqarfigisassinni timikkut eqaarsaartitsisoqartarpa?

Aap ___/ Naamik _____

Angeruit – Qanoq ittunik?

17. Puigortortartunut tunngatillugu ilissi unammillernartutut imaluunniit ajornartorsiuteqarfiusutut suut isigaasigit?

18. Qanoq iliornikkut najugaqartinneqartunut aamma nammineq angerlarsimaffimmini najugaqartunut pissutsit pitsanngorsarneqarsinnaappat?

19. Sulisunut puigortormik eqqorneqarsimasunik sullissisunut pissutsit qanoq iliornikkut pitsanngorsarneqarsinnaappat?

20. Ilinniartitaanermut neqeroorutini maannakkut pioreersuni ilinniartitaanerit suut pisariaqartinneqarpat imaluunniit amigaatigineqarpat?

Ilanngussaq 4

FAST (Functional Assessment of Stage) (puigortornerup ingammik akunnattup aamma annertuup nalilerneqarnerat)(aaqqissuuteqqinneqarpoq prof. Barry Resiberg malillugu, Aging and Dementia Research Centre, New York University; saqq. siulleq 1984)

FAST 1 Ajornartorsiuteqanngilaq nammineq isummertarnera imaluunniit allat isummernerat tunngavigalugu

Eqqarsartaatsimigut annikitsumik sanngiitsut:

FAST 2 Ilitsiveeruttarpoq; nammineq isummernissani sulinermini aamma allani iliuseqarnermini ajornartorsiutigisarpaa

Annikitsumik puigortortut:

FAST 3 Sulinermini ajornartorsiuteqarpoq, tamanna sulisunit allanit takuneqarsinnaavoq; sumiiffinnut nutaanut aqutissani nalusarpaa

Akunnattumik annertussuseqartumik puigortortut:

FAST 4 Suliassat ataatsimoortut assigiinngitsut suliarisinnaanerannut piginnaasa annikippit (s. a. qaaqusaqarnissamut pilersarusiorneq, nammineq aningaasaqarnermik nakkutiginninnissaq, pisiniarfiliarneq)

FAST 5 Naleqquttunik atisalersornissaminut ikiorneqartariaqarpoq

Akunnattumiit annertuumut puigortortut:

FAST 6a Qanoq atisalersornissani ajornartorsiutigaa

FAST 6b Nammineq eqqiluisaarnissani aamma asattornissani sapilerpaa; uffarnissamut qunulersinnaavoq

Annertuumik puigortortut:

FAST 6c Perusersartarfimmeereernermini iliusissat pisariaqartut nalinginnaasut nammineq sapilerpai (s. a. kuutsitsinissaq puigortarlugu, naammattumik eqqiluisaarunnaarpoq asattarunnaarpoq)

FAST 6d Quussani nunusinnaajunnaarpaa

FAST 6e Anassani nunusinnaajunnaarpaa

Annertooujussuarmik puigortortut:

FAST 7a Oqalussinnaanera killeqalerpoq (ullormut taamaallaat oqaatsinik assigiinngitsunik tallimanik oqartarpoq)

FAST 7b Paasintarmik oqalussinnaanera peerutivippoq

FAST 7c Pisussinnaajunnaarpoq

FAST 7d Ikiorneqartinnani issiasinnaanngilaq

FAST 7e Qungujussinnaajunnaarpoq

FAST 7f Niaqquni massisimatissinnaajunnaarpaa

Ilanngussaq 5

Puigortunngornermik misissueriaatsit toqqartukkat, piviusorpalaartumik atorneqarsinnaasutut nalilerneqartut.

MMSE (mini mental state examination)

Misiliut una nunarsuaq tamakkerlugu atugaanersaavoq. Sukkasuumik ajornanngitsumillu ingerlanneqarsinnaavoq, ilikkaruminartuulluni, patsisillu taakku marluk pissutigalugit atorneqarluartuuvoq, misiligutimmi pisariunerusut atorumaneqarneq ajormata. *Suiaassutsimut, ukiunut ilinniartitaanermillu* patsiseqartumik nikingasoorsinnaaneq kiisalu *misiliummik ingerlatsisut assigiinngitsut assigiinngitsumik inerniliisinnaaner*at misiliutip sanngheetutigaa. Tamatuma saniatigut misiliutit uku soorlu inooqatigiinnermi piginnaasanut, misiginneqataasinnaanermut piumassuseqarnermullu tunngasunik takutitsisuuneq ajorput. Ersorinnissutit taakku ilanngullugit eqqarsaatigineqartillugit misiliut taanna pisariitsuunini pissutigalugu pingaaruteqartuuvoq.

Nalunaaquttamik misiliut

Napparsimasoq nalunaaquttamik kisitsisitalimmik tikkuutitalimmillu, assersuutigalugu nalunaaqutaq 11.10-mik takutitsisumik titartaaqquneqartarpoq. Misiliut taanna atorlugu eqqarsartaatsikkut ajornartorsiutit malunnarsisinnerqarluartarput, taamaattorli sukumiisumik takutitsisuusarnani. Sukkasuumik pisariitsumillu ingerlanneqarsinnaasarpoq. MMSE-mut ilangullugu atorneqarluarsinnaasarpoq.

Inuit puigortunngornermik nappaateqartut timiminnik sungiusartinneqartarnerisa timigissartarnerullu sunniutigisinnaasaat medicinsk teknologi-mik naliliinerni marlunni (MTV-mik nalunaarusiani) Svenskit nakorsaatnik naliliisarnermut ataatsimiititaliaannit (SBU) aammalu canadamiut *Ontario Medical Advisory Secretariat*-iannit (OMAS) ingerlanneqarpoq. Canadamiut MTV-mi nalunaarusianni timimik atuisinnaaneq timip sungiusartarneratigut pitsanngortartoq nalunaarusiami inerniliunneqarpoq. Timilli sungiusartinneqartarnera ADL-imik piginnaasat pigiinnaarneqartarneranut sunniuteqarnerisooq erseqqisumik oqaatigineqanngilaq. Svenskit MTV-mik nalunaarusianni assingungajattumik timip sungiusarneqartarneratigut timikkut eqqarsartaatsikkullu piginnaanerit pitsannguuteqartartut inerniliunneqarpoq.

CAM-cog-test (Cambridge cognitive test)

Misiliut siuliani taaneqartumik annertunerungaatsiartooq. Taamaariarluni ilisimatuussutsimut tunngatillugu atorneqartarpoq. Misiliut una ilisimatuussutsikkut misiliutip atorneqarluartup ADAS-cog-test-imit ajornaallisagaavoq. Misiliut una atussagaanni annikitsumik ilinniartinneqarnissaq pisariaqarpoq. Minnerpaamik minutsini 20-ini, amerlanertigulli minutsini 30-ini ingerlanneqartarpoq. *Nikingatsiarsinnaavoq misiliummillu ingerlatsisut assigiinngitsut assigiinngitsumik inerniliisinnaaner*at annikilluni. MMSE-mik misiliutitaqarpoq taamaammallu misiliinermut sukumiisumut aallaqqaatitut atorneqarluarsinnaalluni, kingornalu nappaatip ineriartorneranik malinnaaneq misiliut ajornannginnerusooq MMSE atorlugu ingerlanneqarsinnaalluni.

GDS (Geriatrisk Depressions Skala)

Misiliut apeqqutinik 15-inik utoqqarnut naleqqussakkanik apeqqutitaqartoq. Pisariitsuaraavoq. Utoqqaat akornanni sianiutitigut qasusoornermut malussajasuuvoq immikkoortitaagaalluarlunilu. *Nikingasinnaanera* annikippoq taamatutaarlu *misiliummik ingerlatsisut assigiinngitsut assigiinngitsumik inerniliisinnaaner*at annikilluni. Taamaattorli utoqqaat akornanni sianiutitigut qasusoornermut nalinginnaanngitsunut malussajasuunngilaq. Tamanna puigortunngornermut eqqaanartumik

sianiutitigut qasusoornernut atatillugu ajornartorsiutaangaatsiarpoq. Matumanili misiliummik ingerlatsiup misilittagaaniq pitsaanerusequmik iluaqutissartaqarunanngilaq.

DAD (Disability Assessment for Dementia)

Akunnattumik sakkortuumillu puigortunngornermik nappaateqarnermut atatillugu paaqqtarineqarnissamat tunngatillugu misiliutissaq pitsaasoq. Qanigisanut misiliutitut 20 min. missaanni siviussusilittut ingerlanneqartarpoq. Qanigisanut atorsartunut atatillugu *nikingalaarsinnaavoq*, taamatuttaarlu *misiliummik ingerlatsisut assigiinngitsut assigiinngitsumik inerniliisinnaanerat* annertusinnaalluni.

NPI (Neuropsychiatric Inventory)

BPSD (Behavioural Psychiatric Symptoms in Dementia) sorliup qanorlu annertutigisumik atugaanera kiisalu qanigisaasut imaluunniit paaqqtarinittut qanoq artukkerneqartiginerannut misiliut. Nappaateqartoq peqataattingikkaluarlugu ingerlanneqarsinnaavoq. Paaqqtarinittut namminneerlutik apeqqutit ataasiakkaat akisinnaavaat, imaluunniit nakorsap puigortunngortunilluunniit sullissisup paaqqinnittut qanigisaasulluunniit ajornartorsiutit pillugit apersorneqarsinnaapput. Oqaasertaliisinnaassuseqarlunilu ajornartorsiutinik suussusersisitsinnaavoq. Apeqqutit amerlanertigut assigiissagaapput. Atornissaanut ilinniartinneqarnissaq pisariaqarpoq, ajornartorujussuunanili. *Nikingatsiarsinnaavoq misiliummillu ingerlatsisut assigiinngitsut assigiinngitsumik inerniliisinnaanerat annikilluni*. Paaqqtarinittunik atuinissamat sungiussisimasunit iluarineqartorujussuavoq.

Cohen-Mansfield Agitation Inventory

Puigortunngornermik nappaatilinnut eqqissiviitsunut akulerunniartartunullu paaqqtarinittunut sakkussiaq. Ajornartorsiutip suussusaa, piffissakkut sukut atunnera, qanoq pisoqarneratigut atunnera, qanoq annertutiginera, qanoq siviutigisarnera aammalu qanoq artukkiitiginera paasineqartarpoq, nalunaarsorneqarluni uppersaasarsorneqarlunilu. Atornissaanut tunngatillugu ilinniartineqarnissaq pisariaqanngingajappoq. Paaqqtarinittunut sakkussatsialaavoq. NPI-tulli psykopatologimut tunngatillugu sukumiitiginngilaq. *Nikingatsiarsinnaavoq misiliummillu ingerlatsisut assigiinngitsut assigiinngitsumik inerniliisinnaanerat annikilluni*. Paaqqtarinittunik atuinissamat sungiussisimasunit iluarineqartorujussuavoq.

FAST (functional assessment of stage)

Ingammik sakkortuumik sakkortorujussuarmillu puigortunngornermik nappaateqartunik naliliinissamat misiliut sukkaasumik ingerlanneqarsinnaasoq. Napparsimasoq peqataattingikkaluarlugu paaqqtarinittunik aalajangersimasunik minutsip affaa inorlugu ingerlanneqarsinnaasoq. Misiliut akiuminartuullunilu ilinniartitsinneqqaarnissamik pisariaqartitsinngingajappoq. Puigortunngornermik nappaateqartup piginnaanikillineranut tunngatitatut sanaajuvoq amerlanerit nammineq meeraannut nalinginnaasunut ineriartornerata killiffianut sanilliussisartog. Misiliut una plastic-imik qajannaqquserlugu utoqqaat illuanni tamani allaffiup iigaani nivinngarlugu pigineqartariaqartuuvog. Misiliut una nassuiaammut uunga atatillugu kommunit nalunaarsuinerannut atatillugu atorneqarpoq. Kapitali 3.2. takuuk.

